

Bloc 3: Societat i territoris

El bloc de societat i territoris permet a l'alumnat elaborar una interpretació personal del món utilitzant el pensament històric i les relacions de causalitat, simultaneïtat i successió com a mitjà per entendre l'evolució de les societats al llarg del temps i de l'espai. Posa esment en els reptes i situacions del present i de l'entorn local i global, i s'introdueix en el món en què vivim d'una manera més cívica, democràtica, solidària, sostenible i compromesa. Finalment, ajuda l'alumnat a conèixer les interaccions entre les activitats humanes i el medi natural i social, així com l'impacte ambiental que tenen, per involucrar l'alumnat en l'adquisició d'hàbits de vida sostenible i en la participació en activitats que posin en valor les cures i permetin avançar cap als objectius de desenvolupament sostenible, de manera conscient i contextualitzada.

3.1 Reptes del món actual

Presentació del bloc

En aquest bloc de sabers ens connectem amb el nostre entorn: per fer-nos preguntes, per entendre'l i, sobretot, per poder habitar-lo i transformar-lo de manera crítica i conscient.

Els sabers d'aquest bloc tenen molt a veure amb alguns reptes de les societats actuals, que ens mirem des dels espais; es vinculen als elements del sistema Terra, a la necessitat de representar, organitzar i gestionar el territori, les dinàmiques geogràfiques i també les dinàmiques de gènere. L'**espai** té un pes molt important; és el marc en què vivim, en què **ens relacionem entre nosaltres, en el medi i amb el medi** i, per tant, en què les dinàmiques naturals i socials s'interrelacionen de manera molt interessant i ens permeten abordar els **reptes socioambientals del món actual**. El **paisatge** és un element clau des del qual podem partir i analitzar tots aquests elements i reptes.

En aquest conjunt de sabers és molt important relacionar la **nostra experiència propera** amb elements més globals i, per tant, ens anirà molt bé jugar amb la **multiescalaritat**. Qualsevol fenomen o situació propera ens pot servir per portar-la al centre de l'aula i analitzar-la: un esdeveniment que hi hagi hagut al poble o al municipi, un canvi d'estació, un fenomen meteorològic, l'impacte d'una riuada, unes eleccions que s'aproximen, un conflicte del qual tothom parla o la sortida que hem d'organitzar.

Per analitzar aquests reptes i situacions serà molt important entendre les relacions entre **causes i conseqüències**. Acompanyarem els infants, al llarg dels cicles, a establir aquestes relacions mentre ens mirem el món amb fascinació, curiositat i també esperança: perquè quan parlem

de reptes fem referència a alguna situació que demana ser analitzada i pensada per poder ser resolta i, per tant, caldrà poder **imaginar, conèixer, proposar, prendre decisions i actuar** per construir escenaris més justos i ètics.

Punt de partida

En arribar a l'etapa de primària esperem que els infants es puguin sentir part de l'entorn en què viuen i que hagin teixit vincles amb diferents paisatges i els elements que els formen: les persones, altres animals, la vegetació, els objectes i els espais. També que hagin pogut observar l'entorn i els seus fenòmens —els canvis d'estació, la pluja, les obres i construccions— i hagin pogut identificar que algunes accions humanes poden influir en l'entorn, tant de manera positiva com negativa, i que disposin d'eines comunicatives per parlar-ne i explicar-les.

És important que hagin pogut conèixer algun problema de la seva localitat o del seu context immediat, també d'actualitat, per veure que hi ha diferents maneres d'entendre'l, que pot haver-hi diferents opinions i que també poden expressar la seva, escoltant i respectant la dels altres. Haurien d'haver començat a adquirir la idea que la societat és present a l'escola i que, en la vida col·lectiva, es pot parlar de les normes, les decisions i els conflictes, i es poden negociar i intentar resoldre. Per altra banda, cal que tinguin una visió àmplia i plural del món: valorar que s'hi parlen diferents llengües, que existeixen països i cultures diverses, haver pogut veure espais i paisatges que no formen part del seu entorn directe i que són molt diferents, i reconèixer la possibilitat de moure'ns pel món i d'establir vincles amb persones i territoris d'altres llocs. Finalment, és interessant que hagin disposat d'espais per poder valorar la diversitat i també parlar de situacions de desigualtat i injustícia, de les que podem viure nosaltres o que afecten altres persones, dins i fora les aules.

Dificultats principals

- **Biaix de paisatges.** L'experiència espacial dels infants serà molt important per poder entendre i analitzar l'entorn, i també per poder imaginar solucions i futurs possibles. Però hi ha grans desigualtats entre els espais i paisatges que han trepitjat i viscut uns infants i els que han viscut els altres. Això té a veure amb les rutines diàries, com el lloc on viuen, si van a l'escola caminant o en cotxe, en quins espais es mouen en sortir de l'escola, etc., però també amb altres aspectes com la situació socioeconòmica, l'hàbit de la família d'anar-se'n de vacances o de cap de setmana, la participació en entitats de lleure, l'experiència migratòria pròpia o de la família, els vincles amb l'espai d'origen, etc. Tot això configura un mapa de paisatges viscuts molt diferents i, per tant, uns punts de partida molt diversos a l'hora de relacionar-nos amb els espais i els seus reptes. És possible, per exemple, que ens trobem amb infants que no han vist mai un cel estrellat de nit, que no hagin estat prop del mar o no hagin passejat mai per un bosc. És important que a l'escola creem espais de reflexió sobre els paisatges viscuts i els puguem compartir i valorar. També ho és que, en la mesura del possible, proporcionem experiències en diferents entorns del medi: sortides, excursions i colònies. Aquestes experiències poden suscitar preguntes que ens permetin aprofundir en com és la Terra i com canvia. Per exemple, podem identificar quins materials formen un determinat paisatge, quins agents geològics externs, com ara l'aigua, el vent o els éssers vius, hi actuen, quina influència hi té l'activitat humana.

- **Complexitat.** Els reptes del món actual són complexos, i això és una gran oportunitat educativa i d'aprenentatge. Entendre com es relacionen les dinàmiques naturals i socials, les causes i conseqüències, o pensar en solucions que no poden ser simples ni simplistes és molt important per al desenvolupament del pensament crític. Però no és fàcil. És important que hi hagi un bon acompanyament que permeti analitzar els elements, de manera adequada al grup, i també espais de reflexió i discussió. Serà fonamental treballar de manera constant les relacions entre elements naturals i socials, per evitar relacionar els elements naturals amb elements estàtics o immutables, o els elements socials desvinculats de la materialitat. Així, quan es produeix una inundació, que és un dels principals riscos que actuen de manera recurrent al territori català, la causa no pot reduir-se a una pluja molt intensa, sinó que també hi influeixen la topografia, el tipus de terreny, de recobriment vegetal, així com l'ocupació, l'activitat humana i la gestió del territori. També és important que el professorat tinguem clara aquesta complexitat, i puguem escollir allò que ens sembla més adequat treballar a l'aula.
- **Abstracció.** Relacionar el que és concret amb una idea més abstracta, o poder relacionar les experiències i els contextos propers amb altres experiències i contextos, és molt important en aquest procés d'aprenentatge, però no és senzill. Caldrà acompanyar bé aquestes relacions i posar-ne diferents exemples. De vegades podem caure en una excessiva abstracció quan abordem reptes relacionats amb desigualtats, drets humans o justícia social, per a les reaccions de l'alumnat que es pugui sentir interpel·lat. Sempre que sigui possible, és interessant poder fer experimentacions, simulacions, maquetes i activitats de rol que ajudin els infants a evidenciar canvis, els seus agents causals i les possibles conseqüències.
- **Orientació.** Orientar-se en l'espai i poder representar-lo són habilitats metacognitives complexes. En les societats actuals, a més, es fan cada vegada més complicades perquè molts infants es mouen per pocs espais diferents, i sovint ho fan sense la llibertat d'explorar-los i mapar-los mentalment. També és una dificultat si usem els mapes digitals interactius només des de la funció de generar itineraris i indicar les direccions a seguir. És interessant fer diferents activitats en espais que es puguin explorar i que puguem caminar des de diferents direccions, i arribem a diferenciar els punts cardinals i aprenguem a orientar-nos fent servir una brúixola o observant les ombres degudes al Sol. I també que puguem jugar amb diferents representacions dels espais i crear-ne.
- **La visió plana del món.** L'ús de mapes, tant físics com digitals, es relaciona amb un increment cada cop més marcat d'una visió plana del món. Malgrat conèixer la teoria de l'esfericitat de la Terra, molts infants i també adults la conceben com a plana a l'hora de pensar les distàncies i les dimensions del món, a causa de l'ús constant de mapes plans amb una única representació del món. És important que a l'escola utilitzem globus terraquistes de manera recurrent que ens permetin apamar el món des de diferents angles i perspectives. Quan treballem amb mapes és important que n'utilitzem de diferents escales i també des de diferents projeccions en què, per exemple, el nord no sempre quedi representat a dalt o en què no sempre Europa aparegui al centre. Finalment, és interessant que els infants també puguin dibuixar els mapes i els globus terraquistes, per anar interioritzant les formes i les dimensions del relleu terrestre.

- **La visió geocèntrica respecte a la visió heliocèntrica.** En relació amb els fenòmens astronòmics, una de les dificultats principals és que s'explica que la Terra gira al voltant del Sol sense fer referència al fet que les nostres observacions ens mostren el contrari, ja que veiem que el Sol al llarg del dia i al llarg de l'any es va movent pel cel. Caldrà fer activitats d'observació en què puguem reconèixer que la Terra es mou segons dos tipus de moviments: un al voltant del seu eix (l'evidència és el dia i la nit) i l'altre al voltant del Sol (les evidències són les variacions en les hores de llum solar, les variacions en la trajectòria del Sol —per on surt i es pon, i l'altura al migdia—). La interpretació d'aquestes observacions no és fàcil, però ajuden els infants a passar de la perspectiva geocèntrica a la perspectiva heliocèntrica de manera gradual al llarg de l'escolaritat.
- **Fragmentació i invisibilitat de processos econòmics.** Quan volem reflexionar sobre la relació que tenim amb l'entorn, valorar els impactes socials i ambientals de certes accions, productes o models comercials, és important tenir una visió més o menys completa d'un procés (de producció, de transformació...). Com arriba, un àpat, a taula? Quin és el recorregut que fa, tant en la transformació de la matèria com en la geografia i les mans de diferents persones i agents que hi intervenen? Tenir una visió completa d'aquest procés serà fonamental per poder valorar-ne els impactes socials i ambientals, i també per fer-nos una idea de tota l'activitat social i econòmica que s'articula al voltant de tot allò que tenim a l'abast: el menjar, els objectes, la roba... Però tenir aquesta visió no és gens senzill, perquè la majoria són processos externalitzats i molt fragmentats, i això dificulta dimensionar els impactes ecosocials. Molts infants no coneixen l'origen dels aliments que mengen, o identifiquen el supermercat com aquest origen. Tampoc el camí que han fet de la matèria primera fins a la taula, quines són les activitats econòmiques implicades o la quantitat de persones i oficis que ho han fet possible. Resoldre aquesta mancança és relativament senzill. Ens caldrà posar èmfasi en aquests processos, buscar els orígens i també els destins; partir del menjar per trobar-ne l'origen i els destins té molta potencialitat, com partir d'objectes propers i quotidians com joguines, llibres o roba per seguir-ne tota la cadena. Serà interessant fer sortides en què visquem diferents parts d'aquest procés, mapar-lo i conèixer les persones que formen part de tota la cadena de producció per conèixer-ne tant les experiències com per valorar-ne les condicions, i reforçar el compromís amb el consum crític, responsable i conscient.
- **La naturalització de desigualtats socials.** Hi ha alguns fenòmens socials que tenim molt naturalitzats, com poden ser les desigualtats econòmiques o de gènere. Durant la infantesa anem aprenent les lògiques i les normes de com funciona el món, sobretot a través de l'experiència i la vivència de la repetició, i si hem viscut en un entorn amb desigualtats i envoltats d'una cultura mediàtica que també les reproduïx, és possible que les normalitzem: els rols i les desigualtats de gènere, les discriminacions racials o la normalització de les desigualtats econòmiques. Serà important emfatitzar el treball del pensament crític, analitzar-ne les causes i les conseqüències i treballar els valors ètics relacionats amb els drets humans i la justícia social per poder reconèixer i imaginar escenaris més justos que permetin trencar amb la normalització d'aquestes desigualtats. Serà important, també, conèixer exemples i models de diferents èpoques i cultures, per reconèixer la mutabilitat d'aquestes situacions. Finalment, serà important que les desigualtats que observem en el món les puguem identificar també dins l'aula i l'escola, que els puguem posar nom i puguem impulsar canvis per revertir-les.

- **La perspectiva de gènere aïllada.** La perspectiva de gènere és un vector transversal del currículum, que hem de tenir en compte en tots els àmbits educatius. En aquest bloc de sabers, a més, la mirada de gènere s'activa per analitzar dinàmiques i desigualtats socials. De vegades se'ns fa difícil aplicar aquesta perspectiva i la treballem de manera aïllada, abordant qüestions de gènere com a temes diferenciats de la resta d'aprenentatges. En aquest cas, hi ha sabers específics per analitzar críticament alguns estereotips de gènere, però també cal aplicar la mirada quan abordem reptes territorials i demogràfics.

Principals oportunitats

- **La realitat.** Tot el que passa al nostre entorn, cada dia, és una font inesgotable de recursos educatius per treballar a les aules i articular diferents competències i sabers per entendre la realitat. Partir de situacions reals, properes en el temps i l'espai, ens permet reforçar la finalitat del coneixement del medi: entendre el món que habitem per poder participar-hi de manera crítica i conscient. També facilita l'aprenentatge significatiu, en adonar-nos que allò que aprenem té vincles directes amb allò que vivim i que està passant.
- **La varietat de materials que formen la Terra.** La Terra està formada per molts materials diferents, com roques, minerals, sòls, aigua, petroli o gas natural, que es troben tant a la superfície com a dins. Aquests materials formen part del nostre dia i això és una oportunitat per aprofundir en l'estudi dels materials i preguntar-nos quins són, quines propietats tenen, com canvien, què els pot fer canviar, quant temps és necessari per a la seva formació, quines són les seves propietats i els seus possibles usos, i quines decisions ens cal prendre per fer-ne un ús sostenible. També és una oportunitat per aprofundir en el significat del terme *renovable* en relació amb els recursos naturals de la Terra, i ser conscients de la diferència d'escala temporal entre el temps necessari per a la seva formació i el consum que en fa la societat. Aquest coneixement ajudarà l'alumnat a racionalitzar les maneres d'actuar a la vida quotidiana, com ara promoure un ús respectuós i sostenible de l'aigua, dels artefactes tecnològics fets en minerals de difícil extracció, etc. El treball del consum responsable i de l'economia circular serà més significatiu si el podem treballar de manera vinculada als materials, les seves característiques, les condicions del seu ús i reciclabilitat, i els conflictes ambientals i bèl·lics relacionats amb la seva extracció, comercialització o residualització.
- **La diversitat d'experiències.** La diversitat d'experiències del nostre alumnat és un punt de partida molt ric per abordar la diversitat geogràfica, de paisatges, de gènere, etc. Ens pot ser senzill partir sempre de les experiències viscudes o fer-hi comparacions i connexions. A més de compartir experiències, podem recórrer a testimonis orals, entrevistes a persones properes, al veïnat, notícies d'actualitat... Això ens ajuda tant a l'hora d'aprendre de manera significativa com també a l'hora de reconèixer el valor de les vides i les experiències de l'alumnat, les seves famílies i comunitats, i també de reconèixer que podem aprendre moltes coses de les companyes i companys de classe i amb elles i ells.

- **La mobilitat des de l'escola.** Les excursions, les sortides o la mateixa mobilitat de l'alumnat en el seu dia a dia i en la geografia familiar són una molt bona ocasió per explorar els territoris vinculats a la vivència i a la societat. Si analitzem els espais i les seves divisions i dimensions, les distàncies, les representacions, les fronteres, els mitjans de transport, els materials de construcció, els relleus, els climes i els paisatges, etc., només des de mapes i fotografies ens perdem bona part de la seva dimensió social i demogràfica, i la que es vincula als reptes i problemes de les societats i els territoris. Aprofitem-ho per sortir i relacionar-nos amb el medi tant com puguem.

Progressió de sabers del subbloc: Reptes del món actual

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Reptes del món actual					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
Percepció dels elements, moviments i dinàmiques de la Terra a l'univers, recollint dades per interpretar les seqüències temporals i els canvis estacionals en la vida diària i en l'entorn.	— Observació i descripció dels astres que es veuen al cel de dia i de nit. [29] — Descripció del camí que segueix el Sol [30] des que “sur” al matí fins que es pon i de com van variant les ombres, inici de la representació de la posició relativa entre el Sol, la Terra i la Lluna. Idea clau 8 [ENERGIA-LLUM] Activitat 139 — Descripció de les principals característiques de les estacions al nostre país. Activitat 140	Relacions entre els elements que componen l'Univers i les seves dinàmiques per interpretar fenòmens físics que afecten la Terra i repercuteixen en la vida diària i l'entorn.	— Distinció entre les estrelles, com el Sol, que són productores de llum, i els astres que la reflecteixen, com la Lluna i els planetes. [ENERGIA-LLUM] — Explicació del dia i la nit per mitjà de la rotació terrestre al voltant del seu eix cada 24 hores. El moviment aparent del Sol al cel és d'est a oest [ESS] Idea clau 8 Activitat 141 — Explicació de les estacions pel moviment de translació de la Terra al voltant del Sol. [ESS] [FORCES-MOVIMENT] [ENERGIA-LLUM] [LLIÇONS] Activitat 142 — Identificació que el sistema solar està	Anàlisi crítica d'accions humanes a la Terra i l'univers com l'exploració, la contaminació espacial i lumínica per poder desenvolupar un criteri per actuar en conseqüència.	— Classificació de les roques [31] segons l'origen. El cicle de les roques. [ESS] Idea clau 4 Activitat 144 — Representació de l'interior de la Terra [32] [ESS] Idea clau 1 Activitat 145 — Aproximació a com es mouen les plaques que formen l'escorça terrestre i la relació amb els volcans i terratrèmols. Idea clau 7 — Explicació de com canvia el relleu degut a dinàmiques internes, incidint en com es produeixen els volcans i els terratrèmols. [ESS] Idea clau 2. Idea clau 7

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Reptes del món actual					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
			format pel Sol i una col·lecció d'objectes, planetes, les seves llunes i asteroides, que es mantenen en òrbita al voltant del Sol per la seva força d'atracció gravitatòria sobre aquests objectes. [ESS] Idea clau 9 — Representació dels moviments dels astres que conformen el sistema solar, i l'explicació dels eclipsis i de les estacions a partir d'aquests moviments. [ESS] Activitat 143		Activitat 146 — Relació entre els canvis a la Terra i els riscos que comporten Idea clau 5 Activitat 147
Apreciació de les diferències i semblances en els elements geològics que constitueixen l'entorn proper per entendre les dinàmiques que es produeixen i els seus	— Identificació de recursos de la Terra, com l'aigua, les roques, els minerals i els sòls. Idea clau 1 [ECOSOCIAL]	Interacció entre la superfície terrestre i els agents externs (aigua, vent, éssers vius...) per entendre com canvien els paisatges en els territoris al llarg del temps i anàlisi de la	— Explicació de canvis a la superfície de la Terra [35] deguts a agents externs i la seva participació en la formació de roques sedimentàries. [ESS]	Anàlisi de la Terra com a sistema, relacionant els elements que la conformen, les interaccions entre aquests i els canvis que provoquen en la vida diària i en l'entorn.	— Classificació de les roques [36] segons l'origen. El cicle de les roques. [ESS] Idea clau 4 Activitat 156

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Reptes del món actual					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
efectes en la vida quotidiana.	Activitat 148 — Identificació d'interaccions que poden modificar les roques, minerals i sòls. <i>Idea clau 2</i> Activitat 149 — Classificació i agrupació de roques [33], minerals i sòls en funció de propietats observables [34]: duresa, fragilitat, plasticitat, textura, color, forma dels cristalls, permeabilitat i quantitat de matèria orgànica en els sòls... [ESS] <i>Idea clau 1</i> Activitat 150 — Relació entre propietats de les roques, minerals, sòls i els seus usos. <i>Idea clau 3</i>	influència de l'activitat humana.	Activitat 153 <i>Idea clau 2. Idea clau 4</i> — Identificació de les causes que poden explicar canvis sobtats o molt lents a la superfície de la Terra. <i>Idea clau 2</i> Activitat 154 — Explicitació de possibles agents que fan que l'impacte al medi d'un fenomen geològic sigui més gran o petit. <i>Idea clau 5</i> — Descripció del paper de l'aigua en el modelatge del paisatge en les diferents fases del seu cicle. <i>Idea clau 6</i> Activitat 155		— Representació de l'interior de la Terra. [37] [ESS] <i>Idea clau 1</i> Activitat 157 — Aproximació a com es mouen les plaques que formen l'escorça terrestre i la relació amb els volcans i terratrèmols. <i>Idea clau 7</i> — Explicació de com canvia el relleu degut a dinàmiques internes, incidint en com es produeixen els volcans i els terratrèmols. [ESS] <i>Idea clau 2. Idea clau 7</i> Activitat 158 — Relació entre els canvis a la Terra i els riscos que comporten. <i>Idea clau 5</i> Activitat 159

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Reptes del món actual					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
	Activitat 151 — Valoració de què podria passar amb els humans si hi hagués un canvi en un recurs familiar disponible, com l'aigua. Idea clau 3 [ECOSOCIAL] Activitat 152				
Creació guiada d'itineraris, trajectes, desplaçaments i viatges utilitzant el pensament espacial i temporal i les interaccions amb el medi.	— Identificació d'una temàtica rellevant en l'espai proper. Idea clau 8 — Ubicació en l'espai d'elements d'interès. — Valoració dels mitjans de mobilitat a partir de les distàncies entre els espais, les seves característiques i els criteris de sostenibilitat. Idea clau 9	Representació de l'espai i de la terra en mapes i plànols a diferents escales emprant, entre d'altres, els recursos digitals. Utilització de diferents tècniques analògiques i digitals i estratègies d'orientació, a partir de l'observació dels elements del medi en la localització espacial.	— Reconeixement dels elements que ens permeten ubicar-nos i orientar-nos en l'espai. Idea clau 9 Activitat 161 — Identificació dels punts cardinals. [ESS] Activitat 162 — Comparació dels elements propis dels mapes i els plànols.	Coneixement de la diversitat geogràfica de Catalunya, d'Espanya i d'Europa. Representació gràfica, visual i cartogràfica a través de mitjans i recursos analògics i digitals usant les tecnologies de la informació geogràfica.	— Reconeixement dels elements que influencien la diversitat de paisatges. [41] [ESS] Idees clau 8, 9 — Relació entre la diversitat geogràfica i els problemes i reptes de l'entorn. [42] Idees clau 7, 8, 9 [ESS] Activitat 165

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Reptes del món actual					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
	— Elaboració d'un mapa topològic [38] de l'itinerari. Idea clau 9 — Creació d'un relat històric, cultural o geogràfic per justificar l'itinerari. Idees clau 6, 8, 9 [LLIÇONS] [CÍVICA] Activitat 160		[ESS] Idea clau 9 Activitat 163 — Identificació, en els diferents formats [39], dels elements que apareixen representats. Idea clau 9 — Representació euclidiana [40] de l'espai amb l'ús correcte d'escales, llegendes i punts cardinals. Activitat 164		— Diferenciació entre els mapes polítics i els físics, identificant la representació de les fronteres o els elements de relleu, a través dels colors o les corbes a nivell. [ESS] Idea clau 9 [CÍVICA] Activitat 166 — Valoració del tipus de representació més adequat per a cada ús. Idea clau 9 Activitat 167 — Creació de representacions d'espais i paisatges en diferents formats, d'acord amb les necessitats del context. [DIGITALITZACIÓ]
		L'organització territorial de Catalunya, Espanya i Europa, estudi de les variables que influeixen en l'ocupació i distribució de la població en l'espai fent representacions gràfiques i cartogràfiques que posin	— Reconeixement de la necessitat d'organitzar i gestionar els territoris. Idea clau 9 [CÍVICA] Activitat 169 — Diferenciació dels conceptes: barri,		

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Reptes del món actual					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
		de manifest els principals problemes i reptes demogràfics.	municipi, comarca, província, comunitat autònoma, país, estat, continent. [ESS] [CÍVICA] Idea clau 9 Activitat 170 — Ubicació de la residència i dels territoris viscuts i coneguts en aquests espais. Idees clau 6, 9 Activitat 171 — Relació entre aquests conceptes territorials, els serveis, els reptes demogràfics i les identitats. Idees clau 8, 9, 10 Activitat 172 — Anàlisi i creació de mapes temàtics que reflecteixin els reptes del territori.		Idea clau 9 Activitat 168

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Reptes del món actual					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
			Idees clau 8, 9, 10 Activitat 173		
Observació dels fenòmens atmosfèrics fent un registre de dades per determinar alguna regularitat i valorar la repercussió en els cicles biològics i en la vida diària. [DC4]	— Observació i registre del temps atmosfèric Activitat 174 — Identificació dels efectes del temps atmosfèric [ECOSOCIAL] Activitat 175	Anàlisi i registre de les dades meteorològiques a partir de la representació gràfica i visual i la utilització de les tecnologies de la informació geogràfica per entendre fenòmens i fer prediccions.	— Identificació dels principals components de l'aire [43] que ens envolta (nitrogen, oxigen, diòxid de carboni, vapor d'aigua), d'alguns fenòmens meteorològics (pluja, vent, boires...) que ocorren a les capes baixes [44] i registre de dades meteorològiques. [45] [ESS] [MATÈRIA] Activitat 176 — Descripció dels aparells que s'utilitzen per mesurar la temperatura, la humitat, la pressió atmosfèrica, la velocitat del vent, la precipitació. [ESS] — Recollida sistemàtica de dades de temperatura, velocitat	Introducció a la dinàmica atmosfèrica i les grans àrees climàtiques per relacionar la distribució dels ecosistemes i paisatges.	— Identificació dels factors [47] que expliquen que en un mateix moment de l'any el clima sigui diferent en diferents parts del nostre país i del món. [ESS] Activitat 179 — Exploració de les relacions entre clima, paisatges i ecosistemes [ECOSISTEMES] — Explicitació de l'impacte del canvi climàtic Idees clau 5 [ECOSOCIAL] Activitat 180

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Reptes del món actual					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
			del vent, pressió atmosfèrica, humitat i precipitació. Activitat 177 — Distinció entre temps atmosfèric i clima. [46] Principals característiques climàtiques de les estacions. [ESS] Idea clau 9 Activitat 178		
				Utilització de les principals variables demogràfiques i la seva representació gràfica que permeten analitzar els comportaments de la població i la seva evolució, els moviments migratoris, l'apreciació de la diversitat cultural i el contrast entre zones urbanes i despoblació rural.	— Reconeixement de les variables demogràfiques més rellevants: taxes de natalitat, mortalitat i migració. [ESS] Idea clau 10 — Relació de les variables principals per analitzar les dinàmiques de creixement o decreixement de la població a diferents

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Reptes del món actual					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
					escales. Idea clau 10 — Anàlisi de dinàmiques demogràfiques a partir de gràfics circulars, lineals i piràmides de població. Idea clau 10 — Valoració dels reptes vinculats a la densitat de població, l'envelliment de la població, la urbanització i desruralització, la renaturalització urbanística, les migracions climàtiques i la gentrificació. [ESS] [CÍVICA] Idees clau 8, 10, 11 — Imaginació de futurs desitjables amb relació a les dinàmiques demogràfiques, que posin el benestar i la garantia dels drets de tota la població al centre.

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Reptes del món actual					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
					Idees clau 8, 10 [ECOSOCIAL] Activitat 181
				Identificació dels fonaments i principis per a l'organització política i gestió del territori de l'Estat espanyol adequats, per afavorir la participació social i ciutadana i la possibilitat de l'exercici d'una ciutadania activa.	Activitat 182 — Relació entre les unitats territorials i les administracions públiques de referència. [48] [ESS] [CÍVICA] Idees clau 9 Activitat 183 — Relació entre els serveis públics, les administracions dels quals depenen, l'abast territorial que tenen i els drets que garanteixen. Idees clau 9 Activitat 184 — Identificació dels mecanismes de participació ciutadana en els territoris i les administracions, i de les situacions que la

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Reptes del món actual					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
					dificulten. [49]. [CÍVICA] Activitat 185 — Vinculació amb entitats i agents locals des del centre educatiu, per entendre el seu rol i enfortir les relacions comunitàries. Idees clau 6, 9, 11 Activitat 186
Introducció als objectius de desenvolupament sostenible a partir de l'anàlisi de problemes i de les accions quotidianes.	— Identificació d'un problema social o socioambiental proper. Idea clau 8 — Dimensió del problema en la seva escala (micro-macro) i afectació social i ambiental. — Reconeixement dels reptes i possibles futurs associats a aquest problema.	Comprensió del pas de la supervivència, economia de subsistència, a la sobreproducció, economia de consum global, analitzant les activitats productives, el valor, el control dels diners i mitjans de pagament per tendir a la igualtat social i garantir l'accés universal als recursos com a resposta a les problemàtiques subjacents als objectius de desenvolupament	— Diferenciació dels sistemes per aconseguir aliments: recol·lecció, caça i extracció; agricultura i ramaderia extensives, intensives o industrials; intercanvi i comerç. [ESS] Activitat 188 — Valoració de les implicacions de cada un d'aquests sistemes amb l'organització social, la relació amb les altres espècies, l'impacte territorial, la despesa i	Valoració dels efectes de l'economia global en la consecució dels objectius de desenvolupament sostenible.	— Ubicació de les fases de la cadena productiva d'elements d'ús quotidià, des de l'accés a les matèries primeres fins al postconsum. [ESS] Activitat 192 — Identificació de conceptes clau com l'exportació, importació, divisa, externalització, inversió, deute, explotació i zona de sacrifici.

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Reptes del món actual					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
	Idea clau 9 — Relació entre el problema i els objectius de desenvolupament sostenible. Idea clau 8 — Imaginació de futurs desitjables i accions necessàries per enfrontar o resoldre el problema. Idees clau 8, 10 Activitat 187	sostenible.	l'obtenció d'energia, i les relacions de sobirania o dependència alimentària. Idea clau 7 Activitat 189 — Comparació d'aquests sistemes en diferents llocs i moments de la història i en l'actualitat, ubicant les relacions de desigualtat i injustícia del comerç i el consum global. [ESS] Activitat 190 — Valoració crítica del paper dels diners com a sistema de mediació dels intercanvis i en les desigualtats i injustícies a l'hora de cobrir les necessitats. Idees clau 7, 11 Activitat 191		Idea clau 7 Activitat 193 — Valoració dels territoris i sectors econòmics implicats en la cadena, les seves condicions laborals i la garantia o vulneració dels drets humans. [ESS] Idea clau 7 Activitat 194 — Valoració de les conseqüències amb relació a les desigualtats entre països, les desigualtats socials, de gènere, el treball i l'explotació infantils i els impactes ambientals. Idees clau 7, 11 Activitat 195 — Relació entre alguns conflictes bèl·lics de

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Reptes del món actual					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
			— Reflexió sobre les implicacions personals, socials i mediambientals del model consumista basat en la sobreproducció. [50] Idea clau 7		l'actualitat i l'extracció de matèries primeres. Idees clau 3, 7 Activitat 196
Identificació i anàlisi dels rols de gènere en l'entorn proper per fomentar conductes no sexistes.	— Identificació de dinàmiques diferencials de gènere en les relacions de la classe, la família o en els productes culturals. [51] Idea clau 11 — Reconeixement dels impactes que tenen en les desigualtats, en les relacions i en les emocions. Idees clau 6, 11 — Indagació de les causes i les conseqüències d'aquestes diferències i desigualtats.	Identificació dels rols i els estereotips relacionats amb el gènere en diferents contextos com la publicitat, pel·lícules, etc., i fer actuacions per eliminar conductes sexistes i tendir a la igualtat de gènere.	— Identificació dels rols i estereotips dels personatges mediàtics del seu entorn. Idea clau 11 — Relació entre protagonistes i accions. [52] Idea clau 11 — Anàlisi de la sobrerepresentació o la infrarepresentació de gènere, orientació sexual, colors de pell, formes de cos... en protagonistes. Idea clau 11	Anàlisi crítica dels estereotips i rols en els àmbits acadèmic, professional, social i cultural actuant per la igualtat efectiva de gènere i l'eliminació de conductes sexistes.	— Revisió de referents mediàtics, culturals, laborals, etc. Idea clau 11 — Identificació de biaixos de gènere, classe i racialització en aquests referents. Idea clau 11 — Anàlisi de les causes i les conseqüències d'aquests biaixos en l'àmbit personal i social. Idees clau 7, 11 — Qüestionament del binarisme i identificació de les seves

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Reptes del món actual					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
	Idea clau 11 — Valoració d'accions i pactes per reduir la reproducció de rols de gènere en l'entorn proper. Idees clau 8, 11 Activitat 197		— Valoració crítica de les intencionalitats i els impactes d'aquests rols i estereotips en nosaltres i en la societat. [ESS] Idees clau 7, 11 — Valoració d'accions i pactes per reduir la reproducció d'estereotips de gènere. Idees clau 8, 11 Activitat 198		conseqüències en la formació de les identitats, la manera que tenim de relacionar-nos i d'entendre el món. [ESS] Idea clau 11 — Revisió dels impactes en les expectatives i la construcció de les identitats, per plantejar accions i actituds que els reverteixin. Idees clau 8, 11 Activitat 199

Idees clau del subbloc: Reptes del món actual

Idees clau	Explicació detallada
1. La Terra està formada per molts materials diferents, com roques (sedimentàries, metamòrfiques o ígnies), minerals, sòls, aigua, petroli o gas natural, que es troben tant a la superfície com a l'interior.	Les roques són masses sòlides formades normalment per un o més minerals. No totes les roques són dures; per exemple, el petroli es considera una roca líquida. Les roques tenen diferents característiques físiques i químiques que fan que reaccionin de manera diferent dels agents geològics. Qualsevol roca que observem serà d'un d'aquests tres tipus: sedimentària, metamòrfica o ígnia. Es formen per processos que ocorren a la Terra durant diverses escales de temps. Comprendre l'origen dels tres tipus de roca porta a parlar del cicle de les roques, en què la matèria canvia però es conserva, i en què els processos impulsats per la calor interna de la Terra són els responsables de la formació de les roques ígnies i metamòrfiques, mentre que els impulsats per la gravetat i agents externs (aigua, aire...) produeixen els sediments que formen les roques sedimentàries. Els minerals són substàncies naturals amb estructura cristal·lina formades per processos geològics. Cada mineral té propietats pròpies com la duresa, la forma de cristal·lització o el color de la ratlla. Les propietats en determinen l'ús. El sòl és un recurs natural que es forma per l'acció del clima i dels éssers vius sobre la roca mare. El sòl es pot descriure segons la textura, estructura, composició, color, olor o porositat. La geosfera és la part sòlida, rocosa de la Terra. Es divideix en escorça (capa externa), mantell (capa intermèdia amb altes pressions i temperatures) i nucli (part interna rica en ferro). Amb el refredament de la Terra, els materials més densos es van situar cap al nucli i els menys densos cap a la superfície. L'estructura de la Terra s'ha pogut conèixer a partir de l'estudi de les ones sísmiques.
2. La Terra és un sistema complex en què interaccionen les roques (geosfera), l'aigua (hidrosfera), l'aire (atmosfera), la vida (biosfera) i l'activitat humana, i en què els processos geològics externs o interns transformen la superfície terrestre.	En estudiar la Terra l'hem de considerar com un conjunt de sistemes —l'atmosfera, la hidrosfera, la biosfera i la geosfera— que estan estretament interconnectats. L'atmosfera és l'embolcall de gasos que envolta el planeta. La hidrosfera és l'aigua que trobem en diferents estats a l'atmosfera, glaceres, oceans, llacs, rierols, sòls, aigües subterrànies i éssers vius. I la geosfera està formada per un nucli intern calent i sobretot metàl·lic, un mantell de roca calenta i una escorça de roca, sòl i sediments. La biosfera inclou els éssers vius de qualsevol tipus, que poden viure gràcies a l'aire, aigua i sòl.

Idees clau	Explicació detallada
	La superfície terrestre i els materials que la formen canvien constantment. Alguns d'aquests canvis són motivats per processos externs. S'inicien amb la meteorització dels materials, que els esmicola, fragmenta i altera. Continua amb l'erosió, que els separa amb la participació d'agents dinàmics com l'aigua, el vent o el gel, i finalment es transporten. Altres canvis són causats per processos interns, que són activats per l'energia tèrmica de l'interior del planeta i la gravetat. En són un exemple els volcans i els terratrèmols. Els canvis poden ser graduals i continus, així com esporàdics i intensos. La superfície de la Terra està formada per plaques, que tenen uns límits i es mouen. Hi ha grans plaques i d'altres de més petites que encaixen les unes amb les altres i configuren la superfície contínua de la Terra. En moure's les plaques interactuen les unes amb les altres i poden acostar-se, allunyar-se o desplaçar-se lateralment a diferents velocitats. Aquest moviment és el responsable de la major part d'estructures continentals i dels fons oceànics, i de la distribució de les roques i minerals. També dels volcans i terratrèmols, bona part dels quals es localitzen en llocs de contacte entre plaques. Els éssers humans som, per descomptat, part de la biosfera, i les activitats humanes tenen un impacte important en tots els subsistemes de la Terra. Els processos naturals poden implicar riscos per a la humanitat. Les persones no podem eliminar els riscos naturals —riuades, esllavissades, erupcions volcàniques— però podem comprometre'ns en activitats que en redueixin els impactes, particularment en les persones en situació de vulnerabilitat.
3. Els humans som ecodpendents: depenem dels elements naturals per sobreviure, i n'obtenim i utilitzem diferents recursos, que hem de gestionar de manera sostenible.	Els humans, com la resta d'éssers vius, som ecodpendents. Això vol dir que depenem de les condicions de l'ecosistema per sobreviure. A més, els humans obtenim i utilitzem recursos naturals no només per sobreviure, sinó per viure de la manera com ho fem. La Terra és un sistema finit, que té límits. Alguns dels recursos de la Terra són renovables, però d'altres no són renovables. La major part dels objectes d'ús quotidià estan formats per roques o minerals i des del punt de vista energètic depenen majoritàriament de recursos naturals no renovables. Hi ha una gran diferència d'escala temporal entre el temps necessari per a la formació d'alguns dels recursos —carbó, gas, minerals— i el consum que en fa la societat. El consum de recursos actual sobrepassa els límits biofísics del planeta.

Idees clau	Explicació detallada
	El consum exagerat de recursos no només fa que ens quedem sense, sinó que té un impacte important sobre el medi, per exemple a través de l'augment del CO₂ i altres gasos que es generen de la combustió del petroli, gas, carbó i amb grans efectes en el canvi climàtic. Actualment hi ha molts conflictes ambientals, econòmics i bèl·lics pel control, l'accés i l'explotació de recursos a tot el món.
4. El nostre planeta forma part de l'univers, i orbita al voltant d'una estrella, el Sol. La posició i moviment relatius de la Terra, la Lluna i el Sol, així com el fet que el Sol emet llum i pot il·luminar, permeten explicar regularitats com el dia i la nit, les estacions o les fases de la Lluna.	El nostre sistema solar està format per una estrella anomenada Sol al voltant de la qual orbiten vuit planetes i altres objectes més petits com satèl·lits, cometes, etc. El sistema solar forma part d'una galàxia d'estrelles, gas i pols, la Via Làctia, que és un dels milers de milions de galàxies que hi ha a l'univers. Les galàxies estan separades per distàncies enormes que amb prou feines podem imaginar. Podem detectar senyals provinents dels planetes, estrelles i fins i tot galàxies observant el cel de nit en entorns amb poca contaminació lumínica i utilitzant diferents tipus de telescopis i sondes. El Sol es troba al centre del sistema solar i els planetes, com la Terra, giren al seu voltant. Des de la Terra no percebem directament aquest moviment, però el podem representar amb maquetes o models. La Terra gira sobre si mateixa cada 24 hores. La part del planeta Terra il·luminada en cada moment pel Sol és de dia, mentre que a la part que queda a l'ombra és de nit. La Terra gira al voltant del Sol i tarda un any a completar una volta. Com que l'eix de la Terra està inclinat, els raigs solars arriben amb diferent inclinació al llarg de l'any. Quan la llum del Sol ens arriba el més vertical possible (la Terra inclinada cap al Sol el dia del solstici d'estiu) s'il·lumina més tros de Terra al nostre hemisferi, fet que dona lloc a dies més llargs i càlids. Quan la llum del Sol ens arriba el més inclinada possible (la Terra inclinada en direcció contrària al Sol en el solstici d'hivern) en el nostre hemisferi passa el contrari. A mig camí entre els solsticis es donen els equinoccis, que són dies de 12 h de dia i 12 h de nit que inicien les estacions de primavera i tardor. La Lluna orbita a la Terra i triga 28 dies a completar una volta. Reflecteix la llum del Sol, però, com que la seva posició respecte al Sol i la Terra canvia, veiem diferents parts il·luminades que van variant regularment: són les fases de la Lluna. La posició relativa entre el Sol, la Terra i la Lluna pot provocar eclipsis de Sol i de Lluna.
5. El temps atmosfèric i el clima tenen efectes importants en l'ambient i influeixen en el desenvolupament de la vida.	L'atmosfera és una capa formada per gasos que envolta la Terra i que són imprescindibles per a la vida. No té límits precisos i es poden distingir diferents capes. A la part baixa de l'atmosfera (troposfera) és on es produeixen els fenòmens meteorològics com a conseqüència de la calor del Sol, de canvis en la pressió atmosfèrica i dels moviments de l'aire, és a dir, de la interacció entre diferents variables. El clima

Idees clau	Explicació detallada
	d'una zona ve determinat per una sèrie de paràmetres: la temperatura de l'aire, la humitat relativa, la radiació solar i la precipitació, entre d'altres. El clima i temps atmosfèric es refereixen a condicions locals de temperatura, precipitació, etc. La principal diferència és l'escala temporal. El temps es refereix al conjunt de condicions meteorològiques en un lloc i moment concret, mentre que el clima es determina per un període llarg de temps, com a mínim de 30 anys. Els patrons en les condicions atmosfèriques de llarg termini es coneixen com el clima de diferents parts del món.
6. Les persones i les societats tenim una relació i una interacció constants amb el nostre medi.	Les persones vivim en constant interacció amb el nostre medi. Com la resta d'éssers vius, ens relacionem amb l'ecosistema que habitem, però també amb el nostre entorn social: rebem, aportem i impactem. La nostra relació amb el medi va més enllà de l'àmbit físic: ens hi relacionem a través de les idees, la cultura, les emocions, les festes, les tradicions, el llenguatge, l'art, la música i la literatura. Forma part de les identitats i es vincula amb les vides, individuals i col·lectives, que construïm i que vivim. També va més enllà del nostre entorn proper; a través del coneixement, de les imatges, de l'entorn mediàtic o de les relacions humanes podem relacionar-nos, comprometre'ns, implicar-nos o interessar-nos per medis i contextos (espacials, culturals, temporals) que no són els propis. L'impacte que hi tenim pot modificar, sigui positivament o negativament, el medi físic, la resta d'espècies i també les persones i la relació que hi tenim. Fins i tot pot beneficiar uns elements i grups i, alhora, perjudicar-ne uns altres. Per això és important ser conscient de la influència i l'impacte d'allò que fem i diem, i també del que fan i diuen altres persones, perquè puguem vetllar per tenir un impacte, personal i col·lectiu, el més positiu possible, i que promogui situacions de justícia social i ambiental.
7. Les activitats econòmiques tenen implicacions ambientals, socials i polítiques. La distribució desigual dels recursos, les riqueses i el treball provoca desigualtats i injustícies entre persones i entre territoris.	Els humans mobilitzem recursos naturals, energètics i humans per cobrir les nostres necessitats, a través d'activitats econòmiques. Cada necessitat que tenim podem cobrir-la a través de diferents satisfactors, amb implicacions i impactes diferents. Utilitzem els diners com a element que facilita l'intercanvi entre recursos i serveis. Tot i això, no totes les activitats econòmiques estan monetitzades, i això sovint provoca desigualtats socials i de gènere. Podem classificar les activitats econòmiques en diferents sectors: el sector primari, relacionat amb l'extracció de recursos naturals, el sector secundari, vinculat al seu processament, i el sector terciari, que té a veure amb els serveis i inclou activitats com l'atenció directa a les persones i també el comerç, els transports, el turisme o la comunicació, entre d'altres. El sector financer es vincula a la gestió dels diners.

Idees clau	Explicació detallada
	Les activitats econòmiques tenen implicacions ambientals (com ens relacionem amb el medi), socials (com ens relacionem entre nosaltres) i polítiques (com ens organitzem). Els canvis econòmics en els models d'obtenció i producció d'aliments i altres matèries han estat molt importants a l'hora d'impulsar transformacions culturals, polítiques i socials profundes. Generalment, classifiquem les societats entre caçadores i recol·lectores, agrícoles, industrials i postindustrials. L'adopció d'un nou model no és lineal ni homogeni, i no implica l'abandó dels altres sinó la transformació del conjunt del sistema econòmic. La distribució desigual dels recursos, les riqueses i el treball provoca desigualtats i injustícies entre persones i entre territoris. En l'actualitat, en un sistema econòmic globalitzat, un 1 % de la població acumula el 40 % dels recursos mundials, i el 50 % de la població més empobrida té només l'1 % dels recursos. Les nocions de sobirania econòmica (especialment alimentària, tecnològica i financera) posen èmfasi en la capacitat de les comunitats de controlar els recursos i la producció i prendre decisions econòmiques clau que permetin la cobertura de les necessitats de tothom.
8. En els paisatges interaccionen diferents elements socials i ambientals, i hi sorgeixen problemes i conflictes derivats de la relació entre les persones o entre les persones i el medi.	Els paisatges són fragments de realitat, els elements perceptibles d'un territori, que percebem a través de diferents sentits: la vista, l'oïda, l'olfacte, el tacte i, tot i que menys, el gust. Tradicionalment s'han diferenciat els elements del paisatge entre naturals i humanitzats, però aquesta divisió no ens permet apreciar la complexitat ni les relacions entre els elements. Els paisatges estan integrats per elements biòtics i abiòtics dels ecosistemes: els elements físics de la Terra, els éssers vius, però també les relacions que s'hi estableixen: la cultura i les activitats i construccions humanes formen part d'aquestes interaccions. Els paisatges canvien al llarg del temps, i són un bon recurs per analitzar aquests canvis, les seves causes i les seves conseqüències. Les persones, els grups i les societats establim lligams estrets amb els paisatges que formen part de les nostres vides individuals i col·lectives. En els paisatges es poden identificar diferents problemes socials i socioambientals. Són problemes complexos, en què entren en conflicte diferents projectes, propostes de futur i punts de vista, i en què sovint estan en joc els drets, el benestar o la integritat de grups de persones o elements ambientals, i que deriven de la relació i els conflictes entre persones, o entre les persones i el medi. És interessant analitzar la complexitat d'aquests problemes, amb la possibilitat d'actuar i comprometre'ns amb solucions que

Idees clau	Explicació detallada
	s'orientin a la justícia social i ambiental. Els objectius de desenvolupament sostenible són un projecte compartit entre diferents països per resoldre problemes globals amb justícia social i ambiental.
9. Les societats necessitem conèixer, representar i organitzar l'espai en què vivim i ens movem.	Les societats necessitem conèixer, reconèixer i representar l'espai en què vivim i per on ens movem: identificar espais segurs, entorns de perill, en quins espais podem viure, per on ens podem moure o quins recursos tenim a l'abast. En les societats contemporànies i occidentals, com la nostra, és molt important conèixer les característiques físiques dels espais on som, i també tot allò que té a veure amb els serveis, les normes i les lleis, la cultura, la demografia, l'organització social i els transports que podem utilitzar. Els mapes i els plànols són representacions gràfiques dels espais, que ens permeten conèixer-ne algunes característiques o transmetre'n algunes informacions concretes. En els mapes i plànols les llegendes ens expliquen la simbologia de la informació que apareix representada, i l'escala fa referència a la relació entre les distàncies i dimensions reals i les representades, quan la representació és proporcional. També hi apareix l'orientació. Segons la informació que ens donen, classifiquem els mapes en físics, polítics o temàtics. Els mapes de territoris del món tenen el repte de representar una esfera en dues dimensions. Hi ha diferents projeccions per fer-ho, però no totes són igual d'adequades. Algunes de les projeccions que usem més sovint, com la de Mercator, tenen desajustos importants en la dimensionalitat dels continents i afavoreixen una visió eurocèntrica del món, que queda reforçada per una tendència generalitzada a representar el nord a la part alta de la representació i el sud, a la part baixa. Cal remirar les representacions gràfiques dels espais amb mirada crítica, perquè no només ens permeten representar el món, sinó que també ens poden condicionar la manera com el llegim o el percebem. Per tal de poder gestionar, organitzar o administrar els espais i territoris, els dividim a través de fronteres. Les fronteres són línies imaginàries que separen els espais. Les fronteres polítiques provenen de processos històrics llargs i complexos i no es corresponen amb el que hem anomenat fronteres naturals: elements del relleu que provoquen dificultats o impediments de mobilitat entre uns espais i uns altres: illes, grans serralades, rius, penya-segats, etc. En canvi, en alguns casos s'han volgut imposar impediments físics per evitar o controlar la mobilitat a través de les fronteres polítiques, i s'han construït murs, muralles, duanes o altres sistemes, alguns dels quals posen en perill la seguretat i la vida de les persones que volen travessar-les. No totes les persones

Idees clau	Explicació detallada
	tenim els mateixos drets i possibilitats de travessar les fronteres territorials. En el nostre context, la gestió d'aquests territoris es fa a través de l'organització política i administrativa.
10. Les dinàmiques de les poblacions que habitem els territoris plantegen reptes demogràfics.	La demografia estudia l'estructura i les dinàmiques de la població d'un territori. Algunes de les dades més importants per analitzar les situacions i els reptes de la població són: • La natalitat, que calcula els naixements que hi ha hagut en un territori i en una temporalitat concrets. • La mortalitat, que calcula les morts que hi ha hagut en un territori i en una temporalitat concrets. • El creixement natural, que calcula la relació entre la natalitat i la mortalitat. • El creixement de població, que calcula la variació d'habitants en un territori concret, tenint en compte els moviments migratoris, els naixements i les morts. • La densitat de població, que calcula quantes persones viuen en un territori, amb relació a la seva superfície. • L'envelliment de la població, que analitza la quantitat de persones grans amb relació a la resta de la població. • L'esperança de vida, la mitjana d'anys que s'espera que pugui viure una persona des del seu naixement, en cas que les taxes de mortalitat es mantinguessin estables. Les dades demogràfiques són fonamentals a l'hora d'entendre quines situacions viuen les persones, però també a quins reptes s'han d'enfrontar en l'actualitat o en el futur amb relació a la població i a les seves necessitats.
11. Les construccions de gènere són culturals i canviant en les diferents societats i cultures. Poden causar desigualtats i condicionar la garantia de drets.	Les construccions de gènere són culturals i han anat canviant al llarg de la història i en els diferents marcs culturals. Les societats amb sistemes patriarcals, estructures polítiques jerarquitzaes i divisió desigual del treball tendeixen a tenir unes construccions de gènere més rígides, que han tendit a identificar el sexe (el cos sexual: els òrgans reproductors interns i externs, les hormones i els cromosomes) amb la identitat, l'expressió i l'orientació del desig, en un sistema binari i amb rols molt marcats. Els rols de gènere són actituds, comportaments i funcions socials atribuïts i esperats en les persones en funció del gènere que se'ls atribueix. Sovint tenen una funció econòmica, ja que faciliten una divisió sexual del treball desigual, i

Idees clau	Explicació detallada
	també política. Els estereotips de gènere són idees preconcebudes que tenim en funció de les identitats de gènere. Hi ha molts elements en el nostre entorn que reproduïxen estereotips de gènere, i també estan relacionats amb moltes altres característiques de les nostres identitats: la procedència, la raça, l'edat, la classe social, etc. Els estereotips són generalitzadors i homogeneïtzadors, dificulten reconèixer la diversitat de les persones i afavoreixen l'estigmatització, la discriminació i els discursos d'odi envers certs col·lectius. Això funciona com una estratègia per desprestigiar grups de persones i per legitimar les diferents violències que es puguin exercir contra elles: explícites, simbòliques i estructurals. Els feminicidis són la punta d'un sistema de violències que es reproduïx en diferents àmbits de la nostra vida. Tant els rols com els estereotips de gènere provoquen desigualtats i condicionen no només el desenvolupament personal i social lliure de violències i pressions, sinó que també condicionen la garantia dels drets i el desenvolupament d'una vida plenament digna.

Treball competencial

Els sabers d'aquest bloc els mobilitzem per poder desenvolupar competències específiques i transversals.

Els sabers que es concreten a continuació formen part del desenvolupament explícit de les competències específiques següents del Coneixement del Medi Natural, Social i Cultural:

CE2: plantejar-se preguntes sobre el món aplicant les diferents formes de raonament i mètodes del pensament científic, per interpretar, respondre i predir els fets i fenòmens del medi natural, social i cultural i per prendre decisions creatives i decidir actuacions ètiques i socialment sostenibles.

CE3: resoldre problemes i reptes per elaborar cooperativament un producte creatiu i innovador a partir de projectes interdisciplinaris i utilitzant diferents formes de raonament, com el pensament de disseny i el pensament computacional, per respondre a necessitats concretes.

CE5: analitzar les característiques de diferents elements o sistemes del medi natural, social i cultural, identificar-ne l'organització i propietats i establir relacions entre aquests, a fi de reconèixer el valor del patrimoni cultural i natural i emprendre accions per a un ús responsable, la seva conservació i la millora.

CE6: analitzar críticament les causes i conseqüències de la intervenció humana en l'entorn integrant els vessants social, econòmic, cultural, tecnològic i ambiental definits en els objectius de desenvolupament sostenible, a fi de promoure la capacitat d'afrontar els problemes, aportar solucions i actuar de manera individual i col·laborativa en la resolució i posant en pràctica hàbits de vida i de consum responsable i sostenible.

CE7: observar, detectar, comprendre i interpretar canvis i continuïtats del medi natural, social i cultural, i analitzar relacions de causalitat, simultaneïtat i successió, per explicar i valorar les relacions entre diferents elements i esdeveniments que permeten entendre el present i imaginar futurs possibles.

CE8: reconèixer, valorar i defensar la diversitat i la igualtat de gènere, reflexionar sobre qüestions ètiques i mostrar empatia i respecte, per construir una societat diversa i equitativa i contribuir al benestar individual i col·lectiu i a la consecució dels valors dels drets humans.

CE9: participar en la vida social de manera eficaç i constructiva respectant el desenvolupament dels drets humans i dels infants i de les minories i aprofundint-hi, a fi d'aconseguir una ciutadania activa, responsable i implicada.

CE10: valorar el funcionament de les administracions públiques, a partir dels principis i els valors que es desprenen de l'ordenament jurídic que regula la nostra convivència, per protegir els drets civils i polítics i afavorir interaccions respectuoses i equitatives promovent la resolució pacífica i dialogada dels conflictes.

3.2 Lliçons del passat

Presentació del bloc

Aquest bloc de sabers permet als infants identificar-se com a éssers no només socials, sinó també històrics, és a dir, persones que **tenen una història pròpia i que formen part d'una història comuna i col·lectiva**, i que en són **protagonistes**.

Els dos conceptes fonamentals en aquesta etapa són les nocions de **canvi-continuïtat** i la **temporalitat**. La **temporalitat** ens ajudarà a ordenar l'experiència històrica i també a ubicar tot allò que ha passat molt abans de néixer nosaltres; el **canvi-continuïtat** ens ajuda a entendre que les coses no sempre han estat iguals i que el futur podrà tenir moltes formes diferents.

En aquest bloc comencem a desenvolupar la **consciència històrica**, que és la capacitat que tenim de relacionar el present amb el passat i el futur, i el **pensament històric**: la nostra habilitat per explicar situacions presents o passades a partir d'haver analitzat unes fonts d'informació i d'haver interpretat les relacions de causalitat: per què ha passat?, quines persones hi han intervingut?, quins interessos tenien aquestes persones, per què han fet el que han fet?, i quines conseqüències ha tingut?

En aquesta etapa, els infants comencen a tenir moltes nocions sobre la seva pròpia història. Tenen records de quan eren més joves, tenen consciència del seu propi creixement (els anys que fan, el cos que se'ls allarga, però també coses que abans no sabien fer i ara sí, gustos que els han canviat en créixer, etc.). També tenen nocions sobre els canvis cíclics del seu entorn (les estacions, els esdeveniments de l'any), i potser referències d'algunes experiències familiars de quan mares, pares, àvies i avis eren més joves.

La **seva pròpia experiència ja els pot fer reflexionar sobre els canvis i les continuïtats** en el medi i en la seva pròpia vida i història. La nostra tasca és ajudar-los a vincular aquestes vivències a una experiència històrica més àmplia i compartida amb la resta de la societat i de la humanitat, i a valorar quin és el paper que tenen la memòria i el patrimoni en la construcció de les identitats i de les societats democràtiques.

Per al desenvolupament de les competències específiques d'aquesta àrea, els sabers d'aquest bloc s'orienten a la **reflexió sobre els canvis i continuïtats i el pas del temps**, i l'elaboració i interpretació d'**eixos cronològics**, el desenvolupament del pensament històric a través de la recerca i l'anàlisi crítica de diferents **fonts històriques**, la reflexió sobre el paper de les **persones com a agents històrics** i sobre les **invisibilitats i desigualtats**, la identificació i la reflexió sobre el patrimoni cultural, tant material com immaterial, i la seva relació amb el context i amb la societat.

Punt de partida

En arribar a l'etapa de primària és possible que els infants hagin viscut canvis en el seu entorn físic, com canvis d'estacions, construccions o demolicions al barri, canvis de casa o en la seva distribució, etc., i també socials, com noves amistats, naixements, morts, canvis en l'equip de mestres o en les seves famílies, etc. Esperem que hagin pogut parlar i pensar sobre aquests canvis. També esperem que s'hagin pogut reconèixer com a persones que tenen una història pròpia i que hagin pogut parlar sobre el seu passat i també sobre com imaginem el futur. En aquest procés, és important que hagin anat construint una temporalitat a partir de la vida quotidiana: les rutines (què fem cada dia i quan), els cicles naturals (estacions, canvis de temps) i els canvis visibles del seu entorn, que ajuden a comprendre què canvia i què perdura.

També és important que hagin desenvolupat curiositat per conèixer les vides i les vivències d'altres persones, i que hagin pogut parlar amb familiars i altres persones del seu entorn que han viscut molt més temps, per conèixer les seves experiències i entendre que les persones podem viure situacions diferents, i també que les coses no han estat sempre iguals i que canvien al llarg del temps. Finalment, esperem que hagin pogut viure festivitats i tradicions arrelades al territori i també d'altres indrets, per identificar-ne l'origen i el significat, així com la seva ubicació al calendari, a partir de la cohesió social i la pertinença, també des de la possibilitat de valorar-les i valorar la diversitat cultural, i entenent que les tradicions poden mantenir-se, però també repensar-se.

Dificultats principals

- **Fora de l'experiència.** Els infants tenen nocions de canvi-continuitat d'acord amb el que han viscut, però els hem d'ajudar amb tot allò que s'escapa de la seva vivència. És normal que pensin que certs objectes o recursos que tenim en l'actualitat sempre han format part de la vida humana, com els telèfons mòbils, els cotxes o l'electricitat. És important anar recordant que **no sempre ni a tot arreu ha estat així**, i permetre imaginar de quines altres maneres es poden cobrir les necessitats que cobrim amb aquests recursos.
- **Canvis menys evidents.** Ens és més fàcil entendre els canvis físics i relacionats amb la cultura material que no pas els canvis en **les maneres de pensar i d'organitzar-nos**. És fàcil, doncs, que els infants pensin que la manera que tenim de viure en l'actualitat és normal i natural. Els imaginaris presents a les pel·lícules, als dibuixos animats o als contes sovint ho reforcen: moltes imatges relacionades amb la prehistòria, per exemple, ensenyen uns rols i estereotips de gènere com els que tenim actualment, o mostren estructures familiars nuclears, que no corresponen a aquell context. Això no només és històricament erroni, científicament parlant, sinó que reforça la idea que els rols de gènere i les estructures familiars actuals han estat sempre així, i això ens influeix a l'hora de pensar en el present, però també de pensar que pot ser diferent en el futur. Ens caldrà buscar imatges i altres fonts que ens ajudin a diversificar els imaginaris sobre el passat, per pensar críticament sobre el present i diversificar els imaginaris sobre el futur.

- **La dimensió de la temporalitat.** Les nocions de temporalitat encara s'estan construint, i és difícil imaginar el que suposen segles o mil·lennis. No hi ha pressa: aquesta dimensió es va construir de mica en mica, també a mesura que anem guanyant capacitat d'abstracció i desenvolupem competències lingüístiques per anomenar la temporalitat fent servir els operadors temporals, i també competències matemàtiques que ajuden a dimensionar el pas del temps. En els primers cursos ens podem quedar en un entorn temporal més proper, i anar pensant en el passat com allò que hem viscut i també el que han viscut els familiars abans que nosaltres naixéssim. També podem fer servir termes de temporalitat relativa com *abans* o *molt abans* i, si volem treballar cronologies concretes, és important acompanyar-nos d'elements materials que ajudin a visualitzar la dimensió d'aquest temps: calendaris, rellotges, cordills o rotlles de paper en què els anys quedin ben proporcionats i puguem visualitzar la dimensió del temps de què parlem, i també anar elaborant i interpretant eixos cronològics. Cal anar alerta, perquè molts eixos cronològics preestablerts no estan gaire ben proporcionats. A més, haurem d'acompanyar dues idees que molts cops provoquen dificultat: per una banda, entendre que, en un mateix moment, poden passar coses diferents (simultaneïtat); per altra, quan establim períodes és important entendre que són una interpretació que ens ajuda a resumir i ordenar, però que la vida no canvia bruscament d'un període o l'altre i que dins un mateix període també hi ha molts processos i canvis. Per això va molt bé poder treballar la temporalitat partint, primer, de la història personal i propera, o a través de la biografia d'una persona per després comparar amb períodes històrics més amplis, que podem introduir a partir de cicle mitjà.
- **Fets i interpretacions.** Quan treballem amb relats socials i històrics, siguin de la història present (com notícies de fets recents) o d'èpoques més remotes, de vegades costa entendre que **són una interpretació**. “Però què va passar, realment?” és una pregunta que ens fem sovint. És important entendre que els relats socials i històrics són una interpretació a partir de la informació que tenim, i que no són únics, ni imparcials, ni inqüestionables, ni una veritat absoluta sobre *el que va passar*. Per això és interessant treballar amb diversos relats sobre un mateix fet, no només per entendre que hi ha diferents perspectives, sinó també per analitzar per què: entendre la diversitat d'experiències i vivències, d'interessos, d'ideologies... És interessant que ja des de cicle inicial puguem fer activitats per pensar històricament: analitzar fonts d'informació per interpretar i intentar entendre les relacions de causalitat, per aconseguir elaborar un relat i per poder valorar quins estan construïts sobre fonaments i quins no.
- **Les persones que causen.** Moltes vegades es fa difícil, per a l'alumnat, trobar les relacions entre les causes dels fets i els processos socials i històrics, i **les persones que els han causat i protagonitzat**. Entendre que les coses “no passen”, sinó que són la conseqüència d'accions i decisions de diferents persones no sempre és senzill, i això fa que les nostres explicacions sobre el passat puguin quedar deshumanitzades i ens costi més entendre, també, les situacions del present i les relacions entre les accions del present i les conseqüències per al futur. Això es fa especialment difícil quan parlem d'algun context en què hi ha hagut injustícies, s'han vulnerat drets humans o s'ha causat molt patiment, perquè no és senzill entendre per què hi ha persones que fan mal a les altres. Si de

vegades ja és difícil imaginar-se que en els vestigis de ciutats antigues hi visquessin persones, quan només en veiem algunes ruïnes, es pot fer més complicat entendre les seves decisions. A més, hi ha molts agents històrics que han estat invisibilitzats i això fa que els infants tendeixin a identificar l'agència sociohistòrica amb personatges concrets com reis, soldats, científics i divinitats, amb biaixos de gènere, procedència i edat molt evidents, i amb característiques més pròpies de personatges de ficció que no pas de persones. Per això és important reconèixer les persones de totes les èpoques des de la diversitat, amb mirada de gènere i posant especial atenció a les resistències dels col·lectius que han estat perseguits i oprimits, així com a activitats que fomentin l'empatia i la imaginació de diferents situacions. Tenint en compte l'edat del nostre alumnat, també és rellevant posar èmfasi en les infanteses, per poder-s'hi identificar.

- **Etales fragmentades.** Molt sovint els relats històrics s'han estructurat sobre etapes fragmentades sense connexió entre si. No només a les aules, també en molts recursos mediàtics que tenim a l'abast es recorre a uns mateixos escenaris històrics que apareixen sovint ordenats cronològicament però de manera fragmentada, sense relació entre si. De vegades són escenaris molt estereotipats i basats només en l'experiència d'una zona d'Europa. Això dificulta el desenvolupament del pensament històric i també la possibilitat de reflexionar sobre processos humans i de canvi i continuïtat. També dona una visió molt limitada del món i de l'experiència humana i històrica, i dificulta entendre els processos i anar configurant una cronologia temporal. Ens pot anar molt bé mirar-nos algun tema de manera transversal. Això ens serveix tant per mirar l'evolució d'elements (objectes, tradicions...) com l'evolució de fenòmens, que podem mirar transversalment en temps i espai (la infantesa, les migracions, la necessitat de comunicar-nos, la música i el ball...) per afavorir la mirada més analítica i reflexiva. També podem treballar la noció de la simultaneïtat, per veure com en un mateix moment poden passar coses diferents en llocs diferents.

Principals oportunitats

- **Present, passat i futur.** A qualsevol edat, podem preguntar-nos sempre per la relació entre **el present, el passat i el futur**. D'un problema, d'un fet, d'un esdeveniment, d'un objecte... Com és, ara? Com era, abans? Com pensem que pot ser, en un futur? Com ens agradaria que fos? Per què? Pot ser una rutina de pensament, o un espai de reflexió al qual podem recórrer sovint.
- **Biografies.** És molt senzill treballar les relacions de canvi-continuïtat, passat-present-futur o iniciar-nos amb el pensament històric partint de la pròpia vida, la pròpia biografia i les vides i històries de les persones que tenim a prop. Les primeres fonts històriques de contacte, doncs, poden ser relats orals de records, fotografies i vídeos i objectes significatius per als infants.
- **Vincles intergeneracionals.** El contacte amb **persones de diferents generacions**, especialment familiars i persones estimades, és un recurs molt ric per començar a analitzar els canvis i continuïtats de contextos que els infants no han viscut, però sobretot per reflexionar sobre aquests canvis i les seves vivències, el paper dels records i la memòria, i també la importància de l'oralitat, les

experiències i el testimoniatge. Tenir l'aula oberta a les àvies i avis o al veïnat del barri pot ser una font inesgotable de memòria històrica, reflexions i també vincles afectius.

- **La localitat** és un espai molt ric per analitzar els canvis i continuïtats amb observació directa, però també per vincular-nos amb la seva història i fer un recorregut per les etapes a partir de la seva evolució i del patrimoni material i immaterial. A més, aquest coneixement de la localitat és clau en la formació de la identitat dels infants i de la possibilitat de pensar sobre els problemes i les situacions de la localitat, participar i implicar-se en la vida social i comunitària com a part de la ciutadania.
- **Recursos mediàtics.** Molts elements mediàtics de l'entorn dels infants tenen un context històric del passat: pel·lícules, llibres, dibuixos animats, jocs de taula... Ens poden ajudar molt a reconstruir vides, situacions o escenaris amb què els infants els pugui costar de connectar perquè veuen massa llunyans. Cal anar alerta perquè alguns són estereotipats o fins i tot poden reproduir idees errònies que després costa de desmentir (com ara que els humans convissquessin amb els dinosaures), però podem aprofitar l'aula per contrastar aquestes idees i pensar críticament sobre les imatges i els relats que ens arriben.
- **Museus i espais patrimonials.** Comptem amb una gran oferta de museus i espais museïtzats a tot el territori català, molts amb serveis educatius i propostes molt interessants. També podem accedir a in comptables espais patrimonials que podem visitar, conèixer i analitzar. Són una oportunitat molt rica per treballar l'educació patrimonial, per preguntar-nos pels processos de canvi-continuïtat basats en temàtiques concretes o en contextos específics, i arrelats al territori d'una manera vivencial, significativa i a partir de la relació directa amb els vestigis, l'art i la cultura.
- **Diversitat cultural i lingüística.** La nostra societat i les aules són espais de diversitat cultural i lingüística, i això ens facilita i ens enriqueix molt les reflexions sobre el patrimoni i la memòria. Per una banda, podem buscar temes transversals en les tradicions, les festivitats i el patrimoni immaterial: les llengües, els contes i llegendes, les cançons, la gastronomia, etc. Per altra, ens ajuda a construir una visió global i diversa de la història, entenent que, en un mateix moment, poden passar coses diferents arreu del món —que fins i tot poden estar relacionades. Això ens pot ajudar a trencar la visió eurocèntrica de les etapes històriques i ens ajuda a entendre la diversitat humana no només amb una mirada temporal, sinó també cultural: totes les cultures del món ens enfrontem a reptes i necessitats semblants, però hem tingut maneres molt diferents de respondre-hi.

Progressió de sabers del subbloc: Lliçons del passat

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Lliçons del passat					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
Reflexió sobre el pas del temps i la mesura del temps en el cicle vital i les relacions intergeneracionals des del present cap al passat per entendre els canvis en els fets i esdeveniments quotidians.	— Observació d'un element o fenomen proper [53] al llarg del temps i identificació dels aspectes que canvien i dels que es mantenen. Idea clau 1 — Establiment de relacions de causes i conseqüències sobre aquests canvis i continuïtats. Idees clau 1, 4 — Identificació de les característiques del temps i de la seva mesura: és irreversible, lineal, el percebem i vivim de manera subjectiva; el mesurem. Idea clau 1 — Ús i comprensió d'eines temporals. [54]	Ubicació i relació de fets i esdeveniments de l'entorn proper en eixos cronològics, digitals i analògics, per entendre el temps històric.	— Identificació de fets i esdeveniments segons la seva relació temporal i la seva rellevància personal o històrica en l'entorn proper. Idea clau 1 — Relació entre fets i esdeveniments propers a partir de criteris temporals [55]. Ubicació dels fets i esdeveniments en eixos cronològics digitals i analògics. Idees clau 1, 6 — Ubicació dels fets i esdeveniments en eixos cronològics i digitals, a fi de construir la temporalitat històrica. [ESS] Idea clau 6 — Reflexió sobre el	Ubicació i relació de fets i esdeveniments de les grans etapes històriques en eixos cronològics, digitals i analògics, per entendre el temps històric.	— Reflexió sobre la necessitat d'establir períodes històrics per ordenar i interpretar els grans canvis i continuïtats de la història de la humanitat. Idea clau 6 — Ubicació i caracterització dels períodes clàssics de la història europea [56], així com qüestionament d'aquesta periodització des d'una perspectiva global de la humanitat. [ESS]. Idea clau 6 — Relació entre etapes i fets històrics usant criteris temporals i causals, a partir de l'anàlisi de l'evolució

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Lliçons del passat					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
	Idea clau 1 — Valoració del paper de les relacions intergeneracionals per entendre els canvis i el pas del temps. Idees clau 1, 2 Activitat 200 Activitat 201		concepte de temps històric: diferència entre passat, present i futur; periodització i importància de situar els fets per entendre els canvis i processos. Idees clau 2, 3 Activitat 202		d'algun fenomen socialment rellevant. Idea clau 6 — Ús d'eines i fonts diverses [57] per interpretar els fets en el seu context. — Reflexió sobre el pas del temps i la seva periodització com una manera de comprendre i valorar els canvis i continuïtats de les societats, i de projectar diferents imaginaris de futur. [ESS] Idea clau 1 Activitat 203
Ús de recursos i mitjans analògics i digitals, de les fonts orals i de la memòria col·lectiva per conèixer la història local i la biografia familiar.	— Recollida d'informació sobre la biografia familiar o la història local a través de fonts orals, fotografies, documents antics o objectes	Classificació i ús de les fonts històriques: orals, escrites i patrimonials, com a via per a l'anàlisi dels canvis i les continuïtats a la localitat al llarg de la història.	— Identificació i classificació de diferents tipus de fonts històriques: orals [58], escrites i patrimonials.	Anàlisi de diferents fonts històriques: orals, escrites i patrimonials per interpretar les accions individuals i col·lectives, de fets i esdeveniments	— Anàlisi d'informació rellevant de diverses fonts històriques per interpretar què va passar, qui hi va intervenir, quan, on i per

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Lliçons del passat					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
	significatius. Idees clau 2, 3 — Interpretació de la informació recollida per entendre la història local, familiar o personal. Idees clau 2, 3 — Representació de la informació en formats analògics i digitals: línies del temps familiars, arbres genealògics, àlbums de records o presentacions digitals. Idea clau 6 — Reconeixement del valor de la memòria col·lectiva i oral com a font per conèixer fets del passat proper i la història de la comunitat. [ESS] Idea clau 2 Activitat 204		[59] [ESS] Idea clau 3 — Anàlisi guiada de fonts reals per interpretar informació. Idees clau 2, 3 — Identificació de canvis i continuïtats en la història local. Idees clau 4, 3, 7 — Construcció de relats sobre la història local: línies del temps, mapes comparatius, vídeos o relats escrits. Idees clau 3, 6 — Reflexió sobre els elements que considerem patrimoni i la seva importància en la construcció de la memòria col·lectiva. Idea clau 7	rellevants de la història.	què. Idees clau 3, 5 — Comparació de fonts diverses sobre un mateix fet per identificar punts de vista diferents o complementaris i per preguntar-se pels punts de vista que poden faltar. [ESS] Idees clau 3, 5 — Interpretació del paper de les diferents persones i agents en aquell context: la seva situació, les necessitats i els interessos, i les accions individuals i col·lectives que van causar els esdeveniments. [ESS] Idees clau 4, 5 — Construcció de relats sobre esdeveniments històrics a partir de les fonts interpretades.

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Lliçons del passat					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
			<i>Activitat 205</i>		<i>Idea clau 3</i> — Valoració del paper de les persones com a protagonistes de la història, tant en accions individuals com col·lectives. [ESS] <i>Idea clau 5</i> <i>Activitat 206</i>
Iniciació a la investigació i als mètodes de treball per a la realització projectes que analitzin fets, esdeveniments i temes de rellevància personal per explicar la seva història.	— Identificació de mètodes d'investigació senzills. [60] <i>Idees clau 3, 4</i> — Preparació guiada d'entrevistes per documentar fets personals. [61] <i>Idees clau 2, 3, 4</i> — Exploració de fotografies, vídeos i objectes personals o familiars per conèixer i documentar la nostra	Ús de la investigació i els mètodes de treball científic per a la realització projectes que analitzin fets, esdeveniments de la localitat amb perspectiva històrica, contextualitzant-los a l'època corresponent (prehistòria i edat antiga), de la vida quotidiana de l'entorn.	— Identificació de fets o desafiaments de la vida quotidiana de la localitat que poden tenir origen o connexió amb diferents etapes de la història. [REPTES] <i>Idees clau 2, 4</i> — Reflexió sobre quins són els vestigis [o fonts] que tenim d'altres èpoques, i sobre el tipus d'informació que en podem interpretar. [ESS] <i>Idees clau 3, 7</i> — Formulació	Ús de la investigació per a la realització de projectes que analitzin fets, esdeveniments i temes de rellevància actual amb perspectiva històrica, contextualitzant-los a l'època medieval, moderna i contemporània.	— Identificació de mètodes bàsics d'investigació històrica. <i>Idea clau 3</i> — Selecció d'una problemàtica actual rellevant [63] present a l'entorn proper o global. <i>Idea clau 4 [REPTES]</i> — Formulació de preguntes d'investigació i hipòtesis per entendre'n les causes i l'evolució històrica al

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Lliçons del passat					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
	història personal. Idea clau 3 — Creació de relats personals en formats diversos [62] per comunicar les històries personals. Idea clau 3 — Reflexió personal sobre la importància del treball a partir de fonts diverses per a la creació de relats històrics. Idees clau 2, 3 Activitat 207		d'hipòtesis sobre com vivien les persones en aquella època i quina relació podem establir amb l'actualitat Idees clau 2, 5 — Cerca d'informació i anàlisi de fonts diverses: textuais, visuals, orals, patrimonials, visites o entrevistes. Idea clau 3 — Creació de relats històrics amb formats diversos amb suport d'evidències. Idea clau 3 Activitat 208		llarg de les diferents èpoques. Idea clau 3 — Cerca d'informació i anàlisi de fonts diverses [64] per establir connexions entre el passat i el present. Idea clau 3 — Creació de relats històrics argumentats, que expliquin com l'estudi del passat ajuda a entendre i afrontar els desafiaments actuals. [ESS] Idees clau 2, 3 — Presentació i valoració del procés de cerca destacant què han après sobre el passat i com això ajuda a entendre millor el present i imaginar el futur.

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Lliçons del passat					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
					Idees clau 2, 3 Activitat 209
		Interpretació de les accions de les persones com a subjectes en la història, dels grups socials, relacions, conflictes, creences i condicionants per entendre que el present és el resultat de les accions del passat.	— Reconeixement de totes les persones com a agents. Especialment, els infants, com a agents que fan i transformen la història i la societat. [ESS] Idees clau 5 — Visibilització de la diversitat de protagonistes històrics, tant individuals com col·lectius. Idees clau 5, 8 — Comprensió del passat, present i futur com a processos canviants, condicionats per interessos, normes, decisions i relacions humanes, incorporant punts de vista diversos i identificant imaginaris i estereotips limitadors.	Reflexió sobre el paper dels invisibles (dones, infants, pobres...) en la història per entendre els principals moviments en defensa dels seus drets, la situació actual i els reptes de futur.	— Reconeixement dels col·lectius invisibilitzats al llarg de la història i superació dels biaixos culturals, de gènere, d'edat i de poder. Idees clau 5 — Anàlisi dels moviments socials de resistència i lluites per la defensa dels drets d'aquests col·lectius en diferents moments històrics. [ESS] [CÍVICA] Idees clau 5 — Comprensió de la situació actual d'aquests grups i identificació d'avenços i reptes pendents. Idees clau 2, 5 — Reflexió crítica sobre els factors que

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Lliçons del passat					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
			Idees clau 2, 5 — Connexió entre desigualtats i conflictes del passat i els desafiaments del present. Idea clau 2 — Projectió de futurs possibles, en què l'alumnat imagini i proposi accions per avançar cap a una societat més justa i inclusiva. Idea clau 2 [CÍVICA] Activitat 210		perpetuen la invisibilització i la desigualtat. [ESS] [REPTES] [CÍVICA] Idea clau 5 — Projectió de futurs possibles, en què l'alumnat imagini i proposi accions per avançar cap a una societat més justa i sense desigualtats. Idea clau 5 [REPTES] [CÍVICA] Activitat 211
				Anàlisi multicausal del procés d'instauració de la democràcia de l'Estat espanyol, amb l'aprovació de la Constitució de 1978, per entendre les fórmules per a la participació de la ciutadania en la vida pública	— Comparació de les implicacions socials i polítiques d'un sistema democràtic i d'un sistema dictatorial. [ESS] [CÍVICA] Idea clau 9 — Identificació d'alguns sistemes dictatorials del

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Lliçons del passat					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
					present i del passat emfasitzant la dictadura franquista. Idees clau 2, 9 [CÍVICA] — Identificació de les causes socials, polítiques i econòmiques que van afavorir la presa de decisions per a la instauració de la democràcia espanyola, així com de les implicacions de l'aprovació de la Constitució. Idees clau 4, 9 [CÍVICA] — Valoració crítica dels canvis socials, polítics i institucionals vinculats a la Transició democràtica, analitzant els assoliments i limitacions de la democràcia actual i connectant passat i present per abordar reptes contemporanis.

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Lliçons del passat					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
					Idees clau 4, 9 [CÍVICA] — Exploració de formes actuals i futures de participació ciutadana, en què l'alumnat imagini i proposi com pot exercir el seu paper actiu en la vida pública i en la defensa dels drets col·lectius. [CÍVICA] Idees clau 4, 9 Activitat 212
		Coneixement de les expressions culturals i artístiques de l'entorn per comprendre l'època en què va ser creat com a resultat d'una manera d'entendre el món en el seu context temporal.	— Identificació de les expressions artístiques com una manera d'expressar-nos i reivindicar, per poder valorar-les i contextualitzar-les. Idees clau 8, 10 — Exploració oberta i curiosa de propostes culturals diverses, fomentant la indagació, l'autoconfiança i el	Interpretació i anàlisi de les expressions artístiques i culturals contemporànies i de la seva evolució per valorar la funció de l'art i la cultura al món actual.	— Anàlisi crítica de les expressions artístiques actuals per comprendre com aborden temes socials, polítics i ambientals del món contemporani. Idees clau 4, 7, 8 — Reconeixement de l'evolució dels llenguatges i formats artístics, i observació com la tecnologia, la globalització i els canvis

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Lliçons del passat					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
			pensament propi. — Interpretació crítica i emocional de manifestacions artístiques i identificació de valors, emocions i intencionalitats. Idees clau 7, 8 — Valoració del patrimoni com a construcció col·lectiva, respectant-ne la diversitat, els drets d'autoria i les tasques de conservació. Idea clau 7 — Reconeixement de la riquesa cultural de l'entorn i del món, i fomentant el respecte per les diferents formes de representar, sentir i entendre la realitat. Idea clau 8 Activitat 213		socials transformen la creació i la recepció de l'art. Idees clau 7, 8 — Reflexió sobre les desigualtats de gènere en l'art, reconeixement de l'aportació de dones i col·lectius minoritzats i anàlisi com l'art pot qüestionar rols, estereotips i sistemes de poder. [REPTES] Idees clau 7, 8 — Valoració de l'art com a eina de participació i transformació social, identificació de les seves intencionalitats i promoció d'una actitud activa, empàtica i responsable. [ESS] [CÍVICA] Activitat 214

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Lliçons del passat					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
Coneixement del patrimoni material i immaterial de la seva localitat per valorar-lo i preservar-lo.	— Identificació d'elements del patrimoni local, tant materials com immaterials. [65] [ESS] Idea clau 7 — Exploració activa i vivencial del patrimoni a través de visites o relats d'adults per fomentar la curiositat i l'arrelament. Idees clau 7, 10 — Comprensió del valor del patrimoni com a element que connecta amb el passat, defineix la identitat de la comunitat i es pot cuidar per a futures generacions. Idees clau 2, 7 — Identificació de problemes socials relacionats amb la conservació i cura del patrimoni local i la cultura popular.	Coneixement del patrimoni natural i cultural per valorar-lo i preservar-lo.	— Identificació d'elements del patrimoni natural [66] i cultural [67] de l'àmbit local i territorial. [ESS] Idees clau 7, 10 — Comprensió de la importància del patrimoni i la cultura popular i tradicional com a element clau per a la identitat col·lectiva, la memòria històrica, la conservació de la biodiversitat i l'equilibri ecològic. Idees clau 2, 7, 10 — Reconeixement dels problemes socials o socioambientals que posen en risc el patrimoni, i de les iniciatives existents per a la seva protecció. [REPTES] Idees clau 7, 11	Valoració del patrimoni natural i cultural com un bé i un recurs per fer-ne ús des de la cura i la seva conservació.	— Identificació d'elements del patrimoni natural [68] i cultural [69] de l'àmbit local, territorial i mundial. Idees clau 7, 11 — Comprensió de la importància del patrimoni com a element clau per a la identitat col·lectiva, la memòria històrica, la conservació de la biodiversitat i l'equilibri ecològic, i reconeixement que el patrimoni és una construcció social que reflecteix valors, decisions i punts de vista diversos. [ESS] [REPTES] Idees clau 2, 7, 10 — Reconeixement dels problemes socials o socioambientals que posen en risc el patrimoni i de les

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Lliçons del passat					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
	[REPTES] Idea clau 7 — Participació en activitats relacionades amb la preservació del patrimoni en col·laboració amb entitats locals. [CÍVICA] Idea clau 7 Activitat 215		— Reconeixement dels reptes i possibles futurs associats a aquest problema. Idees clau 7, 11 — Implicació en accions concretes i projectes col·laboratius per enfrontar o resoldre el problema en col·laboració amb agents externs. [CÍVICA] Idees clau 7, 11 Activitat 216		iniciatives per a la seva protecció. Idees clau 7, 11 — Reconeixement dels reptes i possibles futurs associats a aquest problema. Idees clau 7, 11 — Planificació i implicació en accions concretes i projectes col·laboratius amb impacte real per enfrontar o resoldre els problemes identificats. [CÍVICA] Idees clau 7, 11 Activitat 217

Idees clau del subbloc: Lliçons del passat

Idea clau	Explicació
1. Les persones vivim en un marc temporal, i necessitem pensar-lo i crear diferents sistemes de mesura, control i representació del temps.	Les persones i les societats vivim en un marc temporal, en un context concret. Per una banda, vivim en una temporalitat biològica, marcada pels ritmes del cicle de la vida, dels nostres cossos, de les estacions i dels canvis físics. Per altra, vivim en un context històric concret: cultural, econòmic, polític, social. Percebem el pas del temps a través de canvis físics i culturals, i també en percebem els diferents ritmes: no tot canvia de la mateixa manera, amb la mateixa rapidesa o lentitud, amb la mateixa progressivitat, i anem aprenent a conviure amb els diferents ritmes de canvi. Aquesta condició fa que els éssers humans necessitem comprendre el temps i els canvis, i dotar-los de significat. La consciència sobre el temps i el seu pas forma part de les cultures humanes, i s'ha viscut, mesurat i entès de diferents maneres; organitzar la vida quotidiana, recordar el passat o projectar el futur depèn, en gran part, de la nostra manera d'entendre el temps. Per aquest motiu, al llarg de la història les societats han creat diferents sistemes per mesurar i ordenar el temps. A partir de l'observació dels fenòmens naturals, com el moviment del Sol o les fases de la Lluna, s'han desenvolupat unitats temporals com els dies, els mesos i els anys. Aquests sistemes de mesura han permès establir calendaris, horaris i ritmes socials que faciliten l'organització del treball, de les celebracions i de les activitats col·lectives. En l'àmbit internacional es fa servir el calendari occidental com a oficial, però hi ha molts calendaris i còmputos d'anys diferents al món. A més de mesurar-lo, els humans també necessitem representar i controlar el temps per poder interpretar la realitat i transmetre coneixement. D'aquesta manera, el temps deixa de ser només una experiència abstracta i es converteix en un element que ens permet comprendre el món, organitzar la societat i construir la memòria col·lectiva. Aquesta construcció no està exempta de disputes, perquè hi ha conflictes i malestars socials relacionats amb com gestionem el temps, quins espais i ritmes ens donem, qui marca aquests ritmes i qui en necessita o en reclama uns altres.
2. Les idees que tenim sobre el passat i sobre com han viscut les persones en altres moments influencien la manera com entenem el present i imaginem el futur.	Les idees que tenim sobre el passat no són només records o coneixements històrics; també són interpretacions que influeixen en la manera com entenem el món actual. A través dels relats històrics, dels testimonis i de la memòria col·lectiva, construïm una imatge de com han viscut les persones en altres èpoques. Aquesta imatge ens ajuda a donar sentit a molts aspectes del present, perquè ens permet veure d'on venen determinades tradicions, valors, conflictes o avenços socials, però també ens dibuixa els marcs del que entenem com a humanament i socialment possible. Al mateix temps, la manera com interpretem el passat condiciona la nostra visió del present i la manera com imaginem el futur. Per exemple, si entenem la història com un procés de lluita per drets i llibertats, probablement valorarem més els

Idea clau	Explicació
	avenços socials actuals i serem més conscients dels reptes que encara queden per superar, i podrem rescatar models i idees que ens ajudin a pensar com volem construir aquest futur. Per això la restricció dels relats i els imaginaris històrics a uns territoris en concret, amb uns agents concrets i que exclouen la majoria de la societat i de l'experiència humana, limita la construcció de les identitats en l'actualitat, la interpretació dels fenòmens i dels problemes actuals i, sobretot, les possibilitats que tenim de construir futurs més justos. La memòria històrica és el sentit col·lectiu que donem a les experiències i les vivències del passat, i té molt a veure amb allò que decidim que és important per a nosaltres i per a diferents grups socials. La memòria històrica esdevé especialment rellevant per a grups que han estat oprimits o silenciats, i per a societats en situacions de conflicte i postconflicte, en què hi ha tant la voluntat com la necessitat de recordar, reconèixer, significar i commemorar les experiències viscudes. D'aquesta manera, el passat, el present i el futur estan connectats: la nostra comprensió de la història no només explica el que interpretem que ha passat, sinó que també orienta les expectatives i els projectes que tenim per al futur, i les inquietuds que tenim sobre el present i el futur són les que ens orienten a l'hora de seleccionar quines experiències històriques són rellevants, interessants o volem recuperar o reivindicar.
3. Elaborem coneixement històric a través de l'anàlisi i la interpretació de fonts històriques i la generació d'explicacions causals.	El coneixement històric és tot allò que sabem i interpretem sobre les societats en contextos temporals passats, siguin propers o llunyans. Elaborem coneixement històric a partir de l'anàlisi i la interpretació de les fonts històriques, que classifiquem generalment en escrites, orals i patrimonials. Les fonts no donen informació per si soles, sinó que han de ser interrogades, analitzades, interpretades, contrastades i contextualitzades. Aquest procés requereix una mirada crítica, ja que tant les fonts com les persones que les analitzen poden tenir biaixos, omissions o perspectives parcials que cal tenir en compte per evitar interpretacions simplistes o errònies. Per això el coneixement històric està en constant construcció i revisió i hi ha diferents interpretacions i relats d'un mateix fenomen. Per si sola, l'anàlisi de fonts no permet elaborar coneixements o interpretacions històriques; també ens cal elaborar explicacions causals, que demanen preguntar-nos per les persones d'aquell context, els seus interessos i necessitats. Les historiadores i els historiadors elaboren interpretacions que connecten causes i conseqüències, tenint en compte la complexitat dels processos històrics i la interacció de factors polítics, econòmics, socials i culturals. Així, el coneixement històric no és una recopilació de fets, sinó una construcció interpretativa que ens ajuda a entendre els processos i les societats del passat de manera crítica i reflexiva.

Idea clau	Explicació
	La construcció de coneixement històric i la possibilitat d'elaborar relats històrics a partir de l'anàlisi de fonts i la interpretació de causalitats no és exclusiva d'historiadores i historiadors: tota la ciutadania podem pensar històricament i elaborar relats històrics d'esdeveniments propers i d'històries locals i familiars.
4. Qualsevol fenomen, problema o esdeveniment sociohistòric és complex, està causat per diferents causes i comporta diferents conseqüències.	Qualsevol fenomen, problema o esdeveniment sociohistòric es caracteritza per la complexitat, ja que no pot ser explicat a partir d'una única causa. Parlem de multicausalitat. Aquests processos són el resultat de la interacció de múltiples factors, que poden ser de naturalesa política, econòmica, social, cultural o ideològica. Per aquest motiu, l'estudi dels fenòmens sociohistòrics requereix una mirada àmplia i integradora que permeti identificar i comprendre la diversitat d'elements que hi intervenen, i també la diversitat d'agents que en formen part: persones amb situacions diferents, interessos i necessitats diferents i amb relacions de poder desigual entre elles. A més, aquestes causes no actuen de manera aïllada, sinó que sovint s'entrellacen i es condicionen mútuament. Això implica que un mateix esdeveniment pot tenir causes estructurals i factors desencadenants més immediats. Per tant, analitzar aquesta complexitat suposa reconèixer la importància de les relacions entre causes i evitar explicacions simplistes o reduccionistes. Els fenòmens sociohistòrics també comporten múltiples conseqüències, que poden manifestar-se a curt, mitjà o llarg termini. Aquestes conseqüències poden afectar diferents àmbits: econòmics, socials, emocionals, demogràfics... Poden tenir impactes diversos segons els col·lectius implicats i beneficiar uns grups i perjudicar-ne d'altres. Això afavoreix que hi hagi diferents lectures i interpretacions d'un mateix problema o context, i també que aquestes variïn al llarg del temps i en funció de qui les interpreta: perquè les lectures depenen de si hem estat a entorns beneficiats o perjudicats, de si s'han anat consolidant unes conseqüències o unes altres, o de les preguntes i les lectures que fem del passat en funció de les inquietuds del present. Això també ens passa amb la interpretació de fets més personals i propers, i poder analitzar-ho amb consciència és un gran exercici de pensament crític.
5. Totes les persones som agents històrics, implicats en les causalitats, els canvis i continuïtats del nostre context	Totes les persones, de tots els contextos, som agents històrics, ja que participem en la construcció del nostre context social i històric. Les nostres accions i no accions, decisions i formes de pensar contribueixen als processos de canvi i de continuïtat que es produeixen en les societats en què vivim. Això implica entendre la història com una realitat configurada per la intervenció quotidiana de múltiples individus i col·lectius, des de diferents llocs, capacitats d'influència i relacions de

Idea clau	Explicació
des de diferents llocs, capacitat d'influència i relacions de poder.	poder. La possibilitat d'influència o les conseqüències de les nostres accions no són iguals per a tothom, sinó que varia en funció del lloc que ocupem en cada context. Factors com la posició econòmica, el gènere, l'origen social o l'accés al poder les condicionen. Per això, les relacions de poder tenen un paper central en la configuració dels processos històrics, i també per això és important fixar-nos en els processos de resistència. Hi ha persones i grups socials que han estat invisibilitzats en els relats, les representacions o els coneixements històrics. No perquè no hagin estat protagonistes de la història, sinó perquè sovint no han estat reconeguts com a tals: poden haver estat discriminats o invisibilitzats en el seu context, cosa que fa que tinguem menys fonts que hi facin referència, o que hagin estat menystinguts posteriorment, en els contextos de creació del coneixement històric. Per exemple, si tenim més coneixements històrics basats en les experiències masculines que en les femenines, adultes que infantils, o europees que d'altres regions del món i pobles del món, no és perquè les dones, els infants o les poblacions no europees no hagin estat protagonistes, sinó perquè bona part del coneixement històric que tenim s'ha elaborat en contextos androcèntrics, eurocèntrics i racistes, i en què hi ha una gran diferenciació entre la població adulta i la infantil. Per això és interessant revisar els biaixos de les representacions i preguntar-nos per les experiències de les persones que no hi apareixen. La invisibilitat de grups i persones en les representacions històriques, o el no reconeixement d'aquestes com a agents, limita no només la comprensió de les realitats passades, sinó també la construcció de les identitats en el present. Comprendre que totes les persones formem part dels processos de canvi i continuïtat ens permet fer justícia històrica, però també reflexionar sobre el nostre paper en la societat i sobre la possibilitat d'incidir-hi. D'aquesta manera, el coneixement històric esdevé una eina per habitar el present i per actuar de manera més crítica i conscient en la construcció del futur.
6. Els eixos cronològics són la interpretació i la representació sintètica d'alguns processos i esdeveniments en un marc temporal concret.	Els eixos cronològics són representacions gràfiques que ens ajuden a sintetitzar processos i esdeveniments històrics en un marc temporal concret. Podem fer eixos en qualsevol context i a través de qualsevol escala, des de biografies a la història global de la humanitat. Són molt importants a l'hora de construir la temporalitat i per identificar processos i esdeveniments significatius. Els eixos cronològics podem crear-los, com una manera d'ordenar, explicar i sintetitzar, i també podem interpretar-los per

Idea clau	Explicació
	extreure'n informació. En ambdós casos, és important tenir clars els elements que en formen part: la temporalitat, que ha d'aparèixer de manera clara i proporcionada; els esdeveniments i processos, que han de quedar ubicats en el marc temporal, i els períodes, que agrupen diferents anys per marcar etapes diferenciades. La periodització és una interpretació, després d'haver valorat quins canvis són prou significatius per establir canvis de períodes. Tradicionalment, la història europea s'ha perioditzat en les etapes següents: paleolític, neolític i edat dels metalls (englobats en el que es coneix com a prehistòria), edat antiga, edat mitjana, edat moderna i edat contemporània. Aquestes etapes no són extrapolables a la resta de la humanitat, perquè fan referència a processos polítics, econòmics i culturals d'unes regions en concret, i és important mirar el món en conjunt; per altra banda, cal recordar que en cada etapa segueix havent-hi canvis, resistències i diferències entre territoris i grups, i que no es donen canvis sobtats quan es canvia de període. Els eixos cronològics ens ajuden a representar algunes etapes i esdeveniments al llarg del temps. Ens poden ajudar a ubicar i a contextualitzar, a sintetitzar, ordenar, simplificar i a agrupar els processos històrics, però no representen gaire bé les diversitats dins un mateix territori, ni tampoc la complexitat d'alguns processos llargs de canvi i continuïtat, les seves causes, conseqüències o la vivència dels seus protagonistes. Per això caldrà acompanyar-los d'altres explicacions i reflexions.
7. Els elements patrimonials són aquells que heretem del passat i decidim llegar al futur, a través d'un procés de reconeixement, apropiació i cura.	Els elements patrimonials són aquells béns, materials o immaterials, que rebem del passat i als quals atorguem un valor significatiu per a una comunitat. Quan un grup social reconeix un element heretat com a propi i decideix que vol apropiarse'n, cuidar-lo i traspassar-lo a futures generacions perquè segueixi formant part de la vida d'aquella comunitat, converteix aquell element en patrimoni. Entenem com a patrimoni material aquells elements que són tangibles, com objectes o edificis. En canvi, el patrimoni immaterial és intangible: festes, tradicions, cançons, sabers, idees, llegendes, danses, rituals, llengües, formes de comunicació o organització, etc. Alguns béns patrimonials estan formats per elements materials i immaterials; un ball de bèsties, per exemple, està format per elements tangibles, com el bestiar, i intangibles: la música, el ball, el ritual comunitari, etc. També parlem de patrimoni natural quan fem referència a elements paisatgístics que es reconeixen pel valor estètic, identitari o ecològic que se li atribueix. El patrimoni no és un llegat passiu, sinó una part viva de la nostra identitat col·lectiva, que ens connecta amb les generacions anteriors, presents i futures, i inclou presa de decisions sobre el reconeixement dels elements, com volem relacionar-nos-hi i com els volem cuidar. Hi ha organismes polítics i institucions que poden reconèixer alguns elements com a patrimonials, a través de diferents categories. Aquesta designació oficial té conseqüències importants en la

Idea clau	Explicació
	protecció de l'element i la seva promoció. Tot i així, un element patrimonial no és únicament aquell que es reconeix oficialment com a tal: forma part d'un procés de reconeixement social mitjançant el qual és identificat com a valuós. Aquest reconeixement implica que una comunitat identifica determinats elements com a significatius i els fa seus a través d'un procés d'apropiació simbòlica. Això vol dir que el patrimoni no és una realitat fixa ni universal, sinó que pot variar segons els contextos culturals, històrics i socials, i pot ser objecte de debat o reinterpretació. Els elements de patrimoni immaterial, i especialment la cultura popular i tradicional, ens permeten parlar de l'arrelament i les identitats d'una comunitat concreta i, alhora, establir vincles amb tradicions d'altres cultures i comunitats: pot ser alhora comuna i genuïna. Els elements patrimonials no estan lliures de conflicte, perquè sovint poden xocar els interessos i les visions de diferents grups de persones sobre el que reconeixen com a patrimoni i el que no, sobre quina és la comunitat que s'identifica amb aquest element, i també sobre les possibilitats que tenim de transformar-lo. La idea de patrimoni comporta també una responsabilitat envers el futur. La seva reapropiació i cura són essencials per garantir que aquests elements puguin ser transmesos a les generacions futures. D'aquesta manera, el patrimoni esdevé un vincle entre passat, present i futur, construït de manera conscient per la societat.
8. Les societats hem desenvolupat sistemes i respostes culturals molt diverses a necessitats, experiències i situacions comunes.	La cultura és un conjunt de maneres de fer, de relacionar-nos i d'entendre el món que aprenem, reproduïm i elaborem o transformem com a membres d'una societat. Està formada per coneixements i creences, normes, hàbits, valors, costums, expressions artístiques, materials, musicals, de llenguatge, entre d'altres. Les societats hem desenvolupat sistemes i respostes culturals molt diversos a necessitats, experiències i situacions comunes. La diversitat cultural és una característica fonamental de les societats, i la podem valorar i analitzar a través del temps i l'espai. Els sistemes culturals no són mai tancats, perquè estan en moviment i evolució constant en funció de les accions i decisions de les persones que en formen part, i també a partir dels contactes, els intercanvis i les influències entre diferents cultures. Els canvis culturals no són lineals ni progressius, i no existeixen cultures més desenvolupades que unes altres; en cada sistema cultural es valoren unes prioritats o unes altres, i es potencien unes habilitats i possibilitats humanes per sobre d'unes altres. La diversitat cultural ens permet reflexionar sobre el que és comú i sobre el que podem canviar en les nostres societats, i ens ajuda a tenir una mirada àmplia sobre l'experiència humana i a obrir escenaris de futurs possibles. La diversitat al món, en el context proper i a les aules, facilita la comprensió i la valoració de la diversitat cultural mitjançant l'empatia, la

Idea clau	Explicació
	convivència i el diàleg.
9. Els grups humans vivim en societat i tenim diferents maneres d'organitzar-nos.	Els grups humans vivim en societat perquè necessitem cooperar, establir normes i organitzar la convivència per satisfer necessitats comunes. Al llarg de la història, aquesta organització s'ha concretat en diferents formes, especialment a través dels sistemes polítics, que defineixen com es prenen les decisions, com es distribueix el poder i quins drets i deures tenen les persones. Així, els sistemes polítics són maneres diverses d'estructurar la vida col·lectiva i de donar resposta als reptes socials, econòmics i culturals de cada època. Cada sistema polític té maneres diferents de gestionar la creació o el canvi de normes i d'establir relacions d'igualtat o de discriminació sobre qui i com pot fer-ho. En el context actual, prenen especial protagonisme els sistemes democràtics i els dictatorials o autoritaris. Entre aquests sistemes, els democràtics es caracteritzen per basar-se en la participació de la ciutadania i en el reconeixement dels drets i les llibertats individuals. En una democràcia, el poder emana del poble, que escull els seus representants mitjançant eleccions lliures i periòdiques, i existeixen mecanismes de control per evitar abusos de poder, com la separació de poders i l'estat de dret. A més, es promou el pluralisme polític i la llibertat d'expressió, elements essencials per garantir una societat oberta i diversa. En canvi, els sistemes autoritaris es caracteritzen per la concentració del poder en una persona o en un grup reduït, sense una participació real de la ciutadania. En aquests casos, les llibertats individuals solen estar limitades, no hi ha eleccions lliures o aquestes no són competitives, i els mecanismes de control del poder són febles o inexistents. La comparació entre ambdós models permet entendre com les diferents formes d'organització política influeixen directament en la vida de les persones i en la qualitat de la convivència social. L'organització política no és externa a nosaltres ni es redueix a la política institucional. La manera que tenim de relacionar-nos i d'organitzar-nos en el nostre entorn familiar i social, i també en el nostre entorn escolar, també constitueix una estructura política, i és important poder garantir al centre escolar la vivència d'experiències d'organització democràtiques i participatives.
10. Les persones i les societats tenim una relació i una interacció constants amb el nostre medi.	Les persones vivim en constant interacció amb el nostre medi. Com la resta d'éssers vius, ens relacionem amb l'ecosistema que habitem, però també amb el nostre entorn social: rebem, aportem i impactem. La nostra relació amb el medi va més enllà de l'àmbit físic: ens hi relacionem a través de les idees, la cultura, les

Idea clau	Explicació
	emocions, les festes, les tradicions, el llenguatge, l'art, la música i la literatura. Forma part de les identitats i es vincula amb les vides, individuals i col·lectives, que construïm i que vivim. També va més enllà del nostre entorn proper; a través del coneixement, de les imatges, de l'entorn mediàtic o de les relacions humanes podem relacionar-nos, comprometre'ns, implicar-nos o interessar-nos per medis i contextos (espacials, culturals, temporals) que no són els propis. L'impacte que hi tenim pot modificar, sigui positivament o negativament, el medi físic, la resta d'espècies i també les persones i la relació que hi tenim. Fins i tot pot beneficiar uns elements i grups i, alhora, perjudicar-ne uns altres. Per això és important ser conscient de la influència i l'impacte d'allò que fem i diem, i també del que fan i diuen altres persones, perquè puguem vetllar per tenir un impacte, personal i col·lectiu, el més positiu possible, i que promogui situacions de justícia social i ambiental.
11. En els paisatges interaccionen diferents elements socials i ambientals, i hi sorgeixen problemes i conflictes derivats de la relació entre les persones o entre les persones i el medi.	Els paisatges són fragments de realitat, els elements perceptibles d'un territori, que percebem a través de diferents sentits: la vista, l'oïda, l'olfacte, el tacte i, tot i que menys, el gust. Tradicionalment s'han diferenciat els elements del paisatge entre naturals i humanitzats, però aquesta divisió no ens permet apreciar la complexitat ni les relacions entre els elements. Els paisatges estan integrats per elements biòtics i abiòtics dels ecosistemes: els elements físics de la Terra, els éssers vius, però també les relacions que s'hi estableixen: la cultura i les activitats i construccions humanes formen part d'aquestes interaccions. Els paisatges canvien al llarg del temps, i són un bon recurs per analitzar aquests canvis, les seves causes i les seves conseqüències. Les persones, els grups i les societats establim lligams estrets amb els paisatges que formen part de les nostres vides individuals i col·lectives. En els paisatges es poden identificar diferents problemes socials i socioambientals. Són problemes complexos, en què entren en conflicte diferents projectes, propostes de futur i punts de vista, i en què sovint estan en joc els drets, el benestar o la integritat de grups de persones o elements ambientals, i que deriven de la relació i els conflictes entre persones, o entre les persones i el medi. És interessant analitzar la complexitat d'aquests problemes, amb la possibilitat d'actuar i comprometre'ns amb solucions que s'orientin a la justícia social, ambiental i climàtica. Els objectius de desenvolupament sostenible són un projecte compartit entre diferents països per resoldre problemes globals amb justícia social i ambiental.

Treball competencial

Els sabers d'aquest bloc els mobilitzem per poder desenvolupar competències específiques i transversals.

Els sabers que es concreten a continuació formen part del desenvolupament explícit de les competències específiques següents del Coneixement del Medi Natural, Social i Cultural:

CE5: analitzar les característiques de diferents elements o sistemes del medi natural, social i cultural, identificar-ne l'organització i propietats i establir relacions entre aquests, a fi de reconèixer el valor del patrimoni cultural i natural i emprendre accions per a un ús responsable, la seva conservació i la millora.

CE6: analitzar críticament les causes i conseqüències de la intervenció humana en l'entorn integrant els vessants social, econòmic, cultural, tecnològic i ambiental definits en els objectius de desenvolupament sostenible, a fi de promoure la capacitat d'afrontar els problemes, aportar solucions i actuar de manera individual i col·laborativa en la resolució i posant en pràctica hàbits de vida i de consum responsable i sostenible.

CE7: observar, detectar, comprendre i interpretar canvis i continuïtats del medi natural, social i cultural, i analitzar relacions de causalitat, simultaneïtat i successió, per explicar i valorar les relacions entre diferents elements i esdeveniments que permeten entendre el present i imaginar futurs possibles.

CE8: reconèixer, valorar i defensar la diversitat i la igualtat de gènere, reflexionar sobre qüestions ètiques i mostrar empatia i respecte, per construir una societat diversa i equitativa i contribuir al benestar individual i col·lectiu i a la consecució dels valors dels drets humans.

3.3 Alfabetització cívica

Presentació del bloc

Aquest bloc de sabers permet als infants identificar-se com a ciutadanes i ciutadans, com a **membres d'una societat** que han de tenir eines per poder pensar críticament sobre com volem viure i organitzar-nos, i també per poder **participar** de la vida col·lectiva.

En el context educatiu actual, es fa imprescindible que l'escola sigui un espai on l'alumnat pugui **reflexionar sobre les problemàtiques reals** que afecten el seu entorn i el món en què viu. Temes com la desigualtat, la pobresa, la sostenibilitat o la discriminació han d'esdevenir oportunitats per fomentar una mirada crítica i compromesa entre els infants.

Per tal d'assolir aquests valors des de les primeres edats, és important començar a desenvolupar hàbits de **convivència democràtica** a través d'accions quotidianes dins l'aula. A les primeres etapes, es treballa el respecte pels torns de paraula, la capacitat de contraposar idees amb respecte i la pràctica de formes senzilles de resolució de conflictes per fomentar la cooperació i l'escolta activa. A mesura que els infants avancen en el desenvolupament, es van introduint estratègies més elaborades de **resolució de conflictes**, com el diàleg, la negociació i l'empatia. Paral·lelament, es promou la participació activa en la vida del grup mitjançant l'organització d'assemblees d'aula, que esdevenen un espai real de debat i presa de decisions compartida. Finalment, aquesta progressió permet obrir-se a formes de participació més àmplies dins la comunitat educativa i local, com el Consell Escolar del centre, consells d'alumnes o el Consell d'Infants Municipal, en què l'alumnat pot exercir una ciutadania activa, reflexiva i responsable.

Altres aspectes que cal tenir en compte en el treball de l'alfabetització cívica són els relacionats amb la comprensió de **l'organització de la vida col·lectiva i el funcionament de les institucions**. Inicialment es comença per identificar i entendre la necessitat de **normes** que regulin la convivència en els espais més propers i quotidians, com l'aula, el pati o el menjador. Aquest aprenentatge fomenta el respecte, la responsabilitat i el sentit de pertinença al grup. Si, a més, impliquem l'alumnat en l'elaboració d'aquestes i en el seguiment del seu compliment, seran més significatives per a l'alumnat i també es fomentarà el sentit de pertinença al grup. Més endavant, s'introdueixen conceptes bàsics sobre el funcionament i organització d'administracions com l'Ajuntament, per descobrir les funcions principals de les administracions públiques locals, com ara les regidories i els serveis municipals. També es treballa el valor de la participació ciutadana a través d'experiències properes.

Finalment, es consoliden els coneixements adquirits i s'amplia la mirada cap a l'organització territorial i política més àmplia, per comprendre com s'estructura l'Estat i la Unió Europea. També es distingeixen les principals institucions públiques (Ajuntament, Generalitat i Estat) i es reflexiona sobre les competències que exerceix cadascuna.

Cal que en la mesura del possible les situacions d'aprenentatge que es duen a terme a les aules culminin amb alguna acció real o permetin a l'alumnat imaginar d'alguna manera alternatives i actuar en el seu entorn proper. Les situacions d'aprenentatge han d'anar més enllà de l'aula i han de promoure accions concretes o la reflexió crítica sobre l'entorn. Això ajuda l'alumnat a donar sentit al que aprèn, a sentir-se part activa del seu context i a desenvolupar la seva capacitat d'incidència i transformació social.

Punt de partida

En arribar a l'etapa de primària esperem que els infants puguin sentir-se part del grup i de la societat en què viuen, i que puguin conviure amb cura, respecte i valoració de la diversitat. Esperem que tinguin eines comunicatives per començar a expressar els seus límits, mostrar acord o desacord amb altres persones, el malestar o les necessitats, i també per acollir els de les altres persones. Amb relació a l'entorn, és important que tinguin vincles amb el lloc on viuen, que identifiquin la localitat i el barri, que puguin reconèixer espais comuns, construir-hi pertinença i moure-s'hi amb seguretat. També és important que hagin tingut experiències de participació a l'aula i a l'escola, d'expressar opinions i poder imaginar futurs i propostes. És important que comencin a comprendre formes senzilles de presa de decisions i construcció compartida de normes.

Seria desitjable que hagin començat a reflexionar, des de la vida quotidiana, sobre el valor de les coses: què necessitem, què desitgem, què fem servir. Que hagin pogut observar que els objectes i els serveis tenen un cost, que no tot es pot obtenir de manera immediata i que les decisions impliquen triar i renunciar. També esperem que hagin participat en situacions quotidianes o de representació simbòlica en què apareguin relacions socials vinculades a la compra, la venda, l'intercanvi o els rols professionals i socials, enteses com a part del funcionament de la societat. Aquestes experiències han d'haver-se viscut amb respecte, cooperació i sense reproduir d'estereotips de cap mena. Finalment, esperem que tinguin nocions sobre els drets dels infants o, almenys, que puguin identificar situacions de malestar, violència o inseguretat, i que sàpiguen a qui poden recórrer i en qui poden confiar.

Dificultats principals

- **Desigualtats socials.** Les experiències de l'alumnat com a ciutadanes i ciutadans, la participació o l'accés a serveis poden ser molt diferents, i molt marcades per les desigualtats socials, econòmiques, territorials o de gènere, entre d'altres. A més, hi ha espais de participació ciutadana als quals encara no poden accedir com a infants i menors d'edat. Tot i així, n'hi ha molts d'altres en què sí que participen, i és important reforçar tant els mecanismes de participació directa com els de participació indirecta. Podem aprofitar l'entorn de l'escola com un espai compartit i igualitari per obrir espais de participació i reflexionar sobre la convivència, les normes, les formes d'organitzar-nos i els mecanismes que tenim per revertir les desigualtats i construir entorns justos i equitatius. Podem relacionar la vivència democràtica dins l'escola amb el funcionament de la ciutat o el poble, i del país.

- **Por d'abordar temes controvertits.** L'abordatge de temes controvertits i relacionats amb els sistemes polítics i econòmics de vegades ens suscita reticències, com també els relacionats amb les desigualtats, les violències, els drets o les injustícies. En canvi, l'alumnat acostuma a connectar-hi molt, i amb un gran compromís; són temes que poden viure o veure en el seu entorn, en què s'impliquen, sobre els quals opinen; les situacions d'injustícia i desigualtat els mobilitzen i propicien contextos molt potents per treballar el pensament crític i el compromís ètic. La formació política és un dret bàsic de la ciutadania, i l'alfabetització cívica s'orienta a formar persones amb capacitat de pensar críticament i no caure en simplificacions, d'entendre els sistemes socials, econòmics i polítics, i d'implicar-se en la vida democràtica.
- **Manca de recursos de context.** En la majoria d'aprenentatges relacionats amb el coneixement del medi podem trobar molts recursos i materials pensats per diferents edats i adequats per a infants: hi podem recórrer com a docents com a materials per usar a les aules si considerem que són de qualitat, però moltes vegades també formen part dels contextos d'aprenentatge informal dels infants en els seus entorns familiars i socials: llibres àlbum, llibres documentals, vídeos divulgatius, pel·lícules, dibuixos animats o jocs de taula, entre d'altres, que ajuden a formar les seves representacions socials i coneixements previs, i als quals podem recórrer per vincular el que aprenem a l'escola amb allò que ja coneixen. Podem trobar molts recursos que aborden el cos humà, l'alimentació, els fenòmens meteorològics, etapes o processos històrics... En canvi, els productes culturals relacionats amb l'educació política o econòmica són menys comuns, i és possible que l'alumnat tingui menys formació contextual d'entrada.
- **Discursos polaritzats.** Quan abordem temes controvertits i relacionats amb els drets i les desigualtats, és important impulsar espais de discussió i de reflexió, en què puguem compartir idees, fer-nos preguntes i opinar. A opinar també n'aprenem: necessitem espais per expressar-nos, escoltar-nos i sentir que se'ns escolta; també necessitem preguntes que ens guiïn i que ens permetin construir opinions de manera fonamentada, i espais per compartir-les, discutir-les i conviure amb la diversitat i fins i tot el desacord, en què apareguin opinions diferents i l'alumnat pugui expressar-les. Amb segons quines temàtiques poden aparèixer discursos polaritzats a l'aula. Això passa especialment al cicle superior, però també al cicle mitjà, quan s'enforteixen les influències de discursos presents a les xarxes socials i també quan es té més consciència de conflictes, tensions o rivalitats del context. És important mantenir l'aula com un espai de reflexió i diàleg en què es poden expressar i contrastar diferents opinions i punts de vista, i fer-ho de manera que les opinions no quedin com a sentències, sinó que es puguin estirar, qüestionar o matisar. El paper del professorat és clau per acompanyar i canalitzar aquestes discussions, i també per establir bé els límits sobre com comuniquem i convivim. Caldrà acompanyar i gestionar els discursos polaritzats que poden ser discriminatoris o fins i tot relats d'odi, per evidenciar-ne les implicacions i els impactes.

Principals oportunitats

- **El treball a partir dels drets humans i els drets dels infants.** Els drets humans poden ser a la vegada objecte d'aprenentatge (la qüestió sobre la qual aprenem) i context per vincular amb nous aprenentatges. Els drets humans situen tothom en un mateix marc de dignitat i rellevància, i per això són a la vegada drets individuals (que té cada persona) però també col·lectius, perquè s'han de garantir de manera col·lectiva. Abordar els drets humans des dels drets dels infants permet reconèixer-nos com a subjectes de drets, i és fonamental saber no només quins són aquests drets, sinó també a qui hem de recórrer si els drets són vulnerats. Problematitzar els drets dels infants permet abordar alguns problemes socials i socioambientals mitjançant l'empatia i la identificació com a infants: el dret a l'educació, l'explotació infantil, el dret a l'habitatge i la seguretat, les violències sexuals en la infància, la desinformació i els discursos d'odi a les xarxes... Podem articular una bona part dels sabers curriculars d'aquest i altres subblocs a partir dels drets humans, i identificar els problemes socials rellevants com a situacions en què ens qüestionem si els drets humans queden garantits per a tothom. Els drets humans també ens remetent a una idea fonamental per a la formació ciutadana: que nosaltres som subjectes de drets, però també podem vetllar (o vulnerar) pels drets d'altres persones.
- **De l'experiència a la conceptualització.** Tots els infants conviuen i s'organitzen, gestionen conflictes, participen de diverses maneres en diferents àmbits, paguen impostos, respecten o sobrepassen normes i límits, tenen representacions sobre la justícia i les injustícies, sobre les desigualtats, els drets, els diners, l'autoritat i el poder. Tota vivència i situació de la vida quotidiana és social i política, i això ens facilita molt la formació ciutadana: només cal que conceptualitzem, que posem nom, a experiències que ja tenen. Podem servir-nos de comparacions i exemples, entre d'altres, per fer aquest vincle.
- **Vivència democràtica a l'escola.** L'experiència d'organització i convivència a l'escola és fonamental en la formació ciutadana i en les vivències personals. Una de les parts fonamentals de l'alfabetització cívica té a veure amb l'experiència: la participació, la convivència, l'organització... Les assemblees, els càrrecs, els consells escolars, els sistemes de delegades i delegats, els pressupostos d'aula, la presa de decisions o els projectes que impulsen alguna transformació en el funcionament de la mateixa escola tenen un impacte cabdal en aquesta formació. Podem aprofitar per establir vincles o comparacions entre aquestes formes d'organitzar-nos o participar a l'escola amb les maneres d'organitzar-nos i participar fora l'escola: des de les entitats, des de les administracions, etc.
- **Administracions i serveis propers.** La nostra localitat és un espai molt ric per a l'alfabetització cívica; els serveis, com els CAPs, els transports, les biblioteques o les escoles ens permeten entendre el concepte de servei públic. A partir dels serveis públics podem establir vincles amb les administracions de les quals pegen, i diferenciar el municipi, la comunitat autònoma i l'Estat. També podem vincular-les als sistemes d'impostos o a les nocions de drets i necessitats, i als mecanismes dels quals ens dotem per garantir-les i cobrir-les. Són serveis i espais que tenim a l'abast, com també poden estar-ho l'Ajuntament i altres seus administratives que ens permeten conèixer com funciona el sistema polític des de la proximitat, alhora que guanyem eines per participar de manera més activa al nostre entorn.

- **Participació, acció i compromís.** Cal que tota situació d'aprenentatge, sempre que sigui possible, culmini en una acció real que comprometi l'alumnat amb el seu entorn i el convidi a actuar de manera responsable. Aquest tipus de propostes donen significat als aprenentatges i afavoreixen el desenvolupament de competències cíviques i socials, per fomentar una actitud activa, crítica i compromesa davant dels reptes del món actual. Quan els infants esdevenen protagonistes de petits canvis reals, l'educació es transforma en una eina de participació i transformació social.

Progressió de sabers del subbloc: Alfabetització cívica

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Alfabetització cívica					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
Valoració de la diversitat familiar com a element on aprofundir en els drets de les persones i els valors dels drets humans.	— Reflexió sobre la necessitat de les persones de ser cuidades i estimades. [ECOSOCIAL] [COS HUMÀ] Idea clau 1 — Valoració dels entorns en què ens cuidem. [70] Idees clau 1, 7 — Reconeixement de la diversitat d'estructures familiars. Idea clau 1 — Identificació dels serveis públics com a espais per cuidar-nos col·lectivament i per garantir els drets humans. Idees clau 1, 6, 7 — Compromís amb la cura de les persones a				

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Alfabetització cívica					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
	l'aula, a l'escola i als entorns familiars. <i>Idea clau 1</i> <i>Activitat 218</i>				
Adquisició de compromisos de participació i acceptació de normes en l'entorn familiar, veïnal i escolar, per a la prevenció, gestió i resolució dialogada de conflictes.	— Reconeixement de la necessitat dels límits i les normes per organitzar la convivència. <i>Idea clau 5</i> — Identificació de conflictes o situacions de l'entorn proper. [REPTES] <i>Idea clau 4</i> — Acord de normes a partir de l'escolta i el diàleg. <i>Idea clau 4</i> — Presa de compromisos respecte a les normes. <i>Idea clau 4</i> — Revisió i valoració	Aplicació de compromisos i normes per a la vida en societat per promoure una ciutadania que busqui una sortida als conflictes de manera pacífica i dialogada.	— Diferenciació dels conceptes: dret, deure, compromís i responsabilitat. [ESS] <i>Idea clau 6</i> — Reflexió sobre els drets i les responsabilitats que tenim a l'escola, a casa, al poble o a la ciutat i a la societat. <i>Idea clau 6</i> — Valoració dels drets i les responsabilitats que tenim en situacions de conflicte. <i>Idees clau 4, 6</i> — Anàlisi d'un conflicte i dels diferents punts de vista, per buscar solucions dialogades i ètiques, i d'acord amb	Identificació dels principis i valors dels drets humans i de l'infant i l'ordenament jurídic establert, els drets i deures de la ciutadania, per valorar la contribució de l'Estat i les seves institucions a la pau, la seguretat i la cooperació internacional per al desenvolupament.	— Reconeixement dels drets humans, dels infants i dels drets legiscats fonamentals. [ESS] <i>Idea clau 6</i> — Relació de les lleis, els serveis, les institucions i les entitats amb els drets que garanteixen. <i>Idees clau 6, 7</i> — Identificació de situacions en què els drets són vulnerats en situacions personals i en problemes socials, així com els mecanismes per denunciar-ho. <i>Idees clau 6, 9</i> — Reflexió sobre les condicions i les

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Alfabetització cívica					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
	dels compromisos. Activitat 219		els compromisos presos. Idea clau 4 Activitat 220		situacions que afavoreixen la garantia o la vulneració dels drets. [REPTES] Idees clau 6, 9 — Compromís en la defensa dels drets de manera col·lectiva. Idea clau 6 Activitat 221
Reconeixement d'identitat i diversitat cultural: l'existència de realitats diferents i aproximació a les diferents ètnies i cultures presents en l'entorn, per afavorir la integració, rebutjar les actituds discriminatòries tot afavorint la cultura de la pau i no-violència.	— Reconeixement de la diversitat cultural a l'escola i a la societat. Idea clau 3 — Valoració de la diversitat com una riquesa. Idea clau 3 — Identificació d'actituds i situacions de discriminació en l'entorn proper. [71] Idees clau 3, 9 — Reflexió sobre la pròpia vivència de la	Identificació i valoració dels costums, tradicions i manifestacions etnicoculturals de l'entorn, mostrant respecte per la diversitat cultural que conviu entorn de la cohesió social per afavorir la cultura de pau i no-violència.	— Identificació dels costums i tradicions del calendari en l'àmbit personal, comunitari, escolar i global. [LLIÇONS] Idea clau 3 — Identificació dels temes i les manifestacions transversals en les diferents tradicions culturals. [72] Idea clau 3 — Valoració de les tradicions com a	Valoració de la diversitat d'identitats, etnicocultural i de llengües de l'Estat espanyol, per afavorir una ciutadania més implicada en la defensa de les minories.	— Reconeixement de la naturalesa multidimensional i interseccional de les identitats. Idea clau 9 — Reconeixement de les diversitats en l'entorn proper i al territori català i espanyol. [ESS] Idees clau 3, 9 — Valoració de la península Ibèrica i el Mediterrani com a espais de riquesa i diversitat cultural i

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Alfabetització cívica					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
	diversitat i les desigualtats. Idea clau 3 Imaginació de futurs possibles sense desigualtats en contextos i entorns propers, i reconeixement de les accions necessàries per aconseguir-los. Idees clau 3, 6 Activitat 222		patrimoni immaterial. [LLIÇONS] Idea clau 3 — Reflexió sobre les aportacions de les tradicions i el patrimoni immaterial en la vida comunitària i en l'àmbit personal. Idea clau 3 — Reflexió sobre els canvis i continuïtats en les tradicions i el patrimoni immaterial. [73] [LLIÇONS] Idea clau 3 Activitat 223		lingüística al llarg de la història. [ESS] [LLIÇONS] [REPTES] Idea clau 3 — Identificació de les intencions i els impactes dels prejudicis i discursos d'odi que promouen i reproduïxen discriminacions en l'entorn. Idees clau 4, 9 — Compromís i participació en la desarticulació de discursos d'odi i en la defensa dels drets humans. Idees clau 4, 6, 9 Activitat 224
Identificació de les principals activitats professionals i laborals d'homes i dones del seu entorn, valorant l'ocupació i el treball per entendre els agents	— Identificació d'oficis i activitats professionals a l'entorn proper. [74] [ESS]				

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Alfabetització cívica					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
econòmics i els drets laborals des d'una perspectiva de gènere.	Idea clau 8 — Valoració dels oficis o activitats professionals per allò que aporten a la societat. Idea clau 8 — Anàlisi crítica dels missatges que fomenten els biaixos i les discriminacions de gènere en els oficis. [75] [REPTES] Idea clau 9 — Reconeixement del treball domèstic no remunerat com a treball. [ESS] Idees clau 8, 9 — Reflexió sobre les situacions d'injustícia, com l'explotació infantil. [REPTES] Idea clau 6				

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Alfabetització cívica					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
	<i>Activitat 225</i>				
				Aplicació de la cultura de pau i no-violència i ús del pensament crític com a eina per a l'anàlisi dels conflictes d'interessos.	— Reflexió sobre les diferents maneres de gestionar i resoldre els conflictes. <i>Idea clau 4</i> — Valoració de les diferents vivències, experiències, opinions i interessos al voltant d'un conflicte. <i>Idees clau 3, 4</i> — Valoració de les diferents vies de resolució dels conflictes que s'emmarquin dins la no-violència i la cultura de la pau, dins paràmetres ètics i de garantia dels drets humans. <i>Idees clau 4, 6</i> — Identificació de les diferents formes de violència [76] per a construir una cultura

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Alfabetització cívica					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
					de la pau i la no-violència orientada a la justícia social. [ESS] Idea clau 6 Activitat 226
Identificació de les normes bàsiques en els desplaçaments com a vianants i usuaris dels mitjans de transport, per afavorir una mobilitat sostenible i segura.	— Reflexió sobre les implicacions de viure i moure's pel poble o ciutat. [REPTES] - Idea clau 2 Activitat 227 — Valoració de les diferents maneres de moure's pel poble o ciutat. Activitat 228 — Identificació d'espais de seguretat i perill en l'entorn, des de la pròpia vivència i tenint en compte la diversitat de condicions d'altres persones. [ESS] - Idees clau 2, 7 Activitat 229	Identificació de les normes de circulació, senyals i marques viàries, per afavorir una mobilitat segura com a vianants i usuaris dels mitjans de transport col·lectius o personals.	— Reconeixement de la necessitat de les normes de circulació per garantir la convivència, la seguretat i el benestar. - Idea clau 5 Activitat 232 — Identificació dels tipus diferents de senyals i dels agents a qui van dirigits. [77] - Idea clau 5 Activitat 233 — Reconeixement de les formes bàsiques de seguretat i el seu impacte en la seguretat personal i de la resta d'usuaris. - Idees clau 5, 6		

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Alfabetització cívica					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
	— Reconeixement de la condició de vianant: els drets, els compromisos i la seguretat en espais com el carrer, els parcs, els passos de vianants o les zones pacificades. [ESS] Idees clau 2, 6 Activitat 230 — Reflexió sobre el dret a la ciutat com a infants i ciutadanes i ciutadans, i proposta de millores per garantir-lo. Idea clau 6 Activitat 231		Activitat 234 — Reflexió i posicionament en els debats locals sobre les polítiques de mobilitat. Activitat 235		
		Identificació de l'estructura administrativa de l'Estat a partir de l'anàlisi de les principals institucions i entitats de l'entorn local, regional i nacional i els serveis que presten per entendre l'organització social.	— Relació entre les necessitats de la ciutadania, els serveis i les administracions que els garanteixen. Idees clau 6, 7 — Ubicació dels principals serveis de la localitat o la comarca, i	Reconeixement de l'organització política, les principals entitats polítiques i administratives de l'entorn local, autonòmic i nacional a l'Estat espanyol i els sistemes de representació i de participació política, per	— Caracterització del sistema democràtic i dels sistemes de presa de decisions, organització, representació. [ESS] Idees clau 2, 5, 7 — Diferenciació entre els sistemes

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Alfabetització cívica					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
			la seva funcionalitat. Idees clau 6, 7 — Reconeixement del funcionament del sistema d'impostos, per entendre com ens dotem d'aquests serveis públics de manera comunitària. [ESS] Idea clau 7 — Identificació de les principals entitats i administracions locals. [78] Idea clau 2 — Reflexió sobre els espais i mecanismes de participació ciutadana. [ESS] Idees clau 6, 7 Activitat 236	promoure i protegir els drets civils i polítics.	democràtics i els sistemes dictatorials o règims totalitaris. [ESS] Idea clau 2 — Relació entre el funcionament de la democràcia en l'organització social [79] i en l'organització administrativa. Idees clau 2, 5, 7 — Identificació dels òrgans dels poders executiu i legislatiu a l'àmbit municipal, autonòmic i estatal. [80] [ESS] Idea clau 7 — Reconeixement del caràcter plurinacional de l'Estat espanyol, per entendre el paper d'organismes que, més enllà de les administracions, vetllen per drets específics, com

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Alfabetització cívica					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
					els lingüístics. [ESS] <i>Idea clau 7</i> — Reflexió sobre la diversitat i la pluralitat, i sobre el funcionament del sistema de partits per articular la diversitat ideològica. <i>Idees clau 3, 7</i> Activitat 237
				Distinció de les principals institucions de l'Estat espanyol i de la Unió Europea, dels seus valors i de les seves funcions, els seus àmbits d'acció i la seva repercussió en l'entorn, en la cohesió social i en els valors de cultura de la pau.	— Identificació de l'Estat espanyol com una monarquia parlamentària. [ESS] <i>Idea clau 7</i> — Ubicació de l'Estat espanyol com un estat membre de la Unió Europea. <i>Idea clau 7</i> — Identificació del rol de la Unió Europea i del Consell d'Europa i reconeixement de programes específics

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Alfabetització cívica					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
					propers a l'entorn. [81] Idees clau 5, 6 — Reflexió crítica sobre el paper de les organitzacions supraestats en la prevenció i la resolució de conflictes, en la promoció de la cultura de la pau i de la defensa dels drets humans a tot el món. Idees clau 2, 5, 7 Activitat 238

Idees clau del subbloc: Alfabetització cívica

Idees clau	Explicació detallada
1. Les persones som interdependents, i necessitem cuidar-nos les unes a les altres per sobreviure i per viure amb dignitat.	Les persones som interdependents: això vol dir que depenem les unes de les altres per sobreviure i també per viure. És per això que vivim en societat. Si ens comparem amb altres animals, les persones som força vulnerables; durant la infantesa som dependents durant molt de temps, i també quan estem malaltes o ens fem grans. A més, aquelles característiques físiques que ens podrien fer més vulnerables queden compensades per l'organització i la cooperació. Al llarg de la història, la vida en societat, la cooperació i tenir cura els uns dels altres ha estat el

Idees clau	Explicació detallada
	que ens ha permès sobreviure. Els grups humans hem tingut diferents maneres d'organitzar-nos i d'organitzar les maneres com ens cuidem. En alguns casos ens cuidem per mitjà dels vincles familiars, d'amistat, de col·laboració, etc., i, en d'altres, mitjançant la professionalització: personal sanitari, personal de rescat, professionals cuidadors, etc. En el nostre context actual les estructures familiars, que poden ser molt diverses, tenen un paper essencial en la cura i l'atenció de les persones. Per altra banda, les administracions polítiques, a través dels serveis públics, també tenen un paper fonamental a l'hora de garantir l'assistència, la cura i la cobertura de les necessitats de tota la ciutadania. Finalment, sovint comptem amb entitats i associacions, xarxes veïnals, grups d'amistat, etc., que també tenen aquesta funció. Tothom necessita ser cuidat, i els infants de manera especial i específica, d'acord amb els drets dels infants. Malgrat tot, no tothom té garantit aquest dret, i moltes persones, també infants, pateixen perquè no són cuidades com necessiten, especialment persones amb dependències o persones que viuen situacions de violència.
2. Els grups humans vivim en societat i tenim diferents maneres d'organitzar-nos.	Els grups humans vivim en societat perquè necessitem cooperar, establir normes i organitzar la convivència per satisfer necessitats comunes. Al llarg de la història, aquesta organització s'ha concretat en diferents formes, especialment a través dels sistemes polítics, que defineixen com es prenen les decisions, com es distribueix el poder i quins drets i deures tenen les persones. Així, els sistemes polítics són maneres diverses d'estructurar la vida col·lectiva i de donar resposta als reptes socials, econòmics i culturals de cada època. Cada sistema polític té maneres diferents de gestionar la creació o el canvi de normes i d'establir relacions d'igualtat o de discriminació sobre qui i com pot fer-ho. En el context actual, prenen especial protagonisme els sistemes democràtics i els dictatorials o autoritaris. Entre aquests sistemes, els democràtics es caracteritzen per basar-se en la participació de la ciutadania i en el reconeixement dels drets i les llibertats individuals. En una democràcia, el poder emana del poble, que escull els seus representants mitjançant eleccions lliures i periòdiques, i existeixen mecanismes de control per evitar abusos de poder, com la separació de poders i l'estat de dret. A més, es promou el pluralisme polític i la llibertat d'expressió, elements essencials per garantir una societat oberta i diversa.

Idees clau	Explicació detallada
	En canvi, els sistemes autoritaris es caracteritzen per la concentració del poder en una persona o en un grup reduït, sense una participació real de la ciutadania. En aquests casos, les llibertats individuals solen estar limitades, no hi ha eleccions lliures o aquestes no són competitives, i els mecanismes de control del poder són febles o inexistents. La comparació entre ambdós models permet entendre com les diferents formes d'organització política influeixen directament en la vida de les persones i en la qualitat de la convivència social. L'organització política no és externa a nosaltres ni es redueix a la política institucional. La manera que tenim de relacionar-nos i d'organitzar-nos en el nostre entorn familiar i social, i també en el nostre entorn escolar, també constitueix una estructura política, i és important poder garantir al centre escolar la vivència d'experiències d'organització democràtiques i participatives.
3. Les societats hem desenvolupat sistemes i respostes culturals molt diverses a necessitats, experiències i situacions comunes.	La cultura és un conjunt de maneres de fer, de relacionar-nos i d'entendre el món que aprenem, reproduïm i elaborem o transformem com a membres d'una societat. Està formada per coneixements i creences, normes, hàbits, valors, costums, expressions artístiques, materials, musicals, de llenguatge, entre d'altres. Les societats hem desenvolupat sistemes i respostes culturals molt diversos a necessitats, experiències i situacions comunes. La diversitat cultural és una característica fonamental de les societats, i la podem valorar i analitzar a través del temps i l'espai. Els sistemes culturals no són mai tancats, perquè estan en moviment i evolució constant en funció de les accions i decisions de les persones que en formen part, i també a partir dels contactes, els intercanvis i les influències entre diferents cultures. Els canvis culturals no són lineals ni progressius, i no existeixen cultures més desenvolupades que unes altres; en cada sistema cultural es valoren unes prioritats o unes altres, i es potencien unes habilitats i possibilitats humanes per sobre d'unes altres. La diversitat cultural ens permet reflexionar sobre el que és comú i sobre el que podem canviar en les nostres societats, i ens ajuda a tenir una mirada àmplia sobre l'experiència humana i a obrir escenaris de futurs possibles. La diversitat al món, en el context proper i a les aules, facilita la comprensió i la valoració de la diversitat cultural mitjançant l'empatia, la convivència i el diàleg. En algunes cultures, les societats entenen la resta d'elements del medi i fins i tot alguns grups de persones

Idees clau	Explicació detallada
	com a recursos que poden ser utilitzats i explotats en benefici propi; d'altres, en canvi, han generat relacions més harmòniques, ètiques i sostenibles amb els elements biòtics i abiòtics de l'entorn.
4. Els conflictes són xocs i tensions derivats de les diferents maneres d'interpretar o gestionar una realitat. Són inherents a la convivència i hi ha moltes maneres de resoldre'ls.	Els conflictes són situacions de tensió o desacord que sorgeixen quan persones o grups tenen interessos, valors o interpretacions diferents d'una mateixa realitat. Aquestes divergències poden aparèixer en qualsevol àmbit de la vida social, des de les relacions quotidianes fins a les dinàmiques polítiques o culturals. Per tant, els conflictes no són excepcionals, sinó una part inherent de la convivència humana, ja que la diversitat de perspectives és una característica pròpia de les societats. Aquesta naturalesa inevitable dels conflictes fa necessari entendre'ls no només com a problemes, sinó també com a oportunitats de canvi i aprenentatge. La manera com s'interpreten i es gestionen pot determinar si deriven en situacions destructives o, al contrari, en processos constructius que permeten avançar cap a acords més justos i equilibrats. Així, reconèixer els diferents punts de vista i fomentar el diàleg esdevé fonamental per abordar els conflictes de manera positiva. Hi ha moltes maneres de resoldre els conflictes, que poden anar des de la imposició fins a la negociació i la mediació. Les formes més constructives es basen en el respecte mutu, la comunicació i la recerca de solucions compartides, mentre que les respostes autoritàries o violentes agreugen tensions i suposen un perill per als drets, la integritat i la vida de moltes persones. Els conflictes bèl·lics, que recorren a l'ús de la força militar i les armes, en són un extrem i tenen conseqüències enormes en la vida de les persones i les comunitats que els pateixen. Desenvolupar habilitats per a la resolució pacífica dels conflictes i la cultura de pau és essencial per millorar la convivència i construir societats basades en la justícia social, en què tothom pugui viure amb dignitat.
5. Per viure i conviure en societat establim normes.	Els humans vivim en societat i, per poder viure i conviure, establim normes. Les normes són consensos sobre el comportament i sobre els límits del que és acceptable. Algunes normes estan escrites o legislades; d'altres, en canvi, formen part de costums apresos i maneres de fer que entenem com a normals. Les normes s'apliquen a totes les escales: des de l'àmbit escolar i domèstic,

Idees clau	Explicació detallada
	els grups dels quals formem part, fins a àmbits més institucionals com el municipi, l'Estat o la legislació internacional. És important tenir espais per poder parlar de les normes comunes, discutir-les, crear-ne de noves, valorar-les o canviar-les. No tothom té el mateix accés a la creació, la discussió o el canvi de normes, i això pot causar desigualtats i injustícies. De vegades les lleis i les normes estan orientades a garantir la igualtat i els drets de tothom; en canvi, altres vegades aquestes normes legitimen o fins i tot promouen injustícies, desigualtats i violències. Algunes lluites i moviments socials s'han orientat al canvi de normes que els semblaven injustes. Cada sistema polític té maneres diferents de gestionar la creació o el canvi de normes i d'establir relacions d'igualtat o de discriminació sobre qui i com pot fer-ho.
6. Totes les persones tenim drets, i la seva garantia és una responsabilitat col·lectiva.	Totes les persones tenim drets pel simple fet de ser éssers humans, coneguts com a drets humans. Aquests drets es basen en la dignitat inherent de tothom i inclouen aspectes fonamentals com el dret a la vida, a la llibertat, a la igualtat, a la seguretat i a l'accés a unes condicions de vida dignes. Es consideren universals i inalienables, ja que haurien de ser garantits arreu a tothom sense cap mena de discriminació. Tot i això, la seva aplicació real no sempre és efectiva, especialment en contextos de guerres, sistemes autoritaris, conflictes ambientals o crisis climàtiques. Fins i tot en contextos en què no hi ha conflictes violents explícits, pot ser que algunes persones vegin vulnerats els seus drets a causa de les discriminacions que reben, a partir de les seves condicions de gènere, racials, de procedència o de situació econòmica, entre d'altres. En aquest sentit, la garantia i la vulneració dels drets humans impliquen responsabilitats compartides. Els estats tenen l'obligació principal de protegir-los, promoure'ls i fer-los efectius mitjançant lleis i polítiques públiques, però també les institucions, les organitzacions i la ciutadania hi tenen un paper rellevant. Quan aquests drets no es garanteixen, es produeixen situacions d'injustícia que poden afectar persones o col·lectius sencers, i és necessari identificar les responsabilitats per poder actuar i exigir canvis. Així, els drets humans són alhora individuals i col·lectius, i la seva defensa esdevé una tasca col·lectiva que requereix compromís constant.

Idees clau	Explicació detallada
	Els drets humans són marcs universals de protecció de la dignitat i la vida de les persones, però depèn de cada estat fer lleis concretes que els garanteixin. Els drets legislat en cada país són concrecions locals que fan efectiu el marc general o introdueixen nous drets que no són universals. Per exemple, drets com el matrimoni igualitari o l'educació pública no són automàticament drets humans universals; depenen de la legislació interna de cada Estat. Podem parlar del dret humà a la salut, però el dret a la sanitat pública depèn de cada sistema jurídic i polític. Els drets de què avui disposem són fruit de lluites socials i moviments reivindicatius, especialment de persones i col·lectius que viuen i han viscut situacions d'opressió, discriminació, violència i injustícia. Al llarg de la història, diversos col·lectius s'han hagut d'organitzar i mobilitzar per reclamar condicions de vida dignes, i en alguns casos s'han consolidat com a drets. Els drets no són conquestes definitives. Per això és fonamental continuar treballant per la seva defensa constant, amb l'objectiu de garantir una vida digna per a tothom.
7. Espanya és un estat democràtic plurinacional, amb una monarquia parlamentària i un sistema d'administracions i serveis públics.	Actualment, el sistema polític espanyol és una monarquia parlamentària, en què el poder legislatiu resideix en un parlament elegit per la ciutadania i el govern es forma a partir d'aquestes majories parlamentàries. El rei n'és el cap d'estat, i aquesta figura no és elegida. La ciutadania pot participar activament en la vida política mitjançant eleccions, referèndums i altres mecanismes de representació, articulada a partir d'un sistema de partits polítics. A més, hi ha separació de poders entre el legislatiu, l'executiu i el judicial, que pretén evitar concentracions de poder. Espanya disposa d'un sistema d'administracions i serveis públics orientats a oferir serveis essencials a la ciutadania, com la sanitat, l'educació, la seguretat o les prestacions socials, que es poden entendre com una manera de cuidar-nos en comunitats grans, complexes i especialitzades. Aquest sistema està organitzat en diferents nivells —Estat, comunitats autònomes i ajuntaments—, cadascun amb responsabilitats i competències pròpies, i funciona amb l'objectiu de garantir l'accés equitatiu als drets i serveis bàsics. En aquest cas, els impostos funcionen com un sistema de redistribució de la riquesa i de finançament dels serveis públics. Sovint hi ha debats i divergències sobre el cobrament d'impostos i el finançament i la qualitat d'aquests serveis públics, i és per això que hi ha sovint lluites i manifestacions per exigir-los o defensar-los.

Idees clau	Explicació detallada
	Espanya és un estat plurinacional, ja que està format per diversos territoris amb identitats, cultures i llengües pròpies, com Euskadi, Galícia o els Països Catalans. Aquesta pluralitat es reconeix a la Constitució espanyola de 1978 i es concreta en el sistema autonòmic, que permet que cada comunitat autònoma tingui competències pròpies en àmbits com l'educació, la sanitat o la cultura. Així, l'organització de l'estat busca combinar la unitat política amb el reconeixement de la diversitat interna, i ha de gestionar tensions socials i polítiques relacionades amb les diferents voluntats i reivindicacions de més centralisme, autonomia o independència.
8. Les activitats econòmiques tenen implicacions ambientals, socials i polítiques. La distribució desigual dels recursos, les riqueses i el treball provoca desigualtats i injustícies entre persones i entre territoris.	Els humans mobilitzem recursos naturals, energètics i humans per cobrir les nostres necessitats, a través d'activitats econòmiques. Cada necessitat que tenim podem cobrir-la a través de diferents satisfactors, amb implicacions i impactes diferents. Utilitzem els diners com a element que facilita l'intercanvi entre recursos i serveis. Tot i això, no totes les activitats econòmiques estan monetitzades, i això sovint provoca desigualtats socials i de gènere. Podem classificar les activitats econòmiques en diferents sectors: el sector primari, relacionat amb l'extracció de recursos naturals, el sector secundari, vinculat al seu processament, i el sector terciari, que té a veure amb els serveis i inclou activitats com l'atenció directa a les persones i també el comerç, els transports, el turisme o la comunicació, entre d'altres. El sector financer es vincula a la gestió dels diners. Les activitats econòmiques tenen implicacions ambientals (com ens relacionem amb el medi), socials (com ens relacionem entre nosaltres) i polítiques (com ens organitzem). Els canvis econòmics en els models d'obtenció i producció d'aliments i altres matèries han estat molt importants a l'hora d'impulsar transformacions culturals, polítiques i socials profundes. Generalment, classifiquem les societats entre caçadores i recol·lectores, agrícoles, industrials i postindustrials. L'adopció d'un nou model no és lineal ni homogeni, i no implica l'abandó dels altres sinó la transformació del conjunt del sistema econòmic. La distribució desigual dels recursos, les riqueses i el treball provoca desigualtats i injustícies entre persones i entre territoris. En l'actualitat, en un sistema econòmic globalitzat, un 1 % de la població acumula el 40 % dels recursos mundials, i el 50 % de la població més empobrida té només l'1 % dels recursos. Les nocions de sobirania econòmica (especialment alimentària, tecnològica i financera) posen èmfasi en la capacitat de les comunitats de controlar els recursos i la producció i prendre decisions econòmiques clau que

Idees clau	Explicació detallada
	permetin la cobertura de les necessitats de tothom.
9. Les construccions de gènere són culturals i canviant en les diferents societats i cultures. Poden causar desigualtats i condicionar la garantia de drets.	Les construccions de gènere són culturals i han anat canviant al llarg de la història i en els diferents marcs culturals. Les societats amb sistemes patriarcals, estructures polítiques jerarquitzades i divisió desigual del treball tendeixen a tenir unes construccions de gènere més rígides, que han tendit a identificar el sexe (el cos sexual: els òrgans reproductors interns i externs, les hormones i els cromosomes) amb la identitat, l'expressió i l'orientació del desig, en un sistema binari i amb rols molt marcats. Els rols de gènere són actituds, comportaments i funcions socials atribuïts i esperats en les persones en funció del gènere que se'ls atribueix. Sovint tenen una funció econòmica, ja que faciliten una divisió sexual del treball desigual, i també política. Els estereotips de gènere són idees preconcebudes que tenim en funció de les identitats de gènere. Hi ha molts elements en el nostre entorn que reproduïxen estereotips de gènere, i també relacionats amb moltes altres característiques de les nostres identitats: la procedència, la raça, l'edat, la classe social, etc. Els estereotips són generalitzadors i homogeneïtzadors, dificulten reconèixer la diversitat de les persones i afavoreixen l'estigmatització, la discriminació i els discursos d'odi envers certs col·lectius. Això funciona com una estratègia per desprestigiar grups de persones i per legitimar les diferents violències que es puguin exercir contra elles: explícites, simbòliques i estructurals. Els feminicidis són la punta d'un sistema de violències que es reproduïx en diferents àmbits de la nostra vida. Tant els rols com els estereotips de gènere provoquen desigualtats i condicionen no només el desenvolupament personal i social lliure de violències i pressions, sinó que també condicionen la garantia dels drets i el desenvolupament d'una vida plenament digna.

Treball competencial

Els sabers d'aquest bloc els mobilitzem per poder desenvolupar competències específiques i transversals.

Els sabers que es concreten a continuació formen part del desenvolupament explícit de les competències específiques següents del Coneixement del Medi Natural, Social i Cultural:

CE6: analitzar críticament les causes i conseqüències de la intervenció humana en l'entorn integrant els vessants social, econòmic, cultural, tecnològic i ambiental definits en els objectius de desenvolupament sostenible, a fi de promoure la capacitat d'afrontar els problemes, aportar solucions i actuar de manera individual i col·laborativa en la resolució i posant en pràctica hàbits de vida i de consum responsable i sostenible.

CE7: observar, detectar, comprendre i interpretar canvis i continuïtats del medi natural, social i cultural, i analitzar relacions de causalitat, simultaneïtat i successió, per explicar i valorar les relacions entre diferents elements i esdeveniments que permeten entendre el present i imaginar futurs possibles.

CE8: reconèixer, valorar i defensar la diversitat i la igualtat de gènere, reflexionar sobre qüestions ètiques i mostrar empatia i respecte, per construir una societat diversa i equitativa i contribuir al benestar individual i col·lectiu i a la consecució dels valors dels drets humans.

CE9: participar en la vida social de manera eficaç i constructiva respectant el desenvolupament dels drets humans i dels infants i de les minories i aprofundint-hi, a fi d'aconseguir una ciutadania activa, responsable i implicada.

CE10: valorar el funcionament de les administracions públiques, a partir dels principis i els valors que es desprenen de l'ordenament jurídic que regula la nostra convivència, per protegir els drets civils i polítics i afavorir interaccions respectuoses i equitatives promovent la resolució pacífica i dialogada dels conflictes.

3.4 Consciència ecosocial

Presentació del bloc

Aquest bloc és fonamental per interpretar el medi, l'entorn i el món, però també per a la formació d'una **ciutadania compromesa amb un futur més just i digne de ser viscut**.

La dimensió ecosocial ens permet mirar el medi i analitzar les **dinàmiques naturals i socials de manera interrelacionada**. Partim de la idea que les persones som **ecodependents** (depenem del medi per viure: l'aire, l'aigua, fonts d'aliment i energia, el sol, el territori...) i **interdependents** (depenem les unes de les altres, i per això vivim en societat).

Quan mirem per la finestra, podem identificar elements naturals i socials. Però, a més, sabem que no podem entendre els uns sense els altres, i que analitzar els problemes actuals i buscar-hi solucions implica tenir una **mirada complexa i holística del medi**, i també un posicionament ètic basat en el compromís amb la **justícia social i ambiental**.

Els infants a l'educació primària haurien d'aprendre, de manera adaptada a la seva edat, coneixements, habilitats i actituds, a entendre el món on viuen, a valorar-lo i habitar-lo de manera responsable, crítica i compromesa. L'aprenentatge s'hauria d'orientar cap a la formació d'una ciutadania ecosocial que pugui vincular **els drets humans i la justícia social amb la crisi ambiental i climàtica**, així com desenvolupar estratègies que permetin participar activament en la **transició ecològica**.

Per fer-ho, els sabers s'orienten a comprendre les **causes** i les **conseqüències** del **canvi climàtic**, per proposar mesures d'**adaptació i mitigació**, a valorar les relacions humanes amb la resta del medi, a partir de la **petjada ecològica** i els impactes sobre els **ecosistemes** i el **cicle de l'aigua**, per analitzar les conseqüències de les accions diàries i projectar futurs justos i sostenibles, a reconèixer les bases de l'**economia circular** i el **consum responsable**, per poder prendre decisions quotidianes i reflexionar sobre les mesures globals en pro d'uns estils de vida sostenibles dins els marcs dels límits del planeta i de la justícia social, a analitzar críticament els **sistemes econòmic i financer** actuals, per valorar les responsabilitats socials i ambientals en la crisi climàtica, les desigualtats i la vulneració de drets humans, i a identificar i a imaginar propostes per construir **presentes i futurs justos i sostenibles**, compromesos amb la justícia social i ambiental.

Punt de partida

En arribar a l'etapa de primària esperem que els infants hagin desenvolupat curiositat i estima pel món en què viuen així com per les persones i altres éssers vius que l'habituen, i que valorin i cuidin les diferents formes de vida de l'entorn proper. Que els infants s'hagin pogut reconèixer com a persones que també han de ser cuidades i que hagin pogut anar identificant les parts i les necessitats del seu propi cos: què els passa

quan tenen gana, son i set, què els passa quan es troben malament o com viuen diferents emocions i situacions del seu entorn. Per altra banda, és important que els infants hagin pogut desenvolupar rutines per a la pròpia cura i estratègies per a la comunicació de les seves necessitats a altres persones.

Esperem que els infants, en arribar a aquesta etapa, hagin pogut gaudir de diferents espais naturals i entendre que les persones també formen part d'aquesta natura. És important que els infants hagin pogut observar i viure fenòmens tant naturals com socials en espais propers que els portin a fer canvis d'adaptació a l'entorn. Per exemple, en el cas de la pluja els infants deuen haver pogut observar què passa al cel i a la Terra, com afecta els éssers vius, com les persones canviem les activitats o la vestimenta, i també com ho vivim i valorem en funció de si hi havia sequera o si hi ha hagut inundacions.

Per altra banda, esperem que hagin pogut relacionar-se mitjançant l'empatia i hagin tingut l'oportunitat d'identificar situacions d'injustícia i patiment. Finalment, esperem que hagin tingut experiències col·lectives en què hagin pogut reflexionar i aplicar canvis en hàbits diaris i quotidians, com l'alimentació, el consum o la cura de l'entorn, entenent que són accions petites però importants per formar part d'una comunitat.

Dificultats principals

- **Abstracció de conceptes.** Temes com la crisi climàtica, la interdependència global o els límits del creixement poden resultar molt abstractes per a determinades edats, sobretot al cicle inicial. En canvi, les realitats concretes a les quals fan referència són molt properes i palpables, perquè tenen a veure amb com vivim, i amb com ens relacionem entre nosaltres i amb el medi. És interessant partir sempre del nostre entorn abans d'introduir els conceptes específics. Per exemple, el terme *racisme ambiental* pot resultar molt abstracte, però, en canvi, la realitat que descriu es fa molt evident tant en l'entorn proper (com el municipi o la comarca) com en el context global. Podem començar fixant-nos en aquestes realitats i les desigualtats que causen, indagant què ens fan sentir i imaginant maneres més justes de funcionar.
- **Complexitat.** Els problemes socioambientals són complexos perquè combinen dinàmiques de tots els sistemes de la Terra. Per entendre una situació hem de prestar atenció a les relacions socials i ambientals: entre l'atmosfera, la hidrosfera i la geosfera, i també a les dinàmiques de diferents éssers vius i dinàmiques socials, polítiques i econòmiques. Entendre la **multicausalitat** és una de les dificultats més grans, i és fàcil que les idees que quedin siguin monocausals o, fins i tot, que quedin emfatitzades per proclames més que no la comprensió d'aquestes relacions. Idees com que *cal salvar els arbres*, que *cal estalviar aigua*, que *és important reciclar* o que *és important prioritzar el comerç local* no formen el pensament crític si s'aprenen com a prèdica sense entendre'n els perquè. Serà important establir les relacions de manera clara, així com vincular diferents aprenentatges a problemes socioambientals de manera específica. Per exemple, si ens preguntem si cal salvar els arbres, serà fonamental haver treballat el procés de la fotosíntesi o del cicle

del carboni, però també les causes de la desforestació per les indústries càrnia i paperera, els riscos/beneficis en els medis, també els urbans, tenint en compte la fixació del sòl, l'impacte en la biodiversitat, la prevenció d'incendis, les ombres, el benestar climàtic, els refugis climàtics, la petjada hídrica o els riscos de les caigudes dels arbres, entre d'altres, així com l'ètica de la cura amb els éssers vius. Ens podem fixar en l'entorn proper: des dels projectes de renaturalització dels patis i dels entorns urbans, els debats sobre la gestió forestal a Catalunya, però també en els problemes de desforestació global i les campanyes per revertir-les.

- **Por al futur i ecoansietat.** Alguns infants poden sentir por o angoixa davant dels problemes socioambientals. Especialment al cicle superior molts infants comencen a manifestar por al futur; el veuen amb pessimisme, i els temes vinculats amb la crisi climàtica els poden provocar angoixa. És important que ens centrem en temes concrets per entendre'ls, i entendre bé les relacions entre les causes, les conseqüències, en el que es pot fer per millorar-ho i, sobretot, en imaginaris de futurs possibles. Quan abordem les **causes**, és important identificar-les i ubicar-les bé, i també reconèixer les diferents responsabilitats. Per exemple, està molt estesa la idea que per combatre l'escalfament global cal separar els residus, i això fa que les accions que pensem no siguin realment significatives per combatre l'escalfament global. Això augmenta la sensació d'impotència. Per altra banda, la responsabilitat queda molt individualitzada. Quan abordem les **conseqüències**, és interessant fer-ho des de la mirada de poder-nos preparar a través de la mitigació (reduint els efectes negatius) i l'adaptació a les noves realitats, sempre tenint els **drets humans i la justícia social** com a base; les mesures de mitigació i adaptació han de servir perquè tothom pugui viure millor. Finalment, treballem sempre aquests temes vinculats a les **solucions, la participació i les accions de transformació**; pensar les solucions ja és un exercici important en si. A més, podem participar-hi sense necessitat de responsabilitzar-nos-en. En aquest cas, intentem que les accions tinguin a veure amb les causes i que, per tant, aportin realment alguna mena de canvi. Poden estar orientades als canvis en les accions quotidianes, a la participació ciutadana a través de valorar mesures o reivindicar-ne, i també a través de la participació directa a l'escola. Els projectes col·lectius són molt empoderadors i poden impulsar canvis reals. El centre escolar és un molt bon lloc per fer activisme ambiental i per veure que els canvis amb efectes són realment possibles, en la reducció d'emissions i del consum energètic, la reducció de residus, la gestió d'aquests, la naturalització dels espais, la distribució justa de recursos, l'agroecologia, l'economia circular, etc. També és important conèixer projectes, iniciatives, associacions i moviments que lluitin per la justícia ambiental i estiguin transformant. Això ajuda a conèixer alternatives reals, i també dona seguretat al saber que sempre hi ha persones disposades a cuidar-nos i a vetllar per un futur millor.
- **Ceguesa parcial.** Els problemes socioambientals són complexos perquè les dinàmiques socials i ambientals estan relacionades i entrecreuades. De vegades, per facilitar o simplificar la seva comprensió, els abordem només des d'una perspectiva natural o només des d'una perspectiva social. És freqüent que hi hagi una equiparació entre problemes ambientals i problemes ecosocials o socioambientals; si aquests s'aborden de manera parcial (només des de l'àmbit natural o només des d'un àmbit social), es fa difícil entendre la situació o el problema, i també buscar solucions que siguin realment significatives. Molts cops les causes d'aquests

problemes socioambientals tenen a veure amb el sistema econòmic, amb desigualtats, amb vulneracions de drets humans i amb decisions polítiques, i si els abordem només d'acord amb una mirada ambiental és possible que no arribem a entendre'n les causes o a pensar alternatives realistes.

Principals oportunitats

- **Transformació.** Abordar la consciència ecosocial a l'educació primària ofereix una gran oportunitat transformadora tant per a l'alumnat com per a la comunitat educativa. A més de contribuir a la formació d'una ciutadania més responsable i compromesa, aquest enfocament obre moltes possibilitats d'aprenentatge significatiu, per connectar coneixements, vivències, emocions i accions.
- **Sentit d'urgència.** L'emergència climàtica, els problemes ambientals, la pèrdua de biodiversitat o la superació dels límits del planeta són temes d'interès i preocupació creixent en la societat, per la urgència que demanen i per les conseqüències palpables que tenen i que es projecten. Hi ha molts moviments d'infants i joves implicats en l'activisme climàtic, i en una edat de consolidació de les idees sobre la justícia i l'ètica, en què el vincle amb la natura i l'empatia envers altres animals és freqüent, i en un moment d'imaginar i voler construir el futur. Això fa que puguem connectar amb interessos i preocupacions de l'alumnat, i també que tinguem a disposició una gran quantitat de recursos: programes i projectes públics (locals, comarcals...) i d'administracions, entitats especialitzades, recursos culturals com llibres i llibres documentals, obres de teatre, vídeos divulgatius o notícies, entre d'altres. També hi ha xarxes d'escoles i centres verds, sostenibles i per a la sostenibilitat, que promouen recursos i espais de reflexió a través del vincle entre diferents escoles i agents.
- **Aprenentatge interdisciplinari, complex i significatiu.** Els problemes socioambientals, amb les seves dinàmiques socials i naturals relacionades, són una gran oportunitat educativa per treballar a partir de problemes i mobilitzar els sabers i competències, i perquè requereixen la mirada de diferents disciplines i àrees de coneixement. Sens dubte connecta els sabers dels blocs i subblocs de l'àrea de medi natural, social i cultural, però també permet fer un treball conjunt i interdisciplinari amb competències i sabers lingüístics, matemàtics, artístics, de valors, etc., de manera integrada. A més, dona sentit als aprenentatges, ja que podem connectar el que aprenem amb el món real i els reptes actuals.
- **Pensament crític i creatiu.** Partint de problemes reals i complexos, els infants aprenen a analitzar la realitat amb una mirada crítica, a qüestionar models insostenibles i a reflexionar sobre les conseqüències de les accions humanes, i s'estimula la capacitat de fer preguntes rellevants, buscar solucions i argumentar punts de vista. Participant en la presa de decisions i accions concretes que tenen un impacte real, l'alumnat es pot veure a si mateix com a agent de canvi capaç de transformar el seu entorn.

- **Cura i vincles.** L'abordatge de qüestions ecosocials d'acord amb una mirada integrada i ètica, afavoreix el vincle i amb aquest vincle el compromís envers els altres éssers vius, el patrimoni natural i cultural i els elements que el conformen. Això encara es fa més evident quan aquest vincle amb el medi és real, a través de les sortides i excursions, del joc, de visitar espais amb conflictes ambientals, d'entrevistes a diferents agents... La vivència significativa i física en el medi és clau per al compromís que s'hi estableix. Per reforçar-ho, s'introdueixen valors com la cura, la responsabilitat compartida, la cooperació i el respecte per tots els éssers vius.

Progressió de sabers del subbloc: Consciència ecosocial

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Consciència ecosocial					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
Coneixement de l'entorn, dels paisatges naturals, dels humanitzats i dels seus elements, i estudi de les accions per a la conservació, millora i sostenibilitat dels béns comuns.	— Identificació dels paisatges com a ecosistemes en què convivim diferents espècies, per valorar les intervencions humanes en l'espai com una forma de relació de les societats amb l'entorn. [ESS] [ECOSISTEMES] [REPTES] Idees clau 3, 4 — Reconeixement dels elements principals dels paisatges i identificació d'elements naturals i humanitzats, i les seves relacions. [ESS] [REPTES] Idea clau 9 — Identificació de problemes socioambientals a partir de l'anàlisi dels	Introducció a les causes i conseqüències del canvi climàtic, el seu impacte en els paisatges de la Terra identificant alhora mesures de mitigació relacionades amb l'activitat de les persones.	— Reflexió sobre les diferències entre els canvis naturals i cíclics i els canvis produïts per les activitats humanes. [REPTES] Idea clau 6 Activitat 240 — Valoració dels efectes de les principals conseqüències del canvi climàtic [82] per a les espècies que vivim a la Terra. Idees clau 4, 5, 6 Activitat 241 — Valoració de les propostes de mitigació i adaptació [83], en funció dels seus	Identificació i anàlisi de les causes i conseqüències del canvi climàtic, a escala local i global proposant mesures de mitigació i adaptació.	— Ubicació de l'inici del canvi climàtic antropogènic en el context històric d'industrialització i globalització. [LLIÇONS] Idees clau 6, 7 Activitat 244 — Relació entre els canvis en la temperatura i els efectes en la meteorologia, la hidrosfera, la geosfera, en la biodiversitat i en la qualitat de vida de les espècies, a escala local i a escala global. [ESS] Idees clau 4, 5, 6 Activitat 245 — Valoració crítica de les relacions desiguals entre les responsabilitats i les afectacions del canvi

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Consciència ecosocial					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
	paisatges. [REPTES] Idea clau 9 — Valoració de les actituds i accions que afavoreixen una cura de l'entorn i vetllen per la biodiversitat i la sostenibilitat. Idea clau 11 — Reflexió sobre els paisatges com a patrimoni comú, i sobre els compromisos que podem prendre per a la seva cura. [CÍVICA] Idea clau 9 Activitat 239		efectes ambientals i de la garantia dels drets humans de tota la població. [ESS] [REPTES] Idees clau 6, 11 Activitat 242 — Participació en projectes i accions orientades a l'activisme climàtic i a la defensa de la justícia ambiental. [CÍVICA] Idea clau 11 Activitat 243		climàtic, especialment en les vulneracions de drets humans. Idees clau 6, 7 Activitat 246 — Reflexió sobre les implicacions del negacionisme climàtic, l'activisme climàtic i la declaració de l'emergència climàtica a l'hora de plantejar mesures de mitigació i adaptació. [CÍVICA] Idea clau 11 — Valoració de propostes de transició ecosocial a partir d'identificar els drets humans pels quals vetllen. [CÍVICA] Idea clau 11 Activitat 247
Comprensió de la relació del cicle natural i humà de l'aigua, per aconseguir	— Identificació de l'aigua com a element fonamental per a la vida	Coneixement de com l'activitat humana actua en la transformació i la	— Identificació dels humans com una espècie que intervé en el medi a	Anàlisi de la petjada ecològica en diferents parts el món i	— Reflexió sobre l'ecodependència com a condició humana que

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Consciència ecosocial					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
un ús sostenible del recurs.	dels éssers vius i característic del planeta Terra, per entendre per què l'accés a aigua neta és un dret humà. [ESS] [ECOSISTEMES] Idea clau 4 — Reconeixement del cicle natural de l'aigua, de les seves fases, estats i tipologies [ESS] [ECOSISTEMES] Idea clau 4 — Identificació dels elements humans que intervenen en el cicle de l'aigua. Idees clau 4, 7 — Valoració dels efectes i les conseqüències d'aquests elements per a la societat i per al medi. Idees clau 3, 7 — Identificació dels usos que fem de l'aigua, per valorar els usos essencials, els secundaris i el	degradació dels ecosistemes naturals per aportar mesures de conservació i protecció presents i futures	través de la cultura. [REPTES] Idea clau 3 — Diferenciació entre la transformació i la degradació dels ecosistemes. Activitat 249 — Valoració dels impactes de diferents activitats econòmiques i infraestructures en el medi natural, en altres espècies i en la societat. [REPTES] Idees clau 3, 7 — Anàlisi d'algun conflicte ambiental, proper, per valorar els projectes des de la degradació, la conservació, la protecció o la millora dels ecosistemes i de la vida de la població. [ESS] [REPTES] Idea clau 9 — Posicionament en	interpretació de les interrelacions entre les persones, l'economia i la natura amb criteri d'ecodependència.	compartim amb la resta d'éssers vius. [ECOSISTEMES] Idea clau 1 — Ubicació de la petjada ecològica com una eina per calcular els impactes ambientals de les activitats quotidianes a partir dels recursos que usem i els residus que generem. [MATÈRIA] Idea clau 3 — Identificació dels recursos, els residus i les cadenes de processos necessaris per a les nostres activitats quotidianes. [MATÈRIA] Idees clau 7, 11 — Reconeixement de les persones i els agents que intervenen en aquests processos, per valorar les condicions socials i laborals que tenen. [REPTES] Idees clau 2, 7, 11

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Consciència ecosocial					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
	malbaratament, per prendre decisions més responsables sobre la gestió de l'aigua. Idees clau 1, 3, 7 Activitat 248		algun conflicte ambiental proper que suposi adoptar hàbits de vida més sostenibles i comprometre's en la defensa de la justícia ambiental. [CÍVICA] Idees clau 9, 11 Activitat 250		— Anàlisi crítica de les desigualtats socials i territorials (països del Nord Global i del Sud Global) amb relació a la petjada ecològica i al deute ecològic, per comprometre's amb la justícia global. [CÍVICA] Idees clau 6, 7, 11 Activitat 251
Reconeixement d'actuacions responsables orientades a la reducció, reutilització i reciclatge de residus en l'entorn proper.	— Reflexió sobre les necessitats que tenim i sobre els recursos i objectes que fem servir per cobrir-les. Idees clau 1, 2, 7 — Identificació dels materials i recursos que utilitzem en el nostre dia a dia. [MATÈRIA] [REPTES] Idea clau 1 — Valoració de les implicacions i els impactes de reduir, reutilitzar, reciclar, i també rebutjar, reparar i recuperar, en el nostre	Desenvolupament d'actituds de consum responsable dels recursos naturals i de les fonts d'energia, en diverses facetes de la vida.	— Identificació dels recursos naturals i les fonts d'energia que utilitzem en el nostre dia a dia. [ENERGIA] Idees clau 1, 8 — Valoració de les implicacions i els impactes ambientals i socials dels satisfactors [84] de les nostres necessitats. Idees clau 1, 3 — Diferenciació dels recursos i energies renovables dels no renovables. [ESS]	Coneixement dels recursos limitats que ofereix el planeta, l'explotació que se'n fa i l'esgotament d'aquests.	— Reconeixement que els recursos de la Terra són limitats, així com els seus diferents ritmes de renovació o producció. Idea clau 5 Activitat 254 — Identificació dels nou límits del planeta i de la seva situació actual. Idea clau 5 Activitat 255 — Relació entre les actituds i les activitats que exploten els recursos naturals i les que

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Consciència ecosocial					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
	dia a dia i en el medi. Idea clau 11 — Valoració d'experiències i testimonis de l'entorn proper i del passat per reconèixer estratègies per a una vida més sostenible. Idea clau 10 — Incorporació d'hàbits quotidians, a l'escola i a casa, que permetin reduir, reparar, recuperar, reutilitzar, reciclar i compostar, per desenvolupar estils de vida més sostenibles. [MATÈRIA] [PROJECTES-MATERIALS] [CÍVICA] Activitat 252		[ENERGIA] Idees clau 1, 8 — Identificació de canvis que podem fer en el nostre dia a dia per tenir un consum més responsable i sostenible, tant a l'escola com en altres àmbits de la vida. Idea clau 11 — Participació en entitats i campanyes per millorar el consum responsable de recursos de la nostra localitat. [REPTES] [CÍVICA] Idea clau 11 Activitat 253		exploten persones. Idees clau 5, 7 Activitat 256 — Valoració de cultures, tradicions i models que tenen cura dels recursos naturals i de les persones. Idea clau 10 Activitat 257 — Imaginació de futurs possibles que respectin els límits del planeta i garanteixin els drets humans. Idea clau 11 Activitat 258
		Esment i ús dels hàbits de consum responsable, els avantatges dels productes de proximitat i la defensa dels drets com a consumidor.	— Reconeixement del consum com una forma de participació ciutadana a l'hora de potenciar o mitigar estils de vida, models econòmics i impactes	Reconeixement de l'activitat econòmica i la distribució de la riquesa com a font de les desigualtats socials i regionals en el món.	— Valoració de les desigualtats com a condicionants en la garantia dels drets humans i la cobertura de necessitats bàsiques. [84] [CÍVICA]

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Consciència ecosocial					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
			socioambientals. Idees clau 7, 11 — Comparació dels impactes i implicacions socials i ambientals del consum de productes de proximitat amb els que no ho són, per a la població consumidora i per a la productora. Idea clau 7 — Valoració del comerç de proximitat en el teixit social i econòmic, i reflexió sobre els serveis i els vincles que ofereixen. Idea clau 9 — Reflexió crítica sobre les campanyes de foment del consumisme i les dinàmiques d'empreses multinacionals, valorant els impactes socials i ambientals que generen. Idea clau 7 — Reconeixement dels drets que tenim com a consumidors i dels		Idees clau 7, 11 — Identificació d'algunes causes econòmiques que provoquen polarització de desigualtats [85] en les societats capitalistes. [ESS] [CÍVICA] Idees clau 5, 7 — Valoració dels serveis, les entitats i les iniciatives que vetllen per la reducció o la desaparició de les desigualtats. Idea clau 11 — Recerca d'experiències i models econòmics i de societat sense desigualtats en la distribució de la riquesa. Idea clau 10 — Projectió d'una societat i d'un sistema econòmic que no provoquin desigualtats i en què es pugui garantir la justícia social i

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Consciència ecosocial					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
			compromisos que podem assumir com a ciutadanes i ciutadans. Idea clau 11 <i>Activitat 259</i> <i>Activitat 260</i>		ambiental. [CÍVICA] [REPTES] Idees clau 7, 11
				Valoració d'actuacions que contribueixen a la consecució dels objectius de desenvolupament sostenible en l'orientació que donem al nostre estil de vida.	— Identificació d'un problema social o socioambiental rellevant. [REPTES] Idea clau 9 — Ubicació de la problemàtica en l'àmbit global i local. Idea clau 9 — Relació entre el problema escollit i un ODS. Idea clau 9 — Identificació dels agents i els interessos que dificulten la consecució de l'ODS. Idea clau 9 — Valoració d'accions concretes orientades a la

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Consciència ecosocial					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
					consecució de l'ODS i la resolució del problema. <i>Idea clau 11</i> <i>Activitat 261</i>
				Coneixement del valor social dels impostos en relació amb els drets i deures de la ciutadania.	— Reflexió sobre les maneres que tenim de cuidar-nos i de vetllar pels drets humans de tota la societat. <i>Idees clau 2, 11</i> — Reconeixement del sistema d'impostos com un mecanisme col·lectiu per abastir-nos de serveis i espais per garantir el benestar i els drets de la població. <i>Idees clau 2, 11</i> — Identificació dels serveis i els espais públics, així com de les diferents maneres de recaptar impostos. [87] [ESS] <i>Idea clau 7</i> — Valoració crítica dels discursos i els debats

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Consciència ecosocial					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
					públics relacionats amb els impostos, la seva pujada o baixada, l'evasió o l'objecció. Idea clau 7 — Participació en la presa de decisions sobre els recursos públics (pressupostos participatius, pressupostos escolars...) i en l'ús i la gestió responsable dels serveis públics. Idea clau 11 Activitat 262
				Estudi del funcionament dels mercats (de béns i serveis, financer i laboral) analitzant la responsabilitat ambiental i social de les empreses, de les cooperatives, l'economia verda i del consum responsable i de productes de proximitat.	— Identificació de les dinàmiques econòmiques com l'obtenció de recursos per cobrir necessitats. Idea clau 7 — Comprensió i valoració crítica del paper que tenen els diners i el sistema financer en la nostra societat.

BLOC SOCIETAT I TERRITORIS: Consciència ecosocial					
1r-2n curs de primària		3r-4t curs de primària		5è-6è curs de primària	
Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció	Saber del currículum	Proposta de concreció
					Idea clau 7 Activitat 263 — Ubicació dels sectors econòmics en els processos d'extracció, transformació, comercialització o atenció a les persones. Idea clau 7 Activitat 264 — Valoració de les aportacions o els prejudicis socials i els impactes socioambientals de diferents activitats econòmiques, i de les responsabilitats que tenen les empreses, les administracions i les persones consumidores. Idees clau 5, 7 — Comprensió i posicionament en alguna controvèrsia propera vinculada a les activitats econòmiques. Idea clau 11

Idees clau del subbloc: Consciència ecosocial

Idea clau	Explicació
1. Els humans som ecodependents: depenem dels elements naturals per sobreviure, i n'obtenim i utilitzem diferents recursos, que hem de gestionar de manera sostenible.	Els humans, com la resta d'éssers vius, som ecodependents. Això vol dir que depenem de les condicions de l'ecosistema per sobreviure. A més, els humans obtenim i utilitzem recursos naturals no només per sobreviure, sinó per viure de la manera com ho fem. La Terra és un sistema finit que té límits biogeofísics. Alguns dels recursos de la Terra són renovables, però d'altres no són renovables. La major part dels objectes d'ús quotidià estan formats per roques o minerals i des del punt de vista energètic depenen majoritàriament de recursos naturals no renovables. Hi ha una gran diferència d'escala temporal entre el temps necessari per a la formació d'alguns dels recursos —carbó, gas, minerals— i el consum que en fa la societat. El consum de recursos actual sobrepassa els límits biofísics del planeta. El consum exagerat de recursos no només fa que ens quedem sense, sinó que té un impacte important sobre el medi, per exemple a través de l'augment del CO₂ i altres gasos que es generen de la combustió del petroli, gas, carbó i amb grans efectes en el canvi climàtic. Actualment hi ha molts conflictes ambientals, econòmics i bèl·lics pel control, l'accés i l'explotació de recursos a tot el món.
2. Les persones som interdependents, i necessitem cuidar-nos les unes a les altres per sobreviure i per viure amb dignitat.	Els humans, com la resta d'éssers vius, som ecodependents. Això vol dir que depenem de les condicions de l'ecosistema per sobreviure. A més, els humans obtenim i utilitzem recursos naturals no només per sobreviure, sinó per viure de la manera com ho fem. La Terra és un sistema finit que té límits biogeofísics. Alguns dels recursos de la Terra són renovables, però d'altres no són renovables. La major part dels objectes d'ús quotidià estan formats per roques o minerals i des del punt de vista energètic depenen majoritàriament de recursos naturals no renovables. Hi ha una gran diferència d'escala temporal entre el temps necessari per a la formació d'alguns dels recursos —carbó, gas, minerals— i el consum que en fa la societat. El consum de recursos actual sobrepassa els límits biofísics del planeta.

Idea clau	Explicació
	El consum exagerat de recursos no només fa que ens quedem sense, sinó que té un impacte important sobre el medi, per exemple a través de l'augment del CO₂ i altres gasos que es generen de la combustió del petroli, gas, carbó i amb grans efectes en el canvi climàtic. Actualment hi ha molts conflictes ambientals, econòmics i bèl·lics pel control, l'accés i l'explotació de recursos a tot el món.
3. Els éssers vius interaccionem amb els elements de l'entorn on vivim, conformem el que s'anomena ecosistema i hi tenim una relació constant.	Parlem de població com el conjunt d'individus d'una mateixa espècie que viuen en un determinat ecosistema. El conjunt de poblacions forma una comunitat. L'hàbitat és l'espai físic on viu i es reproduïx una determinada comunitat. El grau de biodiversitat d'un ecosistema es mesura a partir de la varietat de les espècies que el formen. Les persones vivim en constant interacció amb el nostre medi. Com la resta d'éssers vius, ens relacionem amb l'ecosistema que habitem, però també amb el nostre entorn social: rebem, aportem i impactem. La nostra relació amb el medi va més enllà de l'àmbit físic: ens hi relacionem a través de les idees, la cultura, les emocions, les festes, les tradicions, el llenguatge, l'art, la música i la literatura. Forma part de les identitats i es vincula amb les vides, individuals i col·lectives, que construïm i que vivim. També va més enllà del nostre entorn proper; a través del coneixement, de les imatges, de l'entorn mediàtic o de les relacions humanes podem relacionar-nos, comprometre'ns, implicar-nos o interessar-nos per medis i contextos (espacials, culturals, temporals) que no són els propis. L'impacte que hi tenim pot modificar, sigui positivament o negativament, el medi físic, la resta d'espècies i també les persones i la relació que hi tenim. Fins i tot pot beneficiar uns elements i grups i, alhora, perjudicar-ne uns altres. Per això és important ser conscient de la influència i l'impacte d'allò que fem i diem, i també del que fan i diuen altres persones, perquè puguem vetllar per tenir un impacte, personal i col·lectiu, el més positiu possible, i que promogui situacions de justícia social i ambiental.
4. La Terra és un sistema complex en què interaccionen les roques (geosfera), l'aigua (hidrosfera), l'aire (atmosfera), la	En estudiar la Terra l'hem de considerar com un conjunt de sistemes, l'atmosfera, la hidrosfera, la biosfera i la geosfera, que estan estretament interconnectats. L'atmosfera és l'embolcall de gasos que envolta el planeta. La hidrosfera és l'aigua que trobem en diferents estats a l'atmosfera, glaceres, oceans, llacs, rierols, sòls,

Idea clau	Explicació
vida (biosfera) i l'activitat humana, i en què els processos geològics externs o interns transformen la superfície terrestre.	aigües subterrànies i éssers vius. I la geosfera està formada per un nucli intern calent i sobretot metàl·lic, un mantell de roca calenta, i una escorça de roca, sòl i sediments. La biosfera inclou els éssers vius de qualsevol tipus, que poden viure gràcies a l'aire, aigua i sòl. La superfície terrestre i els materials que la formen canvien constantment. Alguns d'aquests canvis són motivats per processos externs. S'inicien amb la meteorització dels materials que els esmicola, fragmenta i altera. Continua amb l'erosió, que els separa amb la participació d'agents dinàmics com l'aigua, el vent o el gel i finalment es transporten. Altres canvis són causats per processos interns, que són activats per l'energia tèrmica de l'interior del planeta i la gravetat. En són exemples els volcans i els terratrèmols. Els canvis poden ser graduals i continus, així com esporàdics i intensos. La superfície de la Terra està formada per plaques, que tenen uns límits i es mouen. Hi ha grans plaques i d'altres de més petites que encaixen entre si, per configurar la superfície contínua de la Terra. En moure's les plaques interactuen les unes amb les altres i poden acostar-se, allunyar-se o desplaçar-se lateralment a diferents velocitats. Aquest moviment és el responsable de la major part d'estructures continentals i dels fons oceànics, i de la distribució de les roques i minerals. També dels volcans i terratrèmols, bona part dels quals es localitzen en llocs de contacte entre plaques. Els éssers humans som, per descomptat, part de la biosfera, i les activitats humanes tenen un impacte important en tots els subsistemes de la Terra. Els processos naturals poden implicar riscos per a la humanitat. Les persones no podem eliminar els riscos naturals —riuades, esllavissades, erupcions volcàniques— però podem comprometre'ns en activitats que en redueixin els impactes, particularment en les persones en situació de vulnerabilitat.
5. La Terra és un sistema finit, amb límits biofísics. La superació d'aquests límits posa en perill la supervivència de diferents espècies, també la humana.	La Terra és un sistema finit, amb límits biofísics. En aquest sentit, la comunitat científica ha identificat nou límits planetaris que defineixen un espai segur per a la humanitat i que, si se sobrepassen, poden posar-ne en risc la supervivència: el canvi climàtic, la pèrdua de biodiversitat, l'alteració dels cicles del nitrogen i del fòsfor, el canvi en l'ús del sòl, l'ús d'aigua dolça, l'acidificació dels oceans, la càrrega d'aerosols atmosfèrics, la contaminació química (o introducció de noves entitats) i la degradació de la capa d'ozó. La superació d'aquests límits no implica només un deteriorament ambiental, sinó el risc de canvis abruptes i potencialment irreversibles en els sistemes naturals que sustenten la vida.

Idea clau	Explicació
	Malgrat aquesta evidència, els models econòmics dominants continuen basant-se en la idea d'un creixement infinit, que sovint impliquen l'explotació tant de recursos naturals com a persones i grups socials, assumint que els recursos naturals són inesgotables o substituïbles. Aquesta lògica és incompatible amb la realitat d'un planeta amb recursos finits i amb una capacitat limitada d'absorbir residus i impactes. La pressió constant sobre els ecosistemes, impulsada per la producció i el consum creixents, accelera la transgressió dels límits planetaris i posa en evidència la necessitat de replantejar profundament els sistemes econòmics i socials actuals cap a models que prioritzin l'equilibri ecològic, el benestar col·lectiu i la justícia social. La superació d'aquests límits no només afecta els ecosistemes, sinó que també posa en risc directe la supervivència humana i la garantia de drets fonamentals. L'accés a l'aigua potable, a una alimentació suficient, a un medi ambient saludable o fins i tot a la salut i a la vida queden compromesos per la degradació ambiental. Així, la crisi ecològica esdevé també una crisi de drets humans, que afecta de manera especialment greu les poblacions més vulnerabilitzades. Reconèixer els límits del planeta no és només una qüestió científica, sinó també ètica i política, imprescindible per assegurar un futur just i habitable per a tothom.
6. El canvi climàtic actual és antropogènic.	El canvi climàtic actual és fonamentalment antropogènic, és a dir, causat per l'activitat humana, i això el diferencia clarament dels cicles climàtics naturals que han tingut lloc al llarg de la història de la Terra. Fenòmens com les variacions en l'òrbita terrestre, l'activitat solar o les erupcions volcàniques han provocat canvis climàtics en el passat, però aquests processos es desenvolupaven al llarg de milers o milions d'anys. En canvi, l'escalfament global actual es produeix en dècades, amb una velocitat sense precedents, i està estretament vinculat a l'augment de gasos d'efecte hivernacle derivats de la crema de combustibles fòssils, la desforestació i els models de producció i consum intensius. Aquest origen humà del canvi climàtic també implica una clara diferència de responsabilitats. No totes les regions ni tots els grups socials han contribuït igual a les emissions, i tampoc en pateixen les conseqüències de la mateixa manera. Els països industrialitzats han estat històricament els principals emissors, mentre que moltes comunitats del Sud Global, amb una contribució molt més petita, es troben entre les més vulnerables als impactes climàtics. Davant d'aquesta realitat, les respostes passen tant per la mitigació —reduir les emissions, transformar el sistema energètic, protegir els ecosistemes— com per l'adaptació —preparar infraestructures, sistemes alimentaris i societats per afrontar els impactes ja inevitables—, amb un enfocament de justícia climàtica que tingui en compte aquestes desigualtats.

Idea clau	Explicació
	Per això sovint ja no es parla de “canvi climàtic”, sinó de “crisi climàtica” o d’“emergència climàtica”. En aquest cas, el negacionisme climàtic suposa un obstacle important per afrontar aquesta crisi global. La difusió de dubtes infundats o la desinformació sobre les causes i conseqüències del canvi climàtic retarden la presa de decisions i debiliten el suport social a les polítiques necessàries. Això no només dificulta l’aplicació de mesures efectives de mitigació i adaptació, sinó que incrementa els riscos per als ecosistemes i per a la vida humana.
7. Les activitats econòmiques tenen implicacions ambientals, socials i polítiques. La distribució desigual dels recursos, les riqueses i el treball provoca desigualtats i injustícies entre persones i entre territoris.	Els humans mobilitzem recursos naturals, energètics i humans per cobrir les nostres necessitats, a través d’activitats econòmiques. Cada necessitat que tenim podem cobrir-la a través de diferents satisfactors, amb implicacions i impactes diferents. Utilitzem els diners com a element que facilita l’intercanvi entre recursos i serveis. Tot i això, no totes les activitats econòmiques estan monetitzades, i això sovint provoca desigualtats socials i de gènere. Podem classificar les activitats econòmiques en diferents sectors: el sector primari, relacionat amb l’extracció de recursos naturals, el sector secundari, vinculat al seu processament, i el sector terciari, que té a veure amb els serveis i inclou activitats com l’atenció directa a les persones i també el comerç, els transports, el turisme o la comunicació, entre d’altres. El sector financer es vincula a la gestió dels diners. Les activitats econòmiques tenen implicacions ambientals (com ens relacionem amb el medi), socials (com ens relacionem entre nosaltres) i polítiques (com ens organitzem). Els canvis econòmics en els models d’obtenció i producció d’aliments i altres matèries han estat molt importants a l’hora d’impulsar transformacions culturals, polítiques i socials profundes. Generalment, classifiquem les societats entre caçadores i recol·lectores, agrícoles, industrials i postindustrials. L’adopció d’un nou model no és lineal ni homogeni, i no implica l’abandó dels altres sinó la transformació del conjunt del sistema econòmic. La distribució desigual dels recursos, les riqueses i el treball provoca desigualtats i injustícies entre persones i entre territoris. En l’actualitat, en un sistema econòmic globalitzat, un 1 % de la població acumula el 40 % dels recursos mundials, i el 50 % de la població més empobrida té només l’1 % dels recursos. Les nocions de sobirania econòmica (especialment alimentària, tecnològica i financera) posen èmfasi en la capacitat de les comunitats de controlar els recursos i la producció i prendre decisions econòmiques clau que permetin la cobertura de les necessitats de tothom.

Idea clau	Explicació
8. En tots els canvis l'energia o la capacitat de produir nous canvis es degrada irreversiblement i es fa menys útil, i per això cal fer-ne un ús responsable.	En cada canvi, una part de l'energia inicial o associada a com està l'objecte a l'inici es dissipa i ja no és aprofitable per fer el canvi invers. És a dir, en cada canvi perdem una mica de capacitat de fer nous canvis. Per exemple, si un objecte cau per una rampa mai pujarà més alt del que ha sortit si no l'impulsem, de la mateixa manera que el segon rebot d'una pilota sempre és més curt que el primer. Per això necessitem fonts d'energia i cal fer-ne un ús responsable: tancant finestres quan hi ha la calefacció, apagant llums, evitant malgastar. Tot i que a l'univers l'energia es conserva o sempre hi ha la mateixa, la nostra experiència és que es "perd" perquè cada cop ens és menys aprofitable. Alguns objectes, com les bateries, les piles i els combustibles, poden emmagatzemar energia, és a dir, estar en una configuració o estat que els permet no produir canvis fins que volem (connectem una cosa o els cremem, per exemple).
9. En els paisatges interaccionen diferents elements socials i ambientals, i hi sorgeixen problemes i conflictes derivats de la relació entre les persones o entre les persones i el medi.	Els paisatges són fragments de realitat, els elements perceptibles d'un territori, que percebem a través dels sentits: la vista, l'oïda, l'olfacte, el tacte i, tot i que menys, el gust. Tradicionalment s'han diferenciat els elements del paisatge entre naturals i humanitzats, però aquesta divisió no ens permet apreciar la complexitat ni les relacions entre els elements. Els paisatges estan integrats per elements biòtics i abiòtics dels ecosistemes: els elements físics de la Terra, els éssers vius, però també les relacions que s'hi estableixen: la cultura i les activitats i construccions humanes formen part d'aquestes interaccions. Els paisatges canvien al llarg del temps, i són un bon recurs per analitzar aquests canvis, les seves causes i les seves conseqüències. Les persones, els grups i les societats establim lligams estrets amb els paisatges que formen part de les nostres vides individuals i col·lectives. En els paisatges es poden identificar diferents problemes socials i socioambientals. Són problemes complexos, en què entren en conflicte diferents projectes, propostes de futur i punts de vista, i en què sovint estan en joc els drets, el benestar o la integritat de grups de persones o elements ambientals, i que deriven de la relació i els conflictes entre persones, o entre les persones i el medi. És interessant analitzar la complexitat d'aquests problemes, amb la possibilitat d'actuar i comprometre'ns amb solucions que s'orientin a la justícia social i ambiental. Els objectius de desenvolupament sostenible són un projecte compartit entre diferents països per resoldre

Idea clau	Explicació
	problemes globals amb justícia social i ambiental.
10. Les societats hem desenvolupat sistemes i respostes culturals molt diverses a necessitats, experiències i situacions comunes.	La cultura és un conjunt de maneres de fer, de relacionar-nos i d'entendre el món que aprenem, reproduïm i elaborem o transformem com a membres d'una societat. Està formada per coneixements i creences, normes, hàbits, valors, costums, expressions artístiques, materials, musicals, de llenguatge, entre d'altres. Les societats hem desenvolupat sistemes i respostes culturals molt diversos a necessitats, experiències i situacions comunes. La diversitat cultural és una característica fonamental de les societats, i la podem valorar i analitzar a través del temps i l'espai. Els sistemes culturals no són mai tancats, perquè estan en moviment i evolució constant en funció de les accions i decisions de les persones que en formen part, i també a partir dels contactes, els intercanvis i les influències entre diferents cultures. Els canvis culturals no són lineals ni progressius, i no existeixen cultures més desenvolupades que unes altres; en cada sistema cultural es valoren unes prioritats o unes altres, i es potencien unes habilitats i possibilitats humanes per sobre d'unes altres. La diversitat cultural ens permet reflexionar sobre el que és comú i sobre el que podem canviar en les nostres societats, i ens ajuda a tenir una mirada àmplia sobre l'experiència humana i a obrir escenaris de futurs possibles. La diversitat al món, en el context proper i a les aules, facilita la comprensió i la valoració de la diversitat cultural mitjançant l'empatia, la convivència i el diàleg. En algunes cultures, les societats entenen la resta d'elements del medi i fins i tot alguns grups de persones com a recursos que poden ser utilitzats i explotats en benefici propi; d'altres, en canvi, han generat relacions més harmòniques, ètiques i sostenibles amb els elements biòtics i abiòtics de l'entorn.
11. La transició ecosocial proposa models de vida i consum que siguin justos i sostenibles.	La transició ecosocial proposa models de vida i consum que siguin justos i sostenibles, i s'orienta, en primer lloc, a transformar els processos productius per reduir els impactes ambientals i millorar l'eficiència en l'ús dels recursos. Això implica canvis profunds en el sistema energètic, amb la substitució progressiva dels combustibles fòssils per fonts renovables, així com una reducció del consum energètic global. Igualment, comporta una revisió de la gestió dels materials, promovent estratègies que allarguin la vida útil

Idea clau	Explicació
	dels productes, redueixin el malbaratament i optimitzin l'ús de les matèries primeres. En aquest context, l'economia circular esdevé un model clau, ja que es basa en l'aprofitament continu de la matèria, minimitzant tant l'extracció de recursos naturals com la generació de residus. A diferència del model lineal tradicional —basat a extreure, produir, consumir i llençar—, l'economia circular aposta per reutilitzar, reparar, remanufacturar i reciclar, per tancar així els cicles materials. Aquest enfocament no només redueix la pressió sobre els ecosistemes, sinó que també pot impulsar noves oportunitats econòmiques i socials més sostenibles. Tanmateix, les principals propostes de transició ecosocial van més enllà de la millora tècnica en la gestió de recursos i energia; plantegen una transformació profunda dels models de vida i de consum. S'identifica que els mateixos models de producció i consum que causen degradació dels ecosistemes també provoquen desigualtats socials, territorials i de gènere, i es busca construir maneres de viure orientades cap a la justícia global i la construcció d'alternatives que puguin garantir vides dignes i que pagui la pena de viure.

Treball competencial

Els sabers d'aquest bloc els mobilitzem per poder desenvolupar competències específiques i transversals.

Els sabers que es concreten a continuació formen part del desenvolupament explícit de les competències específiques següents del Coneixement del Medi Natural, Social i Cultural:

CE2: plantejar-se preguntes sobre el món aplicant les diferents formes de raonament i mètodes del pensament científic, per interpretar, respondre i predir els fets i fenòmens del medi natural, social i cultural i per prendre decisions creatives i decidir actuacions ètiques i socialment sostenibles.

CE5: analitzar les característiques de diferents elements o sistemes del medi natural, social i cultural, identificar-ne l'organització i propietats i establir relacions entre aquests, a fi de reconèixer el valor del patrimoni cultural i natural i emprendre accions per a un ús responsable, la seva conservació i la millora.

CE6: analitzar críticament les causes i conseqüències de la intervenció humana en l'entorn integrant els vessants social, econòmic, cultural, tecnològic i ambiental definits en els objectius de desenvolupament sostenible, a fi de promoure la capacitat d'afrontar els problemes, aportar solucions i actuar de manera individual i col·laborativa en la resolució i posant en pràctica hàbits de vida i de consum responsable i sostenible.

CE7: observar, detectar, comprendre i interpretar canvis i continuïtats del medi natural, social i cultural, i analitzar relacions de causalitat, simultaneïtat i successió, per explicar i valorar les relacions entre diferents elements i esdeveniments que permeten entendre el present i imaginar futurs possibles.

CE8: reconèixer, valorar i defensar la diversitat i la igualtat de gènere, reflexionar sobre qüestions ètiques i mostrar empatia i respecte, per construir una societat diversa i equitativa i contribuir al benestar individual i col·lectiu i a la consecució dels valors dels drets humans.

CE9: participar en la vida social de manera eficaç i constructiva respectant el desenvolupament dels drets humans i dels infants i de les minories i aprofundint-hi, a fi d'aconseguir una ciutadania activa, responsable i implicada.

Comentaris explicatius

[29] Hi ha astres com el Sol que només es veuen de dia; la Lluna que es pot veure de dia i de nit, i les estrelles que només es veuen de nit. Cada quatre setmanes la Lluna torna a tenir la mateixa forma.

[30] El canvi de manera i d'orientació de les ombres al llarg del dia i de l'any és provocat directament pel moviment aparent del Sol al cel que va d'est a oest en forma d'arc. El moviment aparent que fa el Sol i els punts de sortida i posta són diferents en diferents moments de l'any. El moviment aparent del Sol és causat pel moviment de rotació de la Terra.

[31] Les roques sedimentàries, ígnies i metamòrfiques, totes contenen minerals i es formen per processos que ocorren a la Terra durant diverses escales de temps.

[32] La geosfera és la part sòlida, rocosa de la Terra. Es divideix en escorça (capa externa), mantell (capa intermèdia amb altes pressions i temperatures) i nucli (part interna rica en ferro). Amb el refredament de la Terra, els materials més densos es van situar cap al nucli i els menys densos cap a la superfície. L'estructura de la Terra s'ha pogut conèixer estudiant les ones sísmiques.

[33] Les roques tenen diferents característiques físiques —homogènies, heterogènies— i químiques —reacció amb substàncies (àcid clorhídric)—, cosa que explica que s'alterin o canviïn de manera quan interaccionen amb agents geològics externs o interns.

[34] Cada mineral té unes propietats que el diferencien d'altres i possibiliten identificar-los. Les més significatives des del punt de vista de la geologia són la duresa, la manera com cristal·litzen i el color de la ratlla, propietats que, entre d'altres, condicionen els seus usos.

En els sòls és important observar la quantitat de matèria orgànica, la porositat, la permeabilitat...

[35] El canvi dels materials que formen la superfície de la Terra, s'inicia amb la meteorització que els esmicola, fragmenta i altera.

Continua amb l'erosió, que els separa amb la participació d'agents dinàmics com l'aigua, el vent o el gel i finalment es transporten.

L'energia que provoquen aquests canvis prové inicialment del Sol i de l'energia potencial deguda a la força de la gravetat.

[36] Totes les roques sedimentàries, ígnies i metamòrfiques contenen minerals i es formen per processos que ocorren a la Terra durant diverses escales de temps.

[37] La geosfera és la part sòlida, rocosa de la Terra. Es divideix en escorça (capa externa), mantell (capa intermèdia amb altes pressions i temperatures) i nucli (part interna rica en ferro). Amb el refredament de la Terra, els materials més densos es van situar cap al nucli i els menys densos cap a la superfície. L'estructura de la Terra s'ha pogut conèixer estudiant les ones sísmiques.

[38] És un plànol amb la informació simplificada. En aquest cas, no preocupa l'escala ni la representació exacta de les distàncies i les dimensions, sinó que la informació que es vol transmetre aparegui de manera senzilla i clara.

[39] Per exemple, mapes físics, mapes digitals, plànols...

[40] Aquesta representació ja té en compte les dimensions i les distàncies dels espais i dels objectes.

[41] Com l'orografia, el clima, l'ocupació urbanística, la cultura, les activitats econòmiques i les infraestructures.

[42] Per exemple, ocupació, mobilitat, conflictes socioambientals...

[43] L'atmosfera és una capa formada per gasos que envolta la Terra i que són imprescindibles per a la vida. No té límits precisos i es poden distingir diferents capes.

[44] A la part baixa de l'atmosfera (troposfera) és on es produeixen els fenòmens meteorològics com a conseqüència de la calor del Sol, de canvis en la pressió atmosfèrica i dels moviments de l'aire, és a dir, en la interacció entre diferents variables.

[45] Els canvis meteorològics es mesuren utilitzant diferents aparells i unitats de mesura, com ara el pluviòmetre, l'higròmetre, el termòmetre, etc.

[46] El clima d'una zona ve determinat per una sèrie de paràmetres: la temperatura de l'aire, la humitat relativa, la precipitació, entre altres variables. Tant el clima com el temps atmosfèric es refereixen a condicions locals de temperatura, precipitació, etc. La principal diferència és l'escala temporal. El temps es refereix al conjunt de condicions meteorològiques en un lloc i moment concret, mentre que el clima es determina per un període llarg de temps, com a mínim de 30 anys.

[47] Latitud, distància al mar, relleu, radiació solar, relleu, cobertura vegetal o activitats humanes...

[48] Per exemple, Govern.

Municipi-Ajuntament.

Comunitat autònoma - Generalitat de Catalunya.

Estat - Govern.

[49] Situacions legals (per exemple, ser menor d'edat no permet la participació a les eleccions; no totes les persones migrades tenen dret a vot), però també situacions circumstancials (per exemple, no entendre la llengua o viure en una zona aïllada i sense transport dificulta la participació).

[50] Els models de subsistència produeixen per cobrir les necessitats; els models productius produeixen per cobrir necessitats i generar un excedent que permeti el comerç i l'intercanvi. Els models de sobreproducció basats en el consumisme, en canvi, es basen en una relació de producció-consum desvinculada de cobertura de necessitats: es produeix perquè pugui haver-hi consum, i es consumeix per donar sortida a la producció. Es dona la paradoxa que moltes persones no tenen les seves necessitats cobertes, malgrat que hi hagi productes per cobrir-les, perquè no poden accedir-hi a través del consum.

Per exemple, en l'actualitat es calcula que hem produït tanta roba per abastir les cinc generacions següents. La producció tèxtil actual no s'orienta a cobrir les necessitats de vestir, sinó a crear consum de roba. Per altra banda, entre el 30 % i el 40 % dels aliments produïts no arriben a consumir-se, perquè es malbaraten o perquè no s'arriben a comercialitzar si es considera que hi ha massa producció. En canvi, hi ha centenars de milions de persones al món que viuen en situació de fam, i milers de milions que viuen situacions de malnutrició.

[51] Per exemple, qui fa què, qui pren decisions, qui pren la iniciativa, qui salva, qui és salvat...

[52] Per exemple, qui fa què, qui pren decisions, qui pren la iniciativa, qui salva, qui és salvat...

[53] Per exemple, un paisatge, un objecte, els canvis físics personals / la pròpia vida...

[54] Per exemple, calendari, rellotge, línia del temps.

[55] Anterioritat, posterioritat, simultaneïtat.

[56] Prehistòria, edat antiga, edat mitjana, edat moderna, edat contemporània.

[57] Per exemple, mapes, línies del temps, cronologies, imatges, textos històrics, recursos digitals...

[58] Per exemple, entrevistes, testimonis...

[59] Per exemple, fotografies, objectes, monuments...

[60] Per exemple, realització d'entrevistes, consulta de documents, observació de fotografies, etc.

- [61] Per exemple, el lloc on visc, les tradicions familiars, la història del meu nom...
- [62] Per exemple, exposicions orals, contes, murals, videorelats...
- [63] Social, cultural, política, econòmica...
- [64] Per exemple, documents escrits, imatges, vídeos, línies del temps, notícies, testimonis...
- [65] Per exemple, festes, contes, cançons, oficis, rituals.
- [66] Per exemple, ecosistemes, paisatges, biodiversitat.
- [67] Material i immaterial.
- [68] Per exemple, ecosistemes, paisatges, biodiversitat.
- [69] Material i immaterial.
- [70] Per exemple, la família, les amistats, l'escola, la ciutat...
- [71] Per exemple, les il·lustracions, els contes, les cançons...
- [72] Per exemple, els canvis d'estació o els cicles de la natura, la mort, la vida, els naixements.
- [73] Com canvien en diferents contextos, quines decisions prenem a l'hora de mantenir-les, transmetre-les o descartar-les...
- [74] Per exemple, partint d'un espai, d'un objecte o d'una necessitat.
- [75] Per exemple, en les joguines.
- [76] Física, psicològica, estructural i simbòlica.
- [77] Quines són per a vianants, quines per a cotxes, quines per a bicicletes...
- [78] Com les associacions de veïns i els ajuntaments, diferenciant bé què és una entitat i què és una Administració.
- [79] Les assemblees a l'escola, les entitats i associacions...
- [80] Govern/ple municipal, Generalitat de Catalunya / Parlament de Catalunya, Govern d'Espanya / Congrés dels Diputats.

[81] Per exemple, finançament de projectes, programes educatius...

[82] Per exemple, temperatures i fenòmens meteorològics.

[83] Les propostes de mitigació són aquelles orientades a reduir o rebaixar la magnitud o els efectes del canvi climàtic (per exemple, reduir les emissions de CO₂). En canvi, les d'adaptació són aquelles que ens permeten viure menys malament els seus efectes (per exemple, refrigerar espais o canviar la ubicació de certs cultius).

[84] Els satisfactors són tot allò que fem servir per cobrir les nostres necessitats.

[85] Per exemple, la pobresa alimentària, la pobresa energètica, la falta d'habitatge, la pobresa menstrual...

[86] Per exemple:

— En la societat: les diferències de salaris, el preu de l'habitatge, l'accés a la propietat, l'atur, la precarietat laboral, la càrrega desigual de gènere en les tasques de cura o la dificultat d'accés al mercat laboral a persones migrades, trans, etc.

— En les relacions globals: les relacions d'importació-exportació, el desproveïment de terres i recursos de poblacions locals, el racisme ambiental, les diferències de legislació, les relacions postcoloniales...

[87] Directes i indirectes. És interessant remarcar que l'IVA és un tipus d'impost que també poden pagar els menors d'edat, com l'alumnat.

Llista d'activitats

Activitat 139

Dibuixem setmanalment i a la mateixa hora on veiem el sol al cel, prenem com a referència cases, muntanyes, arbres, mar...

Observem i dibuixem la Lluna cada dia al llarg de tot un mes i anotem si la veiem a la tarda, al matí o a la nit. De vegades l'observació l'haurem de fer fora de l'horari escolar i necessitem la col·laboració de les famílies que facin les observacions des de casa seva.

Observem com és la nostra ombra (o la d'altres objectes) a diferents moments del dia i sempre ho relacionem amb la posició del Sol.

Activitat 140

Per treballar les estacions comencem observant el nombre d'hores de llum solar, a partir, per exemple, de preguntar-nos com és que, quan celebrem l'aniversari d'un company a la tarda, en uns és de nit i en d'altres és de dia, i de relacionar els aniversaris de tots amb l'hora de la sortida i la posta de sol.

Activitat 141

Treballem amb un globus terraqüi (o amb una esfera de porexpan) girant al voltant d'un eix inclinat d'est a oest, i il·luminat per un focus (el Sol). Observem que hi ha tota una zona de la Terra on els dies són llargs, mentre que hi ha una altra zona de la Terra (hemisferi contrari) on els dies són curts. Reflexionem sobre allò que observem.

Activitat 142

Construïm una maqueta senzilla amb una llanterna que representa el Sol. La Terra la representem amb una bola de porexpan amb un bastó inclinat (23°). Marquem en una cartolina quatre punts clau: equinocci de primavera, solstici d'estiu, equinocci de tardor, solstici d'hivern. Els alumnes desplacen la Terra al voltant del Sol mantenint sempre la inclinació de l'eix en la mateixa direcció. Recordarem que la translació dura un any. Observarem que les estacions no depenen de la distància al Sol, sinó de la inclinació de l'eix terrestre.

Activitat de la Terra paral·lela.

Comparem gràfics de la durada del dia i la nit al llarg de l'any. Busquem patrons i regularitats i ho relacionem amb les estacions. També ens preguntem si quan estem una estona llarga al sol notem la mateixa escalfor que quan hi estem poc temps i comencem a pensar en el fet que la sensació de fred o calor no es deu només a ser a prop o lluny del focus.

Activitat 143

Formulem explicacions sobre com pot ser que hi hagi eclipsis. Relacionarem el que hem après sobre com es formen les ombres i aprofundim en la posició relativa dels astres que intervenen en el fenomen. Proposem maneres saludables d'observar els eclipsis.

Activitat 144

Simulem el cicle de les roques amb cera. Als processos relacionats amb la formació de roques sedimentàries hi afegim el metamorfisme, la fusió, la formació de magma, la solidificació, la cristallització...

Activitat 145

Busquem diferents representacions de l'interior de la Terra. Identifiquem les parts i ens preguntem com hem pogut saber que hi són. Podem tallar una poma per la meitat i marcar les parts que correspondrien a cada capa. Busquem la fondària i gruix de cada capa i fem una representació a escala. I comparem aquestes fondàries amb distàncies de viatges que hàgim fet.

També podem fer una simulació de com es varen formar les capes de la Terra.

Activitat 146

Ens preguntem com es produeix una erupció volcànica i com és un volcà. Ho relacionem amb el que sabem de les roques ígnies. Simulem una erupció volcànica i responem com és que només hi ha volcans en alguns llocs del planeta.

Activitat 147

Argumentem possibles actuacions i mesures que cal preveure per minimitzar l'impacte de determinats riscos, per exemple, una riuada, una esllavissada, una erupció volcànica. Tenim en compte les interaccions entre l'atmosfera (aire), la biosfera (vida), la geosfera (terra), la hidrosfera (aigua) i l'activitat humana (gent).

Activitat 148

Dibuixem què imaginem que hi ha sota el terra del pati de l'escola i ens preguntem quins materials hi trobarem, si hi haurà aigua, com estan organitzats o ordenats els diferents materials i fins a quina fondària podem arribar?

Activitat 149

Observem un còdol i ens imaginem com era abans i com serà d'aquí a un temps i fem propostes dels processos que el poden haver fet canviar.

Activitat 150

Fem una col·lecció de mostres de roques, minerals i sòls. Proposem diferents criteris de classificació.

Activitat 151

Ens preguntem si consumim roques. Relacionem productes i objectes d'ús diari amb roques i minerals. Per exemple, la mina del llapis amb el grafit, el vidre amb el quars, la sal de cuina amb l'halita... Justifiquem quin tipus de sòl és el millor per al nostre hort.

Activitat 152

Fem una simulació de què passaria si no hi hagués aigua a l'escola i valorarem quines activitats no podríem fer.

Activitat 153

Simulem la formació de roques sedimentàries amb xocolata o cera. Ratllem xocolata (blanca, negra, amb llet) o ceres de colors, "meteorització", per crear "sediments". Els dipositem en capes en un recipient "sedimentació" i els premem amb força (compactació) per formar una roca estratificada.

Activitat 154

Busquem evidències de canvis en les roques, sòls, de l'entorn proper. Per exemple, observem canvis en el sorral després de la pluja. També busquem fotos, que mostrin canvis —per exemple una platja, un delta abans i després d'un temporal, una gelera ara i fa 50 anys, la muntanya de Montserrat— i els expliquem fent referència als agents geològics externs que hi intervenen (aigua, vent, gel) i si els canvis són sobtats o lents.

Activitat 155

Experimentem sobre els efectes de la pluja en el paisatge. Construïm tres maquetes iguals, on posem grava, sorra i argila amb el mateix pendent i simulem pluja suau, moderada i forta, i observem què passa amb el terreny. Podem repetir l'experiència posant algun tipus de vegetació a la maqueta. Arribem a la conclusió que els efectes de la pluja sobre el terreny depenen de la quantitat d'aigua (pluja, la inclinació del terreny, el tipus de terreny, la presència de vegetació).

Ens preguntem sobre l'aigua subterrània, com entra al subsol, com circula i com surt de nou a l'exterior.

Activitat 156

Simulem el cicle de les roques amb cera. Als processos relacionats amb la formació de roques sedimentàries afegim el metamorfisme, la fusió, la formació de magma, la solidificació, la cristallització...

Activitat 157

Busquem diferents representacions de l'interior de la Terra. Identifiquem les parts i ens preguntem com hem pogut saber que hi són. Podem tallar una poma per la meitat i marcar les parts que correspondrien a cada capa. Busquem la fondària i gruix de cada capa i fem una representació a escala. I comparem aquestes fondàries amb distàncies de viatges que hàgim fet.

També podem fer una simulació de com es varen formar les capes de la Terra.

Activitat 158

Ens preguntem com es produeix una erupció volcànica i com és un volcà. Ho relacionem amb el que sabem de les roques ígnies. Simulem una erupció volcànica i responem com és que només hi ha volcans en alguns llocs del planeta.

Activitat 159

Argumentem possibles actuacions i mesures que cal preveure per minimitzar l'impacte de determinats riscos —per exemple, una riuada, una esllavissada, una erupció volcànica— i tenim en compte les interaccions entre l'atmosfera (aire), la biosfera (vida), la geosfera (terra), la hidrosfera (aigua) i l'activitat humana (gent).

Activitat 160

Podem organitzar un itinerari temàtic pel barri, després d'haver identificat els espais rellevants, fer-ne un plànol i fer una excursió per visitar-los.

A escala més àmplia, podem fer seguiment dels viatges de famílies migrades.

Activitat 161

Sortim al pati, al parc o al carrer i, amb els ulls tancats, fem unes voltes. Quan obrim els ulls ens hem d'ubicar i identificar aquells elements que ens han permès ubicar-nos.

Activitat 162

Idea clau 9.

A través d'elements naturals (com el Sol), d'una brúixola o a través d'elements de l'entorn.

Activitat 163

Comparem diferents tipus de mapa, plànols, globus terraqüis, etc., i valorem els diferents formats. Discutim per què les persones tenim la necessitat de representar l'espai i què ens aporta cada format.

Activitat 164

Idea clau 9.

Representem diferents espais de l'escola, ubicant bé les dimensions i també els punts cardinals.

Activitat 165

Ens mirem diferents postals d'arreu del món. A través del paisatge que veiem, identifiquem espais que coneguem, els comparem amb els que hàgim viscut i fem hipòtesis sobre aquest lloc: on s'ubica, quin clima té, si hi viu gaire gent... Com que els paisatges els percebem amb tots els sentits, fem hipòtesis sobre els sorolls, les olors i l'ambient que s'hi deu sentir, i expliquem per què.

Ens preguntem què fa que els paisatges siguin diferents i anem identificant aquests elements a través dels exemples.

Finalment, reflexionem sobre com deu ser viure en aquest espai i quins problemes socials o socioambientals s'hi viuen.

Activitat 166

Analitzem mapes físics i polítics i ens fixem en les diferents maneres de representar elements com el relleu o les fronteres. Reflexionem sobre per què tenim la necessitat de representar-ho.

Activitat 167

Simulem diferents situacions, del present i del passat, en què necessitem relacionar-nos amb l'espai. Valorem el tipus de representació de l'espai que necessitaríem.

Activitat 168

Valorem la creació de maquetes, mapes, obres artístiques, fotografies, capses de paisatge, etc., per respondre a diferents necessitats. En quins casos caldria recórrer a cadascun d'aquests elements?

Activitat 169

Imaginem que volem enviar una postal o un paquet a algú. Per explicar on l'enviem, hem de concretar una adreça: Com s'explica? On és un lloc? Què inclou, una adreça? Per què?

Reflexionem sobre la necessitat d'explicar les ubicacions des de diferents escales (les aplicacions de mapes digitals ens poden anar molt bé per anar d'escala local fins a veure el planeta Terra), i també la necessitat d'organitzar el territori amb aquestes unitats per poder gestionar-lo.

Activitat 170

Ordenem aquests conceptes de més petit a més gran (no en termes de dimensió, sinó d'escalaritat), i ens preguntem quin sentit té que existeixin i quina funció fan.

Activitat 171

Cadascú ubica el lloc on viu, un lloc on ha viscut o on ha estat, un lloc que s'estimi molt i un lloc que li agradaria trepitjar. Els ubiquem en un globus terraqüi o en un mapa, i hi ubiquem els continents, països, etc.

Activitat 172

Discutim sobre les diferències que implica viure en un lloc o en un altre. Podem parlar de les diferències dels paisatges i els territoris, l'accés als serveis (per exemple, viure en diferents barris o municipis pot implicar anar a un CAP o un altre), però també les implicacions en els drets que tenim (en funció de les lleis dels territoris i països o si ets de la UE) i en les identitats que sentim. Ho aprofitem per parlar sobre com ens sentim quan estem vinculats a diferents llocs (per haver migrat, o perquè tenim família a diferents llocs), i si això causa desigualtats. També discutim si aquesta manera d'organitzar els territoris i crear fronteres és una manera de gestionar, o també pot provocar desigualtats i identitats excloents.

Activitat 173

Analitzem diferents tipus de mapes que reflecteixen realitats i reptes relacionats amb diferents territoris.

Activitat 174

Proposem als infants registrar el temps atmosfèric durant quatre o cinc dies. Els donem una taula amb cinc columnes encapçalades per “dilluns”, “dimarts”..., i els proposem que recullin allò que considerin rellevant —escrivint, dibuixant, usant símbols... Posteriorment, demanen què han registrat i com ho han fet. I consensem què registrarem en els propers dies i mesos.

Activitat 175

Fem una llista amb les activitats que es veuen afectades pel temps —pluja, vent, calor. Per exemple, activitats a l'aire lliure, vacances, feines de jardineria, construcció, granges, cultius... També l'afectació del cicle biològic d'animals i plantes.

Activitat 176

Proposem als infants diferents activitats experimentals perquè comprovin que, malgrat no veure'l, estem immersos en un mar d'aire, l'aire pesa, l'aire es pot comprimir, l'aire es pot escalfar i refredar, l'aire es mou, a l'aire hi ha vapor d'aigua, etc. Simulem la formació d'un núvol, per evidenciar que en el núvol l'aigua està en estat líquid.

Activitat 177

Recollim dades meteorològiques. Si disposem a l'escola d'una estació meteorològica podem fer la recollida de dades d'una manera més rigorosa. Acordem amb els infants quina és la millor hora del dia per recollir-les. En el cas de no tenir-ne, proposem la construcció d'alguns aparells —pluviòmetre, anemòmetre, higròmetre, etc.

Activitat 178

Busquem climogrames del nostre municipi i els comparem amb les dades que n'hem obtingut nosaltres amb el climograma i traiem conclusions: per exemple, el mes de novembre ha estat més plujós del que indica el climograma. Repassem les principals característiques climàtiques de les estacions i les relacionem amb el moviment de translació de la Terra al voltant del Sol.

Activitat 179

Visualitzem un web que permeti consultar l'estat del temps atmosfèric al món en mode directe i en predicció. Escollim quins fenòmens volem visualitzar: la temperatura, les precipitacions, la nuvolositat, el vent.

Després d'interactuar a l'aula amb el web, demanem a l'alumnat quins factors poden influenciar el clima d'un territori.

Comparem climogrames de diferents ciutats del món. També proposem fer el climograma de la seva localitat.

Activitat 180

Busquem evidències del canvi climàtic i incidim en les afectacions en els sistemes físics, biològics i socials de la Terra.

Activitat 181

Imaginem que som un partit polític que volem presentar una candidatura a les eleccions municipals. Per elaborar propostes, hem d'analitzar quina és la situació demogràfica de la localitat i els reptes associats.

Tenint en compte les dinàmiques demogràfiques i els reptes associats, fem propostes concretes per a la localitat que posin el benestar i la garantia de drets de tota la població al centre de les propostes.

Activitat 182

Identificació dels espais de participació propers. [CÍVICA]

Idea clau 6.

Identifiquem quins són els espais del nostre dia a dia i valorem les diferents maneres que tenim de participar i prendre decisions.

Activitat 183

Aprofitem els períodes electorals per preguntar-nos què s'escull i per fer una relació entre les unitats territorials, els seus governs, les administracions i els serveis que en deriven.

Activitat 184

Identifiquem els serveis públics del nostre entorn. Els relacionem amb els drets que garanteixen i l'Administració de la qual pengen. Ens preguntem si tothom té accés a aquests serveis i també amb qui hem de parlar si tenim algun dubte o problema.

Activitat 185

Idea clau 9.

Entrevistem persones del barri i de l'entorn per identificar els diferents espais i maneres de participar en la vida comunitària, i també per identificar les dificultats de participació que poden tenir. Valorem els espais de participació infantil i organitzem una assemblea per proposar maneres de poder participar més en la comunitat.

Activitat 186

Treballem conjuntament amb alguna entitat o agent de la localitat, per descobrir diferents maneres de participar i transformar, i per enfortir les relacions comunitàries.

Activitat 187

Partim d'una notícia rellevant, un tema que preocupi als infants, una situació del poble, ciutat o comarca.

Activitat 188

Idea clau 3, 7.

Ens imaginem que un dia no ha arribat el camió de proveïment al menjador escolar. Com podem aconseguir menjar? Parlem de diferents maneres d'obtenir el menjar i les anomenem.

Activitat 189

Amb cada una de les maneres d'aconseguir menjar, ens preguntem què hauríem de fer, com ens hauríem d'organitzar, què necessitaríem, què implicaria i quines conseqüències tindria.

Activitat 190

Comparem diferents moments i llocs de la història per veure quines eren les principals maneres d'aconseguir menjar. Veiem que en molts moments han conviscut diversos sistemes, però amb diferents proporcions.

Podem relacionar-ho amb imatges i cançons de diferents èpoques, per veure la importància que han tingut per a la societat.

Per pensar en l'actualitat, podem identificar els llocs d'on ve el menjar que mengem i reflexionar sobre les desigualtats entre les persones que cultiven i les persones que consumeixen, sigui localment (la pagesia a Catalunya) o globalment (les relacions desiguals Nord-Sud).

Activitat 191

Contrastem dues notícies, una sobre la desnutrició i una altra sobre el malbaratament alimentari, i ens preguntem com pot ser que, si al món es produeix prou menjar per alimentar totes les persones, no tothom pugui cobrir aquesta necessitat.

Ens preguntem què són els diners, quines idees en tenim i per a què serveixen i quines desigualtats poden provocar.

Activitat 192

Idea clau 3, 7.

Ens fixem en diferents elements que tenim a l'aula: objectes, menjar... Imaginem el recorregut que han fet des de les primeres matèries fins a l'aula. També ens preguntem què passarà un cop els hàgim fet servir.

Busquem la informació que necessitem per complementar-ho.

Recomanació: prendre com a cas paradigmàtic la indústria tèxtil, tecnològica o alimentària.

Activitat 193

Triem un dels objectes o menjars i ubiquem, en un mapa o globus, quin recorregut ha fet i que farà. Anem col·locant els conceptes cada cop que hi fem referència.

Activitat 194

Triem un dels objectes o menjars per seguir-ne la cadena. Anem representant totes les persones i oficis que es necessiten en cada cas.

Si volem aprofundir en les seves condicions laborals, podem buscar informacions i notícies, o també entrevistar persones de l'entorn que es dediquin als diferents sectors.

Activitat 195

Seguim el recorregut d'un dels objectes o menjars. Ens fixem sobretot en els països per on passa i en els oficis implicats. Ens preguntem si es creen desigualtats entre aquests països, si es creen desigualtats entre les persones que treballen, si es garanteixen els drets humans de tothom i quin impacte ambiental té.

Si ho fem amb diferents objectes o menjars, podrem comparar-los i valorar-los, i parlem de què fa que uns processos siguin més justos i uns altres menys, i quina responsabilitat tenim quan consumim.

Activitat 196

Prenem algunes notícies de conflictes bèl·lics i socioambientals de l'actualitat i els ubiquem en un mapa. Després, mirem si tenen relació amb primeres matèries com el petroli, el gas, els minerals, l'aigua o algun aliment.

Què hi podem fer? Busquem iniciatives, empreses i campanyes per afavorir el comerç just i que no alimenti conflictes.

Activitat 197

Analitzem catàlegs de joguines i roba que estiguin pensats per a la seva edat per identificar diferències i desigualtats i explicar com ens fan sentir.

Ho comparem amb les diferències que veiem en les persones adultes per reflexionar sobre les causes i adonar-nos que els jocs i la roba de la infantesa ens influeixen en com pensem que hem de ser quan siguem més grans.

Pensem en què podríem fer perquè els catàlegs de joguina i roba no reproduïxin aquests estereotips i ens puguem sentir més lliures a l'hora de jugar i de vestir-nos.

Activitat 198

Analitzem els protagonistes d'uns dibuixos animats, una pel·lícula o un videojoc, i ens preguntem què passaria si els canviessin els rols o alguns aspectes del cos: com ens sentiríem nosaltres, com se sentirien altres persones?

Ens preguntem com ens influencien aquestes imatges i busquem testimonis de persones que expliquin quines influències positives i negatives han tingut els referents mediàtics.

Finalment, fem unes propostes per millorar aquest element mediàtic i les fem arribar als seus responsables.

Activitat 199

Ens preguntem quines coses ens agrada fer, de què ens imaginem treballant quan siguem grans, i per què. De les diferents activitats, pensem en què aporten a la resta de persones i a la societat, què ens aporten a nosaltres, i també si pensem que estan reconegudes i valorades.

Relacionem aquestes activitats i feines amb les que fan les persones del nostre entorn i mirem estadístiques sobre qui les ocupa (especialment gènere, classe i racialització) i també quines diferències de sou hi ha. Per què és així? I quines conseqüències té? Què hauria de passar perquè el sistema fos més just?

Activitat 200

Elaborem capses temàtiques passat-present-futur a partir d'objectes quotidians o imatges.

Activitat 201

Repassem els drets dels infants i ens fixem en el dret a jugar. Repassem els tipus de joc als quals juguem i ens preguntem si tots els infants juguen i si sempre hem jugat. Preguntem a persones de diferents generacions (adults de referència de la família, les institucions d'acollida, el veïnat, etc.) i identifiquem què ha canviat i què es manté en els jocs i el fet de jugar. Ens preguntem si podem retrocedir en el temps per jugar amb infants del passat i identifiquem les característiques del pas del temps. Com que no podem viatjar en el temps, recuperem fonts que ens permetin descobrir com eren els jocs d'altres èpoques i llocs, i valorem què ens aporta conèixer-los.

Podem acabar fent una jornada dels jocs que hem conegut i compartint amb la comunitat educativa els canvis i les continuïtats del fet de jugar.

Activitat 202

Ens presentem i expliquem la nostra vida, des que vam néixer fins a l'actualitat. Elaborem una línia del temps, hi col·loquem algunes fotografies i seleccionem alguns esdeveniments que considerem importants. Reflexionem sobre per què hem triat aquests i per què els trobem rellevants.

Comparem les nostres línies amb les d'altres persones i també amb elements de context més general: algun fet local o mundial que recordin i que hagi estat significatiu i rellevant. Explicuem aquesta relació entre la nostra línia i les altres fent servir operadors temporals: *abans*, *després*, *mentre*...

Finalment, introduïm el concepte de *període*: si haguéssim de dividir la nostra vida en diferents etapes, com ho faríem? Per què?

Activitat 203

Ens preguntem per la història del nostre poble o ciutat, des que van començar a habitar-hi persones. En busquem informació i busquem informació sobre la necessitat de perioditzar les etapes històriques per tal de sintetitzar o interpretar molts anys d'història.

Caracteritzem les principals èpoques de la història europea entre allò que ja sabem i la informació que busquem, i ho relacionem amb els processos que es viuen a Catalunya i també al nostre poble o ciutat amb aquesta etapa. De cada etapa, ens podem preguntar com s'organitza la societat (classes socials, política i relacions de gènere i racials), de què viu, la gent (economia), què pensa, la gent (filosofia), i alguna altra pregunta que els desperti curiositat ("Què mengen?", "A què juguen?").

Busquem també perioditzacions d'altres zones i continents i reflexionem per què no es poden aplicar uns mateixos períodes a tot el món.

Finalment, cada infant haurà de construir una narració que comenci amb "si jo hagués nascut l'any..." explicant com seria la seva vida al poble o ciutat si hagués nascut en una altra època, i haurà de recollir la informació necessària per completar-la.

Activitat 204

Seguim l'estil dels llibres de biografies per a infants, perquè cadascú de nosaltres pugui elaborar una pàgina d'una persona de la família o de la comunitat. Caldrà entrevistar-la i també recollir-ne una fotografia, un objecte material i també una notícia de diari per explicar la seva vida i relacionar algun fet amb un procés col·lectiu o comunitari.

Com que en aquesta època el domini de la lectoescriptura està en construcció, pot fer-se oralment o formats audiovisuals.

Activitat 205

Portem un objecte que sigui important per a algú de la nostra família o comunitat i que tingui una mica d'antiguitat. Els comparem i discutim sobre quines informacions podem llegir d'uns i altres, com a fonts històriques.

Sobre la classificació dels tipus de fonts històriques, organitzem els objectes que hem portat.

Els llençaríem? Reflexionem sobre la seva importància, per si en podem treure informació (fonts) o per si els donem un valor identitari i els volem guardar (patrimoni).

Fem un paral·lelisme amb la història més global: d'on traiem la informació per saber què passava en altres èpoques? Què en destruïm i què considerem patrimoni?

(Aquesta activitat pot treballar-se conjuntament amb sabers del bloc XX sobre les característiques dels materials, ja que els materials de les fonts condicionen la seva perdurabilitat i ens dona informació sobre la tecnologia.)

Activitat 206

Identifiquem un fet controvertit de la història propera o llunyana en què s'identifiquin dues lectures oposades.

Analitzem diferents fonts relacionades amb cada una de les postures, per valorar-les i per identificar si els diferents punts de vista tenen a veure amb l'anàlisi de la informació, amb interpretacions científiques o ideològiques, o vivències diferenciades.

Empatitzem amb diferents protagonistes per entendre'n les accions i punts de vista.

Finalment, ho comparem amb situacions actuals en què també conflueixin diferents punts de vista i les fonts d'informació ens puguin ajudar a il·lustrar-los.

Activitat 207

Seguim l'estil dels llibres de biografies per a infants, perquè cadascú de nosaltres pugui elaborar una pàgina d'una persona de la família o de la comunitat. Caldrà entrevistar-la i també recollir-ne una fotografia, un objecte material i també una notícia de diari per explicar la seva vida i relacionar algun fet amb un procés col·lectiu o comunitari.

Com que en aquesta època el domini de la lectoescriptura està en construcció, pot fer-se oralment o formats audiovisuals.

Activitat 208

Enfrontem un misteri relacionat amb algun vestigi del nostre poble o ciutat, que ens porti a fer una recerca amb diferents fonts i a relacionar el passat amb el present i els projectes de futur.

Activitat 209

Posem en comú reptes o preocupacions que tenim amb relació al present o al futur proper. D'aquests en triem un i ens fem preguntes sobre si ha existit, per què o com s'ha enfrontat en altres moments històrics i en diferents llocs del món.

Fem una retrospectiva històrica del problema i elaborem un pentàleg, una llista de cinc idees clau, de com la vida de la gent del passat ens dona idees per enfrontar-nos a aquestes preocupacions.

Amb el lema "Idees antigues, oportunitats noves", expliquem quines idees o maneres de fer podríem aprofitar en el nostre context.

Activitat 210

Escollim diferents pel·lícules, joguines i contes que estiguin inspirats en diferents moments de la història. Analitzem qui hi apareix, qui no hi apareix i de quina manera (els vestits, les actituds...). Busquem informació sobre la societat i la diversitat en aquella època, i reescrivim o redibuixem els materials.

Posem atenció especial a invisibilitats i estereotips de gènere, racialitat i edat, i també a la representació de poblacions no europees.

Activitat 211

Per grups, seleccionem un col·lectiu que pateixi desigualtats, opressions o rebí discursos d'odi. En busquem la història i imatges, i identifiquem moments en què es vegi la seva importància i també la seva resistència o moments en què ha lluitat pels seus drets.

Busquem testimonis d'aquests col·lectius que puguin venir a parlar-nos de la seva vivència i fem una exposició per trencar els silencis i la falta de representació.

Activitat 212

Repartim l'alumnat en dos grups i, en la realització d'una tasca, els proposem que un grup treballi de manera dictatorial i un altre, de manera democràtica.

Revisem com ho han fet, per què i quines idees tenen de què és una dictadura i una democràcia.

Fem una taula comparativa per endreçar idees, mirem quins països del món tenen algun d'aquests dos sistemes, i també els que han tingut canvis recents, i ubiquem Espanya com un país que també va viure canvis de democràcia a dictadura i de dictadura a democràcia. Analitzem què implica cada un d'aquests canvis i parlem amb persones perquè ens expliquin com ho van viure.

Finalment, revisem la situació actual de les formes de participació i la garantia de drets.

Activitat 213

Explorem l'entorn del barri i la localitat amb l'objectiu de fotografiar tot allò que ens sembli que forma part del "Museu obert del nostre entorn". L'equip docent aporta altres imatges.

Les analitzem pel tema i pel que ens provoquen. Les situem en una línia del temps senzilla i les relacionem amb idees i condicions materials, socials i ideològiques de l'època.

Activitat 214

Partim d'un problema o conflicte actual i analitzem expressions artístiques de diferents formats que hi fan referència, per valorar quines idees transmeten i quin és el paper social de l'art.

Podem relacionar-les amb obres d'altres contextos que abordin problemes o conflictes semblants en altres llocs i moments.

(Aquesta activitat es pot vincular amb sabers del currículum d'Educació Artística i treballar en la creació d'obres sobre el conflicte.)

Activitat 215

Imaginem que ens han demanat fer un petit reportatge sobre el nostre poble o ciutat, per presentar-lo a la gent que no el coneix. Hem de triar elements significatius i genuïns del patrimoni material i immaterial, després de pensar per què ens semblen importants i significatius.

Activitat 216

Busquem exemples d'elements patrimonials que estiguin a punt de desaparèixer o que s'hagin recuperat els últims anys. Valorem què ens aporten (aspectes positius i negatius) per què estan o han estat a punt de desaparèixer, i per què hi ha persones que els han recuperat o que els volen mantenir.

Escollim els que ens semblen més interessants de conèixer i cuidar, per conèixer-los de prop i potenciar-los des de l'escola.

Activitat 217

Identifiquem algun conflicte actual relacionat amb la destrucció, la conservació, la transformació o la reinterpretació del patrimoni. Analitzem quins interessos i quins punts de vista diferents hi ha, i també els diferents projectes de futur. Ens posicionem i ens impliquem en algun d'aquests projectes.

Activitat 218

Quan sentim que ens cuiden? Qui ens cuida? Identifiquem diferents situacions del nostre dia a dia i també les persones que hi estan implicades.

Ubiquem les famílies i la seva diversitat d'estructures, però també grups d'amics, mestres, personal de serveis...

Presentem el dret dels infants a ser cuidats i protegits i revisem testimonis d'infants que no tenen aquesta protecció.

Finalment, revisem com podem cuidar-nos entre nosaltres.

Activitat 219

Ubiquem diferents espais del nostre dia a dia i de l'entorn local, amb exemples que ens ajudin a exemplificar diversitat de normes: escola, casa, biblioteca, teatre, camp d'esports, etc.

Identifiquem quines normes hi ha a cada espai.

Per cada norma, valorem com ens fa sentir: ens agrada?, ens molesta?, la complim? I, després, valorem quin sentit té: per què a les biblioteques es demana silenci?

Dividim les normes entre les que trobem necessàries i les que no, i les que ens fan sentir bé i les que no.

Finalment, plantegem quines normes faríem a classe i les valorem amb el mateix barem. Agafem compromisos per complir les que hàgim escollit.

Activitat 220

Tenim cartolines amb diferents idees i les classifiquem en funció de si ens sembla que són drets, deures, responsabilitats o compromisos. Després ho discutim i els diferenciem, i veiem quins de diferents tenim en diversos entorns: casa nostra, l'escola, etc.

Després partim de situacions simulades amb assignació de personatges i veiem com actuarien tenint-los en compte. Si alguna situació parteix de la vulneració de drets, pensem a qui podem recórrer.

Activitat 221

Per grups, distribuïm diferents enunciats de drets (humans o civils). Cada grup ha d'identificar una situació del seu entorn proper i una notícia més global o internacional en què aquest dret sigui vulnerat. Per altra banda, ha d'identificar quins serveis públics intenten garantir aquest dret, i també quines organitzacions lluiten per defensar-lo.

Activitat 222

Expliquem contes dels diferents països d'origen de les famílies del centre, i també d'altres regions. Reflexionem sobre el fet que totes les cultures, i en totes les èpoques, s'hagin explicat contes i històries. Reconeixem la diversitat cultural de l'aula i del món.

Després analitzem altres contes i també dibuixos animats i pel·lícules que els agradin i ens preguntem si també s'hi reflecteix diversitat cultural.

Finalment, podem escriure un conte o fer una proposta de dibuixos animats que permeti reconèixer la diversitat.

Activitat 223

Sobre el calendari festiu, ens fixem en la tensió Castanyada-Halloween i en com la vivim. Busquem l'origen de totes dues festes i les relacionem amb altres tradicions culturals vinculades al culte als morts i ens preguntem si és important, per a les societats, recordar les persones que ja no hi són. Pensem sobre les implicacions que tenen les festes en com ens relacionem, què mengem, què i com consumim, etc., i pensem què és allò que volem mantenir i què voldríem canviar.

Activitat 224

Partim de la diversitat lingüística de l'escola i projectem també la diversitat lingüística en un territori com la península Ibèrica. Identifiquem els processos històrics i socials que han permès aquesta diversitat: el Mediterrani com a espai d'intercanvi cultural, els canvis polítics i la importància de les arrels llatines i àrabs, les lleis, les migracions...

Ens informem de la quantitat de llengües al món i de les causes de la desaparició de la diversitat lingüística, i mirem quins d'aquests processos també passen al nostre país: ens fixem en la minorització, estigmatització o discriminació d'algunes llengües i la vivència i els drets de les persones que les parlen.

Activitat 225

Ens preguntem quanta gent necessitem perquè funcioni l'escola, perquè puguem tenir un llibre a les mans o per poder menjar aquest entrepà.

Identifiquem tots els agents, la seva feina i què ens aporta. Valorem les condicions de treball de les persones implicades, i també si és remunerat o no.

Activitat 226

Analitzem conflictes interns, locals i globals per ubicar els punts de vista, les violències que s'hi viuen, com es gestionen els conflictes i qui en surt beneficiat i perjudicat.

Simulem un espai de mediació de conflictes, en què l'alumnat pren diferents rols per resoldre'ls i posem sobre la taula totes les possibles solucions que se'ns acudeixen. Quina és la que té més avantatges?

Activitat 227

Sobre un plànol del poble o la ciutat, marquem els itineraris que fem normalment i com els vivim: què ens agrada, què ens incomoda, quins impediments, quines facilitats...

Activitat 228

Idea clau 2.

Concurs de transports: imaginem que hem d'anar d'un punt a un altre del poble o la ciutat. De quantes maneres podríem fer-ho? Llistem tots els mitjans de transport que podríem fer servir, identifiquem els avantatges i inconvenients de cada un en termes de contaminació, seguretat, temps, despesa, etc. Podem provar-les i fer un concurs de transports.

Activitat 229

Revisem els nostres itineraris i pintem d'un color els espais on ens sentim amb tranquil·litat i els espais on no. Després ho fem a partir de rols donats: persones amb cadires de rodes, grans, amb cotxets d'infants, amb patinets elèctrics, amb animals...

Activitat 230

Fem un vídeo per informar les famílies sobre els drets, els compromisos i la seguretat en els espais de la ciutat en relació amb l'itinerari d'anar a l'escola i tornar-ne.

Activitat 231

Quines coses ens agraden, de la nostra ciutat o poble? Quines podríem canviar perquè ens hi sentíssim millor? Fem propostes recordant que els infants som ciutadanes i ciutadans de ple dret.

Activitat 232

Fem una simulació al pati: com seria la ciutat sense normes de circulació?

Activitat 233

Fem una volta pel barri i anem identificant els senyals i reconeixent a qui van dirigits i el seu significat.

Activitat 234

Fem una tria de les normes de seguretat que ens semblen més importants per garantir el nostre benestar i el d'altres persones en els diferents mitjans de transport. Respecte dels semàfors i les vies i carrils, observació quan anem a peu, ús de casc i il·luminació en bicicleta o patinets, ús de cinturó i alçadors quan anem amb cotxe, etc.

Activitat 235

Busquem si a la ciutat o poble hi ha projectes i debats sobre carrils bici, camins escolars, línies de bus, desviacions, zona 30, pacificacions...

Activitat 236

Dissenyem un poble o ciutat imaginaris. Hem de pensar en els espais i serveis que es necessiten, i també de qui dependran i qui els cuidarà.

Després, ho comparem amb la nostra realitat (d'àmbit local, comarcal...): mirem quins serveis tenim i també de qui depenen.

Identifiquem tots els serveis que depenen de fons públics, que podem visualitzar com una bossa comuna de diners que són de tota la ciutadania.

Identifiquem, també, les diferents maneres, directes i indirectes, de recaptar impostos.

Activitat 237

Organitzem una estructura democràtica a l'aula, amb separació dels poders legislatiu, executiu i judicial i un sistema d'eleccions en què es presenten diferents partits polítics per representar diferents idees, ideologies i propostes sobre la gestió de diferents temes a l'escola. També emfatitzem el paper de les entitats i organitzacions socials, i dels mecanismes per participar en el sistema més enllà del vot electoral.

Fem la mateixa simulació per representar com funciona un sistema dictatorial.

Contrastem diversos mapes d'Espanya al llarg de diferents èpoques i reflexionem sobre el caràcter plurinacional de l'Estat i les maneres de gestionar-ho en termes administratius, econòmics, identitaris i lingüístics. Diferenciem els conceptes de Catalunya i Països Catalans.

Activitat 238

Mirem un mapa d'Europa i de la Unió Europea, i ens preguntem quina diferència hi ha entre l'una i l'altra. Per grups, busquem informació sobre com funciona la UE per diferents temes: lleis, garantia de drets, programes de finançament, moneda única... Fem un esquema per identificar què implica per al país formar part de la UE: què dona i què rep, i també quins avantatges tenim les ciutadanes i els ciutadans dins l'espai UE.

Activitat 239

Portem fotografies de llocs importants per a cadascú, i també d'altres de paisatges que no coneixem. Per grups o parelles les mirem per comentar-les i deduir el màxim d'idees d'aquell paisatge: quins elements hi ha a l'entorn (naturals, urbans, demogràfics...), com creiem que s'hi deu viure, quines espècies hi conviuen i en quines condicions, quins problemes creiem que hi ha i com ens agradaria que fos aquell espai d'aquí a uns anys, i què hauria de passar i què hauríem de fer perquè fos així.

Activitat 240

Fem fotografies a un mateix paisatge de l'entorn durant un temps (per exemple, un cop al mes), n'analitzem els canvis i n'identifiquem les causes: processos biològics, intervencions humanes, intervencions d'altres animals (nius, caus...). Després ho comparem amb fenòmens més globals en temps i espai, com l'evolució de la temperatura de la Terra, per distingir què forma part dels cicles naturals i què forma part dels efectes de les activitats humanes.

Activitat 241

Què passa, si ens escalfem? Seleccionem deu espècies diferents (entre les quals, els humans) per identificar què viuen si puja la temperatura, en el seu hàbitat, en la seva font principal de menjar i en la seva qualitat de vida. Amb uns cordills o sagetes, marquem la relació que es poden donar entre les unes i les altres (per exemple, en alguna situació l'augment de temperatura pot no afectar directament l'espècie, però sí aquelles espècies de les quals depèn).

Activitat 242

Fem una llista de les mesures que coneixem per fer front al canvi climàtic i en busquem d'altres que es proposin a la localitat o al país. Les classifiquem en funció de si són de mitigació o d'adaptació, i ens preguntem què necessita, què provoca, qui se'n beneficia, quins drets protegeix.

Com si formessin part d'un concurs, votem les que ens semblen més rellevants.

Activitat 243

Busquem activitats d'activisme climàtic a la nostra localitat i les situem entre la mitigació i l'adaptació, i també les seves implicacions socioambientals. Valorem si ens sembla important participar-hi, què podem aportar i quins canvis promovem.

Activitat 244

Mirem un gràfic de l'evolució de la temperatura de la Terra al llarg dels últims mil·lennis. Situem el gran canvi en la cronologia i ens preguntem què devia passar en aquell moment.

Mirem imatges de la revolució industrial i n'esbossem les principals causes i conseqüències. Ens preguntem per què en l'actualitat continua creixent.

Activitat 245

Fem un esquema per relacionar diferents fenòmens vinculats al canvi climàtic i la superació de límits planetaris. Els relacionem amb diferents colors que distingeixin causes i conseqüències.

Identifiquem aquests fenòmens o els seus efectes en àmbit local, del país i d'altres llocs del món.

Activitat 246

Ens preguntem si totes les persones tenim les mateixes responsabilitats i patim les mateixes conseqüències. Cada persona ha de fer una hipòtesi sobre el repartiment de les responsabilitats i, després, a la classe, representem el repartiment real: el nombre de persones a l'aula representa la població mundial, i podem representar les emissions o els consums amb unitats.

Reflexionem sobre les causes i les implicacions d'aquests desequilibris.

Aquesta activitat pot vincular-se al treball matemàtic de la proporcionalitat.

Activitat 247

Identifiquem les principals mesures de transició ecosocial que es proposen des de la localitat, la Generalitat, el Govern i la Unió Europea, i les relacionem amb els drets humans pels quals vetllen. Fem el mateix amb propostes d'entitats i organitzacions properes.

Pensem en altres mesures de transició ecosocial que vetllin per drets humans.

Activitat 248

Seguim la vida d'una gota d'aigua, de manera que puguem veure'n els estats, els espais, la ciclicitat, la importància que té per a les diferents formes de vida, els usos que en fem, els perills amb què es pot enfrontar, com la contaminació i el malbaratament.

Imaginem i expliquem la història d'una gota d'aigua a la natura i d'una gota que arriba a casa nostra. Identifiquem els canvis que van succeint a la gota, expliquem per què es produeixen i valorem les diferències entre l'energia que és necessària per als canvis en el cicle de l'aigua natural i en el cicle de l'aigua que arriba a casa nostra. Pensem on va a parar l'aigua de la pluja, d'on prové l'aigua que surt per una font o a on va a parar l'aigua que tirem per la pica o al vàter.

Activitat 249

Idea clau 5.

Dibuixem una escala des de la degradació fins a la millora dels ecosistemes. Mirem diferents exemples d'intervenció i transformació del medi per part de diferents espècies animals, també les societats humanes, en què s'especifiquin els impactes que provoquen, i els classifiquem en aquesta escala.

Activitat 250

Analitzem un conflicte ambiental de la localitat. En una escala entre la degradació i millora de l'ecosistema i de la societat, valorem les diferents propostes, en fem de pròpies i promovem campanyes per defensar-les.

Activitat 251

Seguim la vida d'una peça de roba o d'un element electrònic, des de l'extracció de matèries fins al disseny, la fabricació, la comercialització, l'ús i el rebuig. Ens fixem en els processos, però també en els llocs i en les persones que en formen part, així com en les seves condicions.

Pensem sobre les alternatives que tenim per afavorir la justícia social i climàtica repensant el consum.

Activitat 252

Identifiquem algun element que ens faci falta per a l'escola, la classe o el pati, i pensem en les diferents maneres que tenim d'aconseguir-lo, i quines implicacions té cada una. Localitzem les cinc erres (*reduir, reutilitzar, reciclar, recuperar i residu*) i identifiquem en quina ens situariem en aquest cas.

Activitat 253

Revisem tot el que hem fet avui, i també les necessitats que hem tingut. Per a cada necessitat, identifiquem què hem utilitzat per cobrir-la (per exemple, set-aigua) i també si algú ens ha ajudat.

En triem una per analitzar d'on prové i què provoca això que hem utilitzat (per exemple, l'aigua pot haver vingut de l'aixeta i té uns tractaments, o la podem haver tret d'una ampolla que ha estat fabricada i generarà un residu), i ens plantejem de quines altres maneres ho hauríem pogut cobrir i si ens semblen opcions més bones o més dolentes.

Ho posem en comú i ens plantejem quines maneres tenim per fer un consum més responsable dels recursos en el nostre dia a dia.

Activitat 254

Mirem la notícia del deute ecològic de la Terra i ens preguntem què deu voler dir. Identifiquem alguns objectes que tenim a l'aula, ens preguntem pels recursos naturals dels quals han estat fets i identifiquem si són limitats o il·limitats, i quins ritmes de renovació tenen (per exemple, la fusta, el plàstic, els materials de la roba, l'electricitat...).

Podem continuar fent servir aquests recursos? En cas que sí, potser amb els ritmes d'extracció actuals? Què caldria canviar? Ens mirem la proposta de l'economia circular i pensem com la podríem aplicar.

Activitat 255

Presentem els nou límits del planeta i fem nou grups a l'aula: cada un representa un d'aquests límits. Ha de buscar de què tracta, quin és el seu estat actual, per què està així i què hauria de passar per estar millor.

Ho posem en comú en congrés dels límits del planeta, en què han de fer sol·licituds explícites a les societats humanes per millorar les seves condicions.

Activitat 256

Busquem quines són les indústries més contaminants en l'actualitat i busquem informació sobre quines són les condicions de treball de les persones que hi treballen. Fem una relació entre l'explotació de recursos i l'explotació de persones. Per a cada una, busquem experiències alternatives.

Activitat 257

Hi ha hagut mai societats que hagin viscut en equilibri amb la cura de les persones i l'entorn? Busquem experiències d'altres contextos, les presentem i identifiquem elements de cada una que ens agradaria aplicar a les nostres vides.

Activitat 258

Com seria, la nostra ciutat o poble, si respectés els límits del planeta i els drets humans? Fem una projecció (amb dibuix o redacció). Després podem usar l'esquema de l'economia del dònut per imaginar-nos els criteris que cal tenir en compte. Triem un àmbit i proposem mesures concretes, que podem fer arribar a l'Ajuntament.

Activitat 259

Partim del Black Friday o les promocions associades a altres festivitats. Ens preguntem sobre quan consumim per necessitat i quan no, i també què passa quan consumim, qui se'n beneficia i què causa.

Entrevistem persones dels comerços de la localitat per preguntar-los què pensen d'aquestes promocions i si pensen que són importants per a la localitat i per què.

Activitat 260

Partim d'un producte concret, com un llibre. Quina diferència hi ha entre comprar un llibre a la llibreria o comprar-lo per internet?

Ens mirem la cadena del llibre, quines diferències hi ha entre un procés i l'altre, i també quina diferència hi ha entre anar a una llibreria o que arribi l'objecte a casa. Parlem de tot el que ofereix l'espai de la llibreria més enllà de la venda del producte.

Si ens trobem en un territori on es produeix algun producte concret, és interessant partir d'aquest producte.

Activitat 261

Fem una graella de quatre eixos: la meua vida - el món / què em preocupa - què em motiva.

Escollim un dels temes que ens preocupa: si és un tema personal, ens preguntem pel problema global amb què es relaciona; si és un problema del món, ens preguntem quines problemàtiques concretes podem viure les persones.

Analitzem el problema triat (podem fer servir l'esquema de l'anàlisi dels problemes socials: canvi/continuitat; causa/conseqüència; identitat/alteritat; diversitat/desigualtat; relació/conflicte; organització/poder; idees/valors), el relacionem amb un objectiu de desenvolupament sostenible (ODS) i en fem una proposta de futur. Finalment, revisem la graella per veure si ara vivim diferent les preocupacions i les motivacions.

Activitat 262

Ens imaginem que som governants d'un territori; amb la carta de drets humans sobre la taula, ens plantegem què hauríem de fer per garantir aquests drets per a tothom. Amb les diferents mesures, ens preguntem d'on trauríem els recursos per fer-ho.

Ho relacionem amb com funciona el nostre sistema d'impostos i serveis: identifiquem alguns dels serveis públics i identifiquem com funciona el sistema d'impostos. Quins impostos paguem nosaltres? Quins impostos paguen altres persones?

Analitzem diferents discursos sobre els impostos: per què hi ha gent que els defensa?, per què hi ha gent que no en vol?, per què hi ha gent que els evadeix? Analitzem i ens posicionem en aquest debat i, finalment, participem en alguna proposta de gestió col·lectiva dels pressupostos, com els pressupostos participatius o alguna decisió financera del centre.

Activitat 263

Repartim diners ficticis a l'aula de manera desigual i posem preu a alguns elements de la classe, i deixem un temps per veure com reaccionem i quines dinàmiques i iniciatives sorgeixen.

Després, reflexionem sobre què són els diners, quina funció tenen, com els fem servir, etc. Relacionem les dinàmiques que s'hagin generat a l'aula amb situacions reals, per entendre com funciona el sistema econòmic i financer.

Activitat 264

Imaginem que muntem un poble amb les persones que hi ha a l'aula. Què necessitaríem per poder viure? Quines tasques s'haurien de fer? Ens les repartiríem de manera igualitària o ens especialitzaríem en oficis? Identifiquem les necessitats que tenim per reconèixer els sectors econòmics i les cadenes de producció, i també per valorar si hi ha feines més necessàries, amb més reconeixement, etc.